

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ADLAR

Edanur DİLER

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

2025

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI

Edanur DİLER
ORCID ID: 0009-0004-6777-4163

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ADLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

ERZURUM – 2025

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ADLAR"** adlı tezin/raporun **tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

11.08.2025

Aslı ıslak imzalıdır
Edanur DİLER

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ danışmanlığında Edanur DİLER tarafından hazırlanan “**Türkmen Türkçesinde Adlar**” başlıklı çalışma 11/08/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları - Anabilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç.Dr. SÜMEYRA ALAN <i>ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza
Jüri Üyesi (Danışman):	Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ <i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza
Jüri Üyesi:	Dr. Öğr. Üyesi Nursan ILDIRI <i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

04/09/2025
Prof.Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü
e-imza

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMA VE İŞARETLER	VIII
TÜRKMEN TÜRKÇESİ ALFABESİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YÖNTEM VE TEKNİKLER

1.1. YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	3
1.1.1. Araştırmanın Amacı	3
1.1.2. Terim ve Tanımları.....	3
1.1.3. Kuramsal Çerçeve	3
1.1.4. İlgili Araştırmalar	4
1.1.5. Araştırmanın Özgün Değeri	4
1.1.6. Araştırmanın Yaygın Etkisi.....	4
1.1.7. Yöntem	4
1.1.8. Tez Öneri Konusunun Enstitü ve Ana Bilim Dalı Öncelikli Araştırma Alanlarıyla İlişkisi	5

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKMEN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ADLAR

2.1. AD TÜRLERİ.....	8
2.1.1. Soyut ve Somut Adlar	9
2.1.1.1. Somut Adlar.....	9
2.1.1.2. Soyut Adlar.....	10
2.1.2. Özel ve Cins Adlar	12
2.1.2.1. Özel Adlar	12
2.1.2.1.1. Kişi adları.....	14
2.1.2.1.2. Hayvanlara Verilen Özel Adlar	24

2.1.2.1.3. Millet, Devlet, Din, Dil, Mezhep, Tarikat, Boy ve Aşiret Adları	24
2.1.2.1.4. Kıta, Ülke, Yer, Şehir, Irmak vb. Adları.....	25
2.1.2.1.5. Kurum, Kuruluş, Dernek, Okul, Makam vb. Adları	26
2.1.2.1.6. Astronomik Kavram Adları	27
2.1.2.1.7. Gazete, Dergi, Ansiklopedi, Kitap, Roman vb. Adları	27
2.1.2.2. Cins Adlar.....	28
2.2. YAPISI BAKIMINDAN ADLAR.....	29
2.2.1. Basit Adlar.....	29
2.2.2. Türemiş Adlar	30
2.2.2.1. Addan Türemiş Adlar	32
2.2.2.1.1. +AK	32
2.2.2.1.2. +CA.....	32
2.2.2.1.3. +cAK.....	33
2.2.2.1.4. +cAğIz	33
2.2.2.1.5. +CI/+CU	34
2.2.2.1.6. +cIK/+cUK	35
2.2.2.1.7. +cII/+cUl.....	35
2.2.2.1.8. +DAş.....	36
2.2.2.1.9. +IAK	37
2.2.2.1.10. +II/+IU	37
2.2.2.1.11. +IIK/IUK.....	38
2.2.2.1.12. +mAn	40
2.2.2.1.13. +ImSI/+UmsU	40
2.2.2.1.14. +ImtIrAK/+UmtIrAK	41
2.2.2.1.15. +In/+Un.....	41
2.2.2.1.16. +IncI/+UncU.....	41
2.2.2.1.17. +rAK	42
2.2.2.1.18. + sAK.....	42
2.2.2.1.19. +sI/+sU	43
2.2.2.1.20. +sIz/+sUz	43
2.2.2.1.21. +sIzlIK/+sUzlUK.....	44
2.2.2.1.22. +Iz/+Uz	44

2.2.2.2. Fiilden Türemiş Adlar	45
2.2.2.2.1. -AÇ.....	45
2.2.2.2.2. -AgAn/-AğAn	46
2.2.2.2.3. -AK	46
2.2.2.2.4. -An	47
2.2.2.2.5. -AnAK	48
2.2.2.2.6. -CA.....	48
2.2.2.2.7. -Ç	49
2.2.2.2.8. -GA	49
2.2.2.2.9. -GAn	50
2.2.2.2.10. -gIç/-gUç	50
2.2.2.2.11. -GI/-GU.....	51
2.2.2.2.12. -GIn/-GUn.....	52
2.2.2.2.13. -I/-U	53
2.2.2.2.14. -IcI/-UcU.....	53
2.2.2.2.15. -Ik/-Uk	54
2.2.2.2.16. -Im/-Um	55
2.2.2.2.17. -mA/-mE	56
2.2.2.2.18. -mAK	57
2.2.2.2.19. -mAcA	57
2.2.2.2.20. -mAÇ/-bAÇ	58
2.2.2.2.21. -mIK.....	58
2.2.2.2.22. -In/-Un	59
2.2.2.2.23. -It/-Ut	59
2.2.2.2.24. -(A)v.....	60
2.2.2.2.25. -Az	60
2.2.2.2. Yabancı Kökenli Ekler	61
Addan Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler.....	61
Fiilden Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler	61
2.2.3. Birleşik Adlar	63
2.2.3.1. İki Yalın Adın Birleşmesiyle Oluşan	66
2.2.3.2. Belirtisiz Ad Tamlamasıyla Oluşan.....	66

2.2.3.3. Yükleme Öbeği Şeklinde Olanlar.....	67
2.2.3.4. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kaynaşmış	67
2.2.3.5. Ad ve Çekimli Fiille Oluşan.....	68
2.2.3.6. Fiillerin Birleşmesiyle	69
2.2.3.7. İkileme ile Oluşan.....	69
2.3. AD ÇEKİMİ	70
2.3.1. Sayı Kategorisi	71
2.3.1.1. Adlarda Teklik.....	71
2.3.1.2. Adlarda Çokluk	72
2.3.1.3. Topluluk Adları	76
2.3.2. İyelik Kategorisi	77
2.3.3. Hâl Kategorisi	79
2.3.3.1. Yalın Hâl	80
2.3.3.2. İlgi Hâli.....	82
2.3.3.3. Yükleme Hâli.....	82
2.3.3.4. Yönelme Hâli.....	84
2.3.3.5. Bulunma Hâli.....	87
2.3.3.6. Ayrılma Hâli	89
2.3.3.7. Vasıta Hâli	91
2.3.3.8. Eşitlik Hâli.....	95
2.4. AD TAMLAMALARI	95
2.4.1. Belirtili Ad Tamlaması.....	96
2.4.2. Belirtisiz Ad Tamlamaları	98
2.4.3. Takısız Ad Tamlamaları.....	99
2.4.4. Zincirleme Ad Tamlamaları	100
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ADLAR
Edanur DİLER

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

2025, Sayfa: 110+X

Jüri: Doç. Dr. Üyesi Sümeyra ALAN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Nursan ILDIRI

Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

Tez kapsamında, dil bilgisi kitaplarında ve diğer akademik kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki adlar ele alınmıştır. Çalışma, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde adlar konusunda bilgi vererek bu konudaki eksiği bir nebze de olsa kapatmayı ve gelecekte yapılacak daha kapsamlı dil bilgisi çalışmalarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde adlar şu alt başlıklar altında incelenmiştir: Adlar türleri bakımından; *somut* “Konkret A:tlar”, *soyut* “Abstrakt A:tlar”, *özel* “Ha: s At: lar” ve *cins* “Jıns A:tlar” adlar olarak incelenmiştir.

Adlar yapıları bakımından ise basit “Sa: da A:tlar”, türemiş “Yasama A:tlar” ve birleşik “Goşma At: lar” olmak üzere alt başlıklarla ele alınmıştır.

Ad tamlamaları ise dört başlık altında ele alınmıştır: *belirtili ad tamlaması*, *belirtisiz ad tamlaması*, *takısız ad tamlaması* ve *zincirleme ad tamlamalarıdır*.

Sonuç bölümünde ise tespit edilen önemli farklılıklar ve benzerlikler maddeler hâlinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Türkmen Türkçesinde adlar, Türkmen Türkçesinde ad çekimleri, Türkiye Türkçesinde adlar, Türkiye Türkçesinde ad çekimleri

ABSTRACT

MASTER THESIS

NOUNS IN TURKMENIAN TURKISH

Edanur DİLER

Advisor: Assist. Dr. Sinan DİNÇ

2025, Pages: 110+X

Jury: Assoc. Doç. Dr. Üyesi Sümeyra ALAN (Chairman)

Assist. Dr. Nursan ILDIRI

Assist. Dr. Sinan DİNÇ

Within the scope of this thesis, nouns in Turkmen Turkish and Turkey Turkish have been examined in light of information found in grammar books and other academic sources. This study aims to fill, at least partially, the gap in the literature regarding nouns in Turkmen Turkish and Turkey Turkish, and to contribute to future, more comprehensive grammatical studies.

Nouns in both Turkmen Turkish and Turkey Turkish have been analyzed under the following subheadings: in terms of types of *nouns concrete* "Konkret A:tlar", *abstract* "Abstrakt A:tlar", *proper* "Ha: s At: lar", and *common nouns* "Cins A:tlar".

In terms of structure, nouns have been categorized as simple "Sa: da A:tlar", derived "Ýasama A:tlar", and compound nouns "Goşma a: dar".

Noun phrases have been discussed under four main categories: *definite noun phrases*, *indefinite noun phrases*, *noun phrases without suffixes*, and *chained noun phrases*.

In the conclusion, significant differences and similarities identified between the two varieties are presented in itemized form.

Keywords: Turkmen Turkish, nouns in Turkmen Turkish, noun inflections in Turkmen Turkish, nouns in Turkey Turkish, noun inflections in Turkey Turkish.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde “adlar” konusu ele alınmıştır. Türkçenin şekil bilgisinde adlar ve fiiller çekime giren sözcük türleridir. Türkçede bu iki sözcük türünün çekiminin bilinmesi dilin şekil bilgisi ile ilgili konularının büyük oranda bilinmesi anlamına gelmektedir. Türkçede lehçeleri arasında çekim eklerinin tercihi konusunda farklar olmakla birlikte temel sözcük çekiminde mantık ortaktır. Bu temel mantık kavrandıktan sonra Türkçenin herhangi bir lehçesinde kullanılan biçimbirimlerin bilinmesi o lehçede sözcük çekimini yapmaya imkân tanımaktadır.

Çalışmanın nesnesi olan Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde “ad” çekiminde yer alan biçimbirimler karşılaştırılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Böylece, iki yakın lehçe arasında ek tercihlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. İki yakın lehçe arasındaki ortaklıklar özellikle de eklerdeki tercih farklılıkları dilin gelişim sürecini izlediği yolu takip etmek konusunda fikir vermektedir.

Türk lehçeleri arasındaki morfolojik yapıların karşılaştırılması hem tarihi gelişimin izlerinin sürülmesine hem de çağdaş Türk lehçelerinin sistematik olarak anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile yapılan karşılaştırmalar sayesinde, iki lehçe arasındaki ortak köklerden gelen yapılara ve zamanla ortaya çıkan farklılaşmalara ışık tutulmuştur. Bu bağlamda tezin, Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalara bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Bu çalışma hazırlarken bilgi ve deneyimi ile destekleyen ve sabırla bu çalışmanın yürütülmesine rehberlik eden saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ’e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatımın ilk gününden bugüne kadar her türlü desteği sağlayan aileme çok teşekkür ederim.

Erzurum- 2025

Edanur DİLER

KISALTMA VE İŞARETLER

Ø	: İşaret veya ek yok
/	: Veya sayfa – paragraf
-	: Fiil kökü veya gövdesi
+	: İsim kökü veya gövdesi
=	: Ses denkliği
Tkl.	: Teklik
Çkl.	: Çokluk
Ar.	: Arapça
Far.	: Farsça
Rus.	: Rusça
TT	: Türkiye Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
TM	: Türkmen Türkçesi
TDDS-I	: Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü I. cilt
TDDS-II	: Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü II. cilt
TOS	: Türkmen Dilinin Orfografik Sözlüğü

TÜRKMEN TÜRKÇESİ ALFABESİ

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIĞI	KİRİL ALFABESİ KARŞILIĞI
A a	A a	А а
B b	B b	Б б
Ç ç	Ç ç	Ч ч
D d	D d	Д д
E e	E e	Ә ә
Ä ä	Geniş ve uzun e	Э э
F f	F f	Ф ф
G g	G g (Ğ ğ)	Г г
H h	H h	Х х
I i	I i	И и
C c	C c	Ж ж
Ž ž	J j	Ж ж
K k	K k	К к
L l	L l	Л л
M m	M m	М м
N n	N n	Н н
Ň ň	Damak n'si	Ң ң
O o	O o	О о
Ö ö	Ö ö	Ө ө
P p	P p	П п
R r	R r	Р р
S s	S s	С с

Ş ş	Ş ş	Ш ш
T t	T t	Т т
U u	U u	У у
Ü ü	Ü ü	Ү ү
V v	V v	В в
Y y	I i	Ы ы
Ý ý	Y y	Й й
Z z	Z z	З з

GİRİŞ

Türkmen Türkçesi, çağdaş yapısına Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilen kapsamlı dil politikaları, eğitim reformları ve standardizasyon çabaları sonucunda ulaşmıştır. Devrim öncesi dönemde Türkmen topluluklarının dağınık sosyal yapısı ve ortak bir yazı dili eksikliği, edebî dilin oluşumunu geciktirmiştir. Bu süreçte Türkmen şairleri Mahtumkulu, Kemine, Zelilî gibi isimler ile sözlü gelenek taşıyıcısı “bagsılar”, halk arasında yaygın olan ağızlar aracılığıyla edebî bir ifade biçimi oluşturmuş ancak ortaklaşa kabul görececek bir standart dil oluşturulamamıştır. Sovyetler Birliği’nin merkezî planlamacı yapısı içerisinde, Türkmen halkı için ortak bir edebî dil inşa etme amacıyla başlatılan çalışmalar sonucunda yazı dili, belirli normlara kavuşturulmuştur. Bu normlar, ağızlar arası uyumu sağlamak ve dildeki çeşitliliği ortak bir söyleyiş biçimi altında toplamak amacıyla oluşturulmuş, başkent Aşkabat ağızı –hem coğrafi hem de kültürel merkezietinden dolayı – edebî dilin temelini oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte, edebî dil yalnızca Aşkabat ağızına indirgenmemiş, batı Yomut ağızından da çeşitli morfolojik ve fonolojik öğeler bu dile dâhil edilmiştir (2017: 1-3).

Türkmen dili, çok sayıda lehçeyi derleyen Türkçe ailesine aittir veya bunlar Türk dilleri olarak da adlandırılır ve aynı zamanda bu dil (Akademik Aleksandr, Nikolayeviç, Samoyloviç’in [1880-1938] sınıflandırmasına göre) birleştiren güneybatı Türk lehçeleri grubuna da girer, Türkmence dışındaki [güneybatı Türk lehçeleri] diller ise: Azerice, Osmanlıca, Kırım-Tatarcası (Güney sahili) ve Gagavuzca’dır (2021: 76).

1937 yılında Profesör A. P. Potseluyevskiy tarafından yayımlanan “Türkmen Edebî Dilinin İmla Kuralları” adlı eserle bu kurallar açıklanmış, üç ana bölüm hâlinde (fonemlerin yazımı, kök/gövde sözcüklerin yazımı ve çekim eklerinin yazımı) imla normları sistemleştirilmiştir. Ancak bu sistem dahi bazı noktalarda tutarsızlık içermekte, özellikle birleşik sözcüklerin yazımı, dar ünlülerin düşürülmesi ve benzeşme kurallarının uygulanışı gibi konular hâlen tartışma konusu olmaya devam etmekteydi. Bu nedenle 1954 yılında toplanan İkinci Lengüistik Kurultay ile imla sistemi yeniden gözden geçirilmiş, konuşma dili ile yazı dili arasındaki mesafe mümkün olduğunca azaltılmaya çalışılmıştır. Kurultay, fonetik özelliklerin tamamının yazıya yansıtılmasının mümkün olmadığını kabul etmiş, ancak ses uzunlukları, yuvarlak ünlülerin dağılımı, birleşik sözcüklerin yapısı ve Rusçadan geçen kelimelerin yazımı

gibi alanlarda birtakım netleştirmelere gitmiştir. Sonuç olarak, Türkmen Türkçesi imlası bu kurultaylar aracılığıyla biçimlenmiş, yazılı dilin işlevselliği ve sistematiki önemli ölçüde pekiştirilmiştir (2017: 13-19).

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİKLER

1.1. YÖNTEM VE TEKNİKLER

1.1.1. Araştırmanın Amacı

Dil bilgisi çalışmaları genellikle dil bilgisinin konuları açıklanarak bunlara uygun örnekler bulunarak yapılmaktadır. Bu çalışmanın asıl amacı Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aynı konunun farklı lehçelerde hangi alt başlıklarda, kimler tarafından, nasıl tanımlandığını göstermek aynı zamanda günlük hayatta kullanılan birçok adın hangi alt başlığın içinde yer aldığını incelemek, iki dilde de bu ad türlerinde örneklerini göstermektir.

1.1.2. Terim ve Tanımları

Bu tez çalışması karşılaştırmalı dil incelemesidir. Tezde kullanılan terimler, bu terimlerin tanımları ve Türkmen Türkçesi karşılıkları inceleme kısmında yeri geldiğinde verildiği için ayrıca verilmemiştir.

1.1.3. Kuramsal Çerçeve

Dil incelemesi çalışmalarında “ses bilgisi”, “şekil bilgisi” veya “biçim bilgisi”, “sözcük bilgisi”, “anlam bilgisi” ve “söz dizimi” gibi konuları ele almaktadır. Bu alanlardan “şekil bilgisi” dilin biçimbirimlerinin dilin yapısına göre kullanımını incelemektedir. Şekil bilgisi incelemesi mevcut durumdaki hâli dikkate alınarak “eş zamanlı”, dilin tarihî gelişimi dikkate alınarak “art zamanlı” olabilir. Ayrıca bir dil kendisi ile akraba olan başka dillerle veya akrabalık ilişkisi olmayan diller ile “karşılaştırmalı/mukayeseli” ele alınabilir. Şekil bilgisi ile ilgili konular anlatılırken incelenen dile ait kaynaklardan tespit edilen örnekler ile anlatılan konu “tanıklanarak” verilebilir. Bu durumda dil incelemesini yapan araştırmacının farkında olmadığı özelliklere dair örnekler bu tür çalışmalarda yer almayacaktır. Kimi zaman tersi bir yol izlenerek belirli bir metin üzerinden dilin şekil bilgisi özellikleri incelenebilir.

Bu tez çalışmasında “karşılaştırmalı/mukayeseli” dil çalışması ile Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde adlar konusu incelemesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1.4. İlgili Araştırmalar

Türkmen Türkçesi alanında ve Türkiye Türkçesinde adlar konusu üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Karşılaştırmalı dil bilgisi üzerine iki dil üzerine sıfatlar, bağlaçlar konusunda mukayese ele alınmıştır ancak benzer olarak adlar konusunda ilgili araştırma bu çalışmada mevcuttur.

1.1.5. Araştırmanın Özgün Değeri

Dil bilgisinde her başlık kendine özgüdür ve o da kendi içinde alt başlıklarını oluşturur. Bu alt başlıklar herhangi bir başlık içinde karışmaması ve kaybolmaması için iyi analiz edilmelidir. Adlar konusunda verilebilecek alt başlıklar her araştırmacı için aynı olmadığı yapılan çalışmalarda gözlenmiştir. Bu çalışmada dil bilgisi kitaplarının birinde olup bir diğerinde olmayan alt başlıklar toplanıp birleştirilmiştir. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde türüne göre, yapısına göre, ad çekimine göre adların araştırmacılar tarafından dil bilgisi kitaplarında hangi çeşitlerde ve tanımlarda olduğu araştırılıp toplanmıştır. Bu özelliklerin tespiti bu tez çalışmasını daha önce yapılan çalışmalardan ayıracaktır.

1.1.6. Araştırmanın Yaygın Etkisi

Bu tezde yer alan başlıklar, altlarındaki tanımlar, verilen örnek sözcük ve cümleler gelecekte Türkmen Türkçesinin şekil bilgisi üzerine daha kapsamlı çalışmalar hazırlanması hâlinde, diğer kaynaklarda veya eserlerde görülmeyen başlıklar, tanımlar ve örnekler için bu tez çalışması kaynak teşkil edecektir.

1.1.7. Yöntem

Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde adların mukayeseli incelemesi yapılmıştır. Tespit edilen örneklerden ve daha önce Türkmen Türkçesi ve Türkiye

Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardan faydalanılarak konuya ilişkin açıklama verildikten sonra incelenen metinlerden cümle şeklinde tanımlar alınarak tanıklanmıştır. Verilen örneklerin tam anlaşılması için bazı yerlerde sadece sözcük vermek yerine bağlamdan da görülebilmesi için cümle hâlinde verilmiştir. Alınan tanımlar yay (parantez) içerisinde önce yazarın ismi ardından kitaptaki sayfa numarası (Korkmaz, 2009: s.196) numarası olacak şekilde verilmiştir. Böylece tez çalışmasından istifade edecek araştırmacılar istemeleri hâlinde cümlenin aslına bakabileceklerdir.

Şekil bilgisi kısmında verilen örneklerde benzerlik oranından dolayı Türkmen Türkçesinin harfleri kullanılmadı. Sırasıyla $y>ı$, $y>y$ ve $w>v$ şeklinde verilmiştir. Damak n 'si ise $ñ$ ile gösterilmiştir.

Tez çalışması karşılaştırmalı/mukayeseli dil bilgisi yöntemiyle, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi üzerine ele alınmıştır.

Bu bağlamda hem Türkiye'deki hem de Türkmenistan'daki başlıca dil bilgisi çalışmaları göz önünde bulundurulmuş; ancak, Türkiye Türkçesi üzerindeki çalışmalar, (Korkmaz, 2009; Kara, 2015; Dinç, 2017; Yıldırım, 2020;) daha sistemli ve bakış açımıza daha uygun görüldüğü için ön planda tutulmuştur.

1.1.8. Tez Öneri Konusunun Enstitü ve Ana Bilim Dalı Öncelikli Araştırma Alanlarıyla İlişkisi

Türkiyat Enstitüsünün kendi sayfasında “Ana Bilim Dalı Öncelikli Araştırma Alanlarıyla” ilgili paylaşmış olduğu belgede Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı için öncelikli alanları on madde hâlinde sıralamıştır.

Tezin konusu bu maddelerden özellikle aşağıdakiler ile ilişkilidir:

“Madde-3-Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatlarının yabancı etkenlerle bozulmasının önüne geçilmesi adına dilin bütünlüğünü korunabilmesi, özellikle sosyal medya dili üzerinden hareketle Türk Dünyası kültürüne uygun bir yapının nasıl sağlanabileceği konusunda fikir ve çözüm üretebilme adına yapılacak çalışmalar...”

Madde-5-Geçmişte var olan Çağdaş Türk Lehçelerinin tüm sözlü, yazılı ve görsel aktarımlarının bugünkü yapı ile anlayıp geleceğe dönemlere de sunulmasına yönelik çalışmalar

Madde-6-Geleceęi, veriye hâkim olanların yöneteceği düşüncesinden hareketle Çağdaş Türk Lehçelerinin varlığını koruyabilmesi gerekli verisel katkıların artırılarak sağlanmasına yönelik çalışmalar

Madde-9-Ortak kültüre sahip olduğumuz Türk Dünyası toplulukları ile iletişim sağlayabilme adına anlaşılabilir dil öğrenme ve kullanabilme becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar¹”

¹ <https://atauni.edu.tr/yuklemeler/af7a4bc2f6c336ccb994318fb6a62852.pdf>
(Erişim Tarihi:10.09.2024)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ADLAR

Bir sözcük türü olan ve kavramları karşılayan “Ad” terimi dil bilimi ve dil bilgisi ile ilgili kaynaklardaki tanımları şöyledir:

Vardar, “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde, “(Alm. Substantiv, Gegenstandswort, Nomen, Fr. substantif, nom, İng. substantive, noun).1. Geleneksel dil bilgisinde varlıklarla nesneleri, eylemleri, duyguları, nitelikleri, görüngüleri, vb. gösteren sözcük. 2. Dağılımsal dil biliminde, belirleyiciler sınıfından bir biçimbirimden sonra gelen ve onunla birlikte bir ad dizimi oluşturan biçimbirim. 3. Üretici dil biliminde, ad ulamının egemen olduğu yalancı bir simgenin yerini alabilen biçimbirim” (2002: 12).

Korkmaz, Ad “(Alm. Substantiv, Gegenstandswort, Nomen, Fr. substantif, nom, İng. noun, substantive) Ad “ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü: Ayşe, Hasan, ağaç, yaprak, doğruluk, incelik, ordu, toplum, buluş, akış vb. İsimler; özel isim, cins isim, somut isim, soyut isim, topluluk ismi gibi türlere ayrılır” (1992: 88).

Hengirmen, Ad “(İng. substantive noun, Alm. Substantiv, Gegenstandswort, Nomen, Fr. substantif, nom) Evrendeki canlı cansız varlıkları, nesneleri, eşyaları, kavramları... vb.’yi bildiren sözcük: kaya, köprü, yol, ağaç, hava, sevgi, umut, çiçek, kestane, tilki, güneş birer addır. Canlı cansız milyarlarca varlıktan bazılarını beş duyumuzla algılar, görür, koklar, onlara ellerimizle dokunabiliriz. Ağaçlar, taşlar, yıldızlar bu tür varlıklardır. Sevgi, melek, şeytan, akıl, özgürlük gibi varlıklar kendi duygu ve düşüncelerimizde bulunan, beş duyumuzla algılanamayan varlıklardır. Bu varlıkları elle tutup gözle göremeyiz. Varlıkların bazıları evrende tektir, eşi ve benzeri yoktur. İşre adlar, bildirdikleri varlıkların özelliklerine göre bu açıdan çeşitli gruplara ayrılır” (2006: 8).

Gürsoy, Ad “Az.: isim; Tkm.: aat; Gag.: adlık; Özb.: ót; Uyg.: isim; Tat.: isem; Bşk.: isem; Kmk.: at söz-atlık; Krç.-Malk.: at; Nog.: at; Kzk.: zat esim; Krg.: zat atooç; Alt.: adalgış; Hks.: suççestitelnay-adalgış; Tuv.: at-çüve adı- ad söstüg çugaa ke’zekteri; Şor.: nebelik sös; Rus.: imya; suççestvitelnoye; Krç.-Malk.: orfografiya -tüz cazıw; Nog.: tüz yazuw-orfografiya; Kzk.: emle -orfografiya; Krg.: tuura cazuu-orfografiya; Alt.: çın biçiilerinin ejizi- orfografiya; Şor.: keliştire pazılçatkannarı-orfografiya; Rus.: pravopisaniye- orfografiya”(1997: 52-53).

Korkmaz, Ad “(Alm. Substantiv, Gegenstandswort, Fr. substantif, İng. substantive) 1. Canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü: Ayşe, Hasan, ağaç, yaprak, doğruluk, incelik, ordu, toplum, buluş, akış vb. Adlar özel ad, tür adı, somut ad, soyut ad, topluluk adı gibi türlere ayrılır.2. (Alm. Nomen; Fr. nom; İng. noun) Bir oluş ve kılış bildiren fiilin dışında kalan ve ad gibi çekilebilen kelime sınıflarının tümüne

verilen ad; ad, sıfat, zamir, edat, bağlaç ve ünlemi içine alan geniş kapsamlı ad; ad soylu söz: ağız, dil, pınar, incelik, acı, tatlı, yürekli, yüreksiz; ben, bizler, siz, sizler; yanında, gerisinde; fakat, ancak; ever, hayır, of, eyvah vb.” (2003: 88).

Söyegov ve arkadaşları adları ise “Adlar varlıkları, kavramlaşan olayları, hadiseleri ifade ederler. Adlar canlı ve cansız olabilirler. Sayı, iyelik ve hâl gibi gramer kategorilerine sahiptirler. Cinsiyet kategorisi yok fakat bazen leksik veya leksik-sintaktik yoldan cinsiyet ifade edebilirler. Adlar, adlardan ve fiillerden türetilir” (2000: 15).

2.1. AD TÜRLERİ

Adlar türleri bakımından; somut, soyut, özel ve cins adlar olarak incelenir. Söyegov vd. adların Türkmen Türkçesinde karşılıklarını “*Konkret A:tlar* (somut adlar), *Abstrakt A:tlar* (soyut adlar), *Ha: s At: lar* (özel adlar), *Jıns A:tlar* (cins adlar)” olarak açıklar. Adları ise yapıları bakımından ise basit, türemiş ve birleşik olmak üzere ayırır. Bunların Türkmen Türkçesinde karşılıklarını da “*Sa: da A:tlar* (basit adlar), *Ýasama A:tlar* (türemiş adlar), *Goşma A:tlar* (birleşik adlar)” şeklinde ifade ederler (2000: 22-33).

Bu kapsamda adlar şu alt başlıklar altında ele alınabilirler:

Duyulara göre Adlar

Somut Adlar

Soyut Adlar

Özel ve Cins Adlar

Özel Adlar

Kişi adları

Hayvan Adları

Millet, Devlet, Din, Dil, Mezhep, Tarikat, Boy ve Aşiret Adları

Kıta, Ülke, Yer, Şehir, Irmak vb. Adları

Kurum, Kuruluş, Dernek, Okul, Makam vb. Adları

Astronomik Kavram Adları

Gazete, Dergi, Ansiklopedi, Kitap, Roman vb. Adları

Cins Adlar

Yapısı Bakımından Adlar

Basit Adlar

Türemiş Adlar

Addan Türemiş Adlar

Fiilden Türemiş Adlar

Birleşik Adlar

İki Yalın Adın Birleşmesiyle Oluşan Adlar

Belirtisiz Ad Tamlamasıyla Oluşan Adlar

Yükleme Öbeği Şeklinde Olan Adlar

Sıfat Tamlaması Şeklinde Kaynaşmış Adlar

Ad ve Çekimli Fiille Oluşan Adlar

Fiillerin Birleşmesiyle Oluşan Adlar

İkileme ile Oluşan Adlar

Adlar, türleri bakımından incelendiğinde anlam yönünden somut ve soyut olarak ayrıldığı görülür. Türkmen Türkçesinde de aynı şekilde anlam bakımından somut ve soyut olarak ayrılmıştır. Türkmen Türkçesinde *Konkret A:tlar* (somut adlar), *Abstrakt A:tlar* (soyut adlar) şeklinde adlandırılmaktadırlar (2000: 22).

2.1.1. Soyut ve Somut Adlar

2.1.1.1. Somut Adlar

Türkmen Türkçesinde somut adlar “Konkret A:tlar” olarak adlandırılır (2000: 22). Berdi Sarıyev, “Konkret A:tlar”ı şöyle tanımlar “*Bunlar gösterdikleri, belirttikleri nesneler duyular yoluyla algılanan ve maddi varlıklara verilen adlardır. Başka bir deyişle bunları göz ile görebiliriz ve elle dokunabiliriz*” (1998: 23). Azımov ise şöyle tanımlar “*Göz ile görülüp el ile tutulan varlıklara verilen adlardır*” (1960: 157).

Söyegov ve arkadaşları, “*Somut adlar, belirli bir nesne anlamı taşıyan ve herhangi bir varlığı ifade eden kelimelerdir*” (2000: 22).

Tanımlardan da görüldüğü üzere Türkiye Türkçesiyle benzer görüşler ortaya konulmuştur. Türkmen Türkçesinde *konkret atlara* şu basit örnekler verilebilir: *da: ş* (taş), *suv* (su), *ösimlik* (bitki), *adam* (insan), *ayna* (ayna), *bagyr*(göğüs), *öyken* (ciğer), *yürek* (kalp), *buz* (buz), *buýnuz* (boynuz), *gavun* (kavun), *garpyz* (karpuz), *altyn* (altın), *gum* (kum), *kitap*, *kolhozçy* (kolhozcu), *soldat* (asker), *galam* (kalem)...

Korkmaz, somut adlar için “*Duyu organlarımızla görüp kavrayabildiğimiz ve tabiatıta madde olarak var olan gerçek nesne ve varlıkların adlarıdır.*” (2009: 196) demektedir. Hengirmen ise “*Elle tutulup gözle görülen varlıklara verilen adlardır*” (1998: 116). Bilgegil diğer Türkologlardan biraz farklı bir boyut getirerek açıklamıştır: “*Hakikat ve mahiyetlerini duyularımızla tanıdığımız veya varlıklarını, mensup olduğumuz cemiyetçe muteber olan din kitaplarından öğrendiğimiz şeylerin adı, vaktiyle ism-i zat yahut ism-i ayñ terimleriyle ifade edilirdi ki, bugün aynı maksat için madde ismi terimini kullanıyoruz*” (2014: 156).

Tanımlar özetlenecek olursa: maddi olarak var olan ve duyu organlarımızın herhangi biri veya birkaçı ile algılanabilen varlıkların adlarına “somut adlar” denilmektedir. “*Taş, toprak, arpa, buğday, ev, ağaç, çiçek, kuş, araba, masa, okul, defter, Ankara, çiçek, mikrop, hava, su, kalem, bitki, rüzgâr, kavak, güvercin, elma*” gibi adlar somut adlardır.

2.1.1.2. Soyut Adlar

Türkmen Türkçesinde soyut adlara *Abstrakt A:tlar* denir (2000: 22). Sarıyev şöyle açıklamaktadır: “*Adların bazıları ise varlıklara, nesnelere değil vasıflara manevi kavramları ifade ederler. Yani varlığı düşünce yoluyla kabul edilen adlardır*” (1998: 24). Söyegov ve arkadaşları “*Soyut adlar çeşitli duyguları anlatan özel düşünceleri anlatan sözlerdir*” (2000: 22). şeklinde açıklamıştır. Azımov soyut adlar ile ilgili uzun bir tanım yapmıştır: “*İnsanın düşünme eyleminin soyutlayıcı faaliyeti sonucunda ortaya çıkan genel kavram ya da kuramsal genelleştirmeye ‘soyutlama (abstraksiyon)’ denir. Soyutlama, tekil olguların ve nesnelerin genelleştirilmesiyle oluşur ve bu süreçte nesnelerdeki ortak özellikleri yansıtır. Soyutlama kavramına yönelik materyalist bakış*

açısı ile idealist bakış açısı arasında köklü bir farklılık bulunmaktadır. Bilimsel ve materyalist temelli soyutlama, insanın düşüncesini gerçek ve nesnel hakikatten koparan, olguların hareketini, gelişimini, karşılıklı bağlantılarını görmeyen, nesnelerin temel niteliklerinden uzaklaşan idealist-metafizik ve bilim dışı soyutlamaya karşıt bir konumdadır. Somut olmayan, genel nitelik, özellik, eylem ve durumun adını dile getiren sözcükler ise ‘soyut adlar’ olarak adlandırılır” (1960: 157).

Soyut adlar üzerine yapılan tanımları özetlersek Türkmenistanlı dilciler tarafından soyut adların manevi açıdan ele alındığına; soyut kavramları ancak akıl, düşünce yoluyla kavranabildiğine değinmişlerdir. “*akyl (akıl), ar (öç), söýgi (sevgi), gahar (eziyet), ys (koku), gülki (komik), gorky (korku), şatlyk (sevinç), gelensizlik (dikkatsizlik), gykylyk (gürültü), ýagtylyk (özgürlük), garankylyk (karanlık), adamkerçilik (insanlık), çagalyk (çocukluk), galmagal (karmaşa), pikir (fikir), u:ky (uyku), güýç (güç), ýagşylyk (iyilik), ýamanlyk (kötülük), gorky (korku), abraý (itibar), bagt (şans), wada (sır)*” sözcükleri Türkmen Türkçesinde soyut adlara örnek olarak verilebilir.

Soyut adları Korkmaz şöyle tanımlamaktadır: “*Görünürde madde olarak var olmayan duyu organlarımızla kavranmayan ancak zihnimizde ve tasavvurumuzda var olan kavramlara ve niteliklere karşılık olan adlardır*” (2009: 196). Bilgegil ise “*Medlullerin varlıklarıyla kaim olmaması yüzünden nesne olarak tecellisine imkân bulunmayan ve ancak kavramları akıl ve sezgi ile anlaşılabilen isimler bu sınıfa girer*” (2014: 157). demiştir. Ediskun “*Nesne durumunda bulunmayan, varoluşlarını zihinle kavrayabildiğimiz varlıklara, kavramlara verilen isme denir*” (2017: 106). Demir, “*Nesne durumunda olmayan varlıklarına akıl yoluyla karar verdiğimiz kavramlara verilen adlardır*” (2013: 157). Bu iki tanıma bakıldığında Ediskun ve Demir’in görüşlerinin benzer olduğu da görülür. “*Adalet, anlayış, cesaret duygu, düşünce, akıl, zekâ, dostluk, kıskançlık, şüphe, sevinç, sevgi, yiğitlik, korku, özgürlük, Allah, Tanrı, çocukluk, can, güçlük, şeref, özlem, dert...*” sözcükleri Türkiye Türkçesinde soyut ad örnekleri olarak verilebilir.

2.1.2. Özel ve Cins Adlar

Türkmen Türkçesinde adlar, *Ha: s At: lar* (özel adlar), *Jıns A:tlar* (cins adlar) şeklinde adlandırılmaktadır (2000: 20).

2.1.2.1. Özel Adlar

Türkmen Türkçesinde özel adlara *Ha: s Adlar* denir (2000: 20). Türkmenistanlı dilciler de *Ha: s Adlar* hususunda tanımlarda bulunmuşlardır:

Azımov “*İnsan adlarını ve özel teklikteki düşüncelerin adlarını karşılayan sözlere özel adlar denilir*” (1960: 147). Azımov özel adları aşağıda olduğu gibi başlıklara ayırarak incelemiştir: “*Özel adlar, öncelikle iki büyük gruba ayrılır:*

A- *Onomastika: İnsanların ve hayvanların özgün (özel) adlarının tümünü kapsayan, ele alan.*

B- *Toponomika: Coğrafi adların sistemi, yani fizikî-coğrafi adlar (ırmakların, denizlerin, dağların, vadilerin, tepelerin, çöllerin vb. adları) ile siyasî-coğrafi adlar (ülkelerin, bölgelerin, yerleşim birimlerinin vb. adları).*

Özel (has) adlar genel olarak aşağıdaki gibi sınıflara ayrılır:

- 1) *Kişinin adını, soyadını ve lakabını gösteren adlar*
- 2) *Gazetelerin, dergilerin, edebî eserlerin, bilimsel çalışmaların ve ders kitaplarının adları*
- 3) *Coğrafi ve idarî-bölgesel adlar: yer bölümlerinin, ülkelerin, cumhuriyetlerin, illerin, şehirlerin, ilçelerin, köylerin, sokakların, dağların, ırmakların, denizlerin, adaların vb. adları*
- 4) *Kolhoz ve sovhozların², fabrika-imalathanelerin, kurumların, vapurların, tarihî olayların vb. adları*
- 5) *Tiyatroların, sinemaların, bahçelerin, parkların vb. adları*
- 6) *Hayvanlara verilen adlar*
- 7) *Astronomik adlar*” (1960: 147).

² **Kolhoz:** Sovyetler Birliği döneminde yaygın olarak görülen ve ortak mülkiyete dayalı bir tarım örgütlenmesiydi. Bu yapı içinde köylüler, üretim araçlarını (toprak, tarım aletleri, hayvanlar vb.) kolektif olarak kullanır, elde edilen ürün ve gelirleri de ortaklaşa paylaşırdı. (*Etimoloji Türkçe. (2025). Kolhoz Kelime Kökeni.*) Erişim tarihi: [18.08.2025].

Sovhoz: Yine Sovyetler Birliği döneminde devlet mülkiyetine ait olan, merkezi olarak yönetilen büyük tarım işletmeleriydi. Sovхозlarda tüm üretim araçları devlete aitti ve çalışanlar devletin belirlediği ücret karşılığında işçi statüsünde çalışırlardı. Bu sistemde üretim ve planlama tamamen devletin kontrolü altındaydı. (*Etimoloji Türkçe. (2025). Sovhoz Kelime Kökeni*) Erişim tarihi: [18.08.2025]

Sarıyev özel adları “*Tek bir kişiyi, belli bir varlığı veya topluluğu gösteren adlardır*” (1998: 24). şeklinde tanımlar ve özel adları: “*A: dam atlary (insan adları), Ýer-ýurt a:tlary (yer adları), Astronomik a:tlar (Astronomik adlar), Eda: ra (kuruluş), gurama (daire), neşir a:tlary, Öý (evcil) hayvanlaryňň a:tlary (evcil hayvanların adları), Deniz-derya a:tlary (deniz-derya adları)*” (1998: 24). olarak da kategorilere ayırmıştır. Söyegov ve arkadaşları ise: “*Özel adlar olarak adlandırılan sözcükler, her bir özel durumda belirli bireylere veya nesnelere özgün olarak verilen adlardır. Bu adlar, tam da o belirli kişiyi ya da nesneyi diğer nesnelerden ve genel kavramlardan ayırt etmek amacıyla kullanılmaktadır*” (2000: 20).

Özel adlar Türkiye Türkçesi ile ilgili eserlerde benzeri şekilde ele alınmıştır. Korkmaz, anlam bakımından ad türleri içerisindeki özel adları, somut adlarla ilişkilendirerek bir tanıma bağlamıştır: “*Eğer somut adlardan bir kısmı birer tek varlığa ad olmuşlarsa bunlara özel ad denir. Özel adlar benzerleri bulunmayan yaratılıştaki tek olan varlıklara verilen adlardır*” (2009: 199). Hengirmen “*Dünyada tek olan, eş benzeri bulunmayan varlıkları bildiren sözcüklerdir. Bunlar genellikle kişi, hayvan, yer, ulus, ülke, kurum, din, kitap adlarıdır*” (1998: 116-117). Ediskun “*Bir tek varlığa, bir tek kavrama verilmiş olan isme denir. Özel isimler bir türün ortak adı değil bir tek varlığın ismidir. Kıtalara, kentlere, köylere, dağlara, insanlara, hayvanlara, dillere tek tek verilmiş olan isimlerdir*” (2017: 104). Demir, “*Bir tek varlığa verilen onu tanıtmaya yarayan adlardır. Özel adlar bir türün ortak adı değil bir tek varlığın adıdır. Özel adlar şu başlıklar altında incelenir: kişi, hayvan, yer, ulus, ülke, kurum, kuruluş din*” (2013: 266). Mehmet Hengirmen, Tufan Demir, Haydar Ediskun gibi düşünen Türkologlar özel adlar hususunda tanım yaparken özel adları da kendi içerisinde alt başlıklara ayırmışlardır: kişi, hayvan, yer, ulus, ülke, kurum, kuruluş, din, mezhep, kitap, kıta, kent, köy, dağ... “*Bunlara ism-i has, ism-i âlem veya kısaca âlem adları da verilmiştir. Fasıl, tür veya cins içindeki tek ferde delalet etmeleri dolayısıyla kavramlarında işlem hâkim yöndür*” (2014: 156). Bilgegil ise özel adları işlem kaplam yönünden değerlendirip, işlem yönünün hâkim olduğunu belirtmiştir.

2.1.2.1.1. Kişi adları

Kişi adları ile ilgili Söyegov ve arkadaşları şöyle demektedir:

“Kişi adları: Bunların iki türü vardır: 1. Çeşitli isimler ve soyadları: Örneğin; Durdı, Meret, Jeren, Orazov, Atayeva, Garajayeva ve diğerleri. 2. Lakaplar: Bireylere, onların davranışlarına, karakter özelliklerine, kişisel niteliklerine, fiziksel görünümüne ve durumlarına bağlı olarak verilen anlamlı isimlerdir. Bu tür isimler, lakap verilen kişinin karakterini yansıtır ve belirli bir yönünü tanımlar. Bazı lakaplar, halk veya edebi ustalar tarafından bireylere verilir ve zamanla benimsenir. Bazı edebi lakapların oluşumunda ve dilde yayılmasında, o lakabı taşıyan kişilerin kendileri de rol oynar. Lakaplar, bağımsız olarak kullanılabildiği gibi gerçek ismin önüne veya sonuna da eklenebilir. Örneğin, Mollanepes, Türkmen klasik şairinin edebi lakabı olup, gerçek adı Nepes'tir. Aynı şekilde, Türkmen klasik edebiyatının temsilcileri Döwletmämmet Azady ve Magtymguly Pyragy isimlerinde geçen son ekler, onların edebi lakaplarıdır” (2000: 20-21).

Türkmen Türkçesinde kişi adları “A: dam atlary” büyük harfle yazılır (2016: 29). Söyegov ve arkadaşları; “Cins adlardan özel adlara geçiş; Cins isimler, özel isimlerin fonksiyonlarını üstlenirken aynı zamanda ilk anlamlarını da koruyarak kullanılmaya devam eder. Telaffuz açısından benzer olan bu tür kelimeler (homofonlar), anlam ve yazım biçimi açısından farklılık gösterir. Özel isimler büyük harfle yazılır. Örneğin: may'a (dişi deve) -May'a (özel isim, kız adı), sülgün (bir kuş türü) -Sülgün (özel isim, kız adı), keyik (ceylan)- Keyik (özel isim, kız adı), ýowşan (bir bitki türü)- Yowşan (özel isim, erkek adı) Buna benzer birçok örnek bulunmaktadır” (2000: 21). Buradan da anlaşılacağı üzere bazı adların hem cins adlarda hem de özel adlar kategorisinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Ad, kişiye atfedilirse ilk harfi büyük yazılarak özel ad olarak kullanılır. Diğer yandan ad, bitki, kuş gibi genel bir türü ifade ederse ilk harfi küçük yazılarak cins ad olarak kullanılır.

Azımov ve arkadaşları özellikle erkeklere ad verilmesi ile ilgili şunları kaydetmektedirler: “Erkek çocuklarına güçlü hayvan adları konularak, doğan çocuğun cesur, güçlü ve iradeli olması arzulanır. Türkmen dilinde Gurt (Kurt), Arslan, Şir (Aslan), Pelen (Kaplan), Iner (Erkek Deve), Goç (Koç) gibi kelimelerin erkek isimleri olarak kullanılması yaygındır. Bu kelimelerin bazılarının sonuna ekler getirilerek Gurtgeldi, Goçmyrat gibi yeni isimler de türetilmektedir” (1960: 148).

Kişi adlarından sonra gelen soyadları için Söyegov vd., “Türkmen dilinde kişi adlarından sonra gelen "-ow, -yew, -owa, -yewa" ekleri, soyadları kesin bir biçime getirerek erkek ve kadın soyadlarında cinsiyet ayrımını belirtir. Örneğin: Amanow Gurban, Durdyyewa Gözel, Ataýew Anna Myradowiç, Baýramowa Dursun Myradowna...Ayrıca, Türkmen dilinde soyadların cinsiyet farkı, sözdizimsel (sintaktik) bir yöntemle de ifade edilebilir. Bunun için "ogul" (oğlu) ve "gyz" (kızı) kelimeleri kullanılır. Örneğin: Gurban Amangeldi ogly (Gurban, Amangeldi'nin oğlu) Abadan Durdy gyzy (Abadan, Durdy'nin kızı)” (2000: 20).

Dinç ise bu konuda şöyle demiştir:

“Türkmen Türkçesinde özel isim ekleri³ addan ve soyadından oluşabileceği gibi bazen bunlara ek olarak Rusçadan alınma baba adı (Otçestvo) anlamında babanın adı ve erkekler için oğlu anlamında Rusça +wiç / +owiç/ +(y)ewiç, bayanlarda ise kızı anlamında +(y)ewna /+owna ekleriyle oluşturulan üçüncü bir isim daha kullanılmaktadır. Soyadlara, erkeklerde +ov / +(e)v bayanlarda +ova / +(e)va ekleri eklenir. Bu ekler, Rusçada “iyelik sıfatı eki” diye adlandırılırlar ve Türkçede (+lar) +ın ekleri ile benzer bir anlam katar (Hamza+ev = Hamzaların). Maşan Yagşıyeviç Hamzayev ve Zılıha Bakıyevna Muhammedova'nın isimlerinde ilk unsur kişinin adı (Maşan, Zılıha), ikinci unsur oğlu veya kızı anlamına gelen eklerle baba adı (Yagşı+yeviç, Bakı+yevna) ve son olarak da soyadı gelmektedir (Hamza+yev, Muhammed+ova). Rus kültüründe dolayısıyla eski Sovyetler Birliği'nde saygı ile hitap ederken sadece ad ve baba adı kullanılmaktadır (Maşan Yagşıyeviç, Zılıha Bakıyevna). Fakat Türkmenler daha ziyade hitap sözcüklerini tercih etmektedir. Ad, soyadı ve baba adının kullanıldığı durumlarda, Baba adı, ad ve soyadın arasında yer almaktadır” (2017: 89).

Türkmenlerde yeni doğan bebeklere isim verilirken dikkat edilen husus ve gelenekler vardır:

“Yeni doğan çocuğa ad verme geleneğine dair birçok âdet bulunmaktadır. Çocuğa uzun süre isim verilmezse, çocuğun yalancı olacağına dair bir inanç olduğu için doğumdan hemen sonra aile büyükleri (dede ve nene) çocuğa isim vermemişse, anne kendisini toparladıktan sonra göbek annesi, annenin ve yeni doğan çocuğun yanına gelerek ad verir. Çocuğa isim verilirken değişik kıstaslar bulunmaktadır. Mesela, eğer çocuk cuma günü dünyaya gelmişse isminde mutlaka Cuma yer alır: Doğan çocuk kız ise Oğulcuma, Cumagül vb., oğlan ise Cumamurat, Cumageldi vb. erkek ismi konur. Keza, çocuk erkek ise ve bayramda doğmuşsa bu sefer de içinde Bayram kelimesi bulunan Bayramali, Bayrammurad, Bayramgeldi vb.

³ Burada “öbekleri” yazılmak istenirken sehven “ekleri” yazıldığını düşünmekteyiz.

isimler verilir. Bazen çocuğa doğduğu ay, eski hicri takviminde hangi aya denk geliyorsa ya da doğduğu gün, özel bayramlara denk geldiyse ona göre de ad konur: Recep, Kurban veya Oraz vb. Oraz, Ramazan ayı anlamında kullanılmaktadır. Çocuğa doğduğu günkü tabiat şartlarına göre de isim konulabilir: Gündoğdu, Aydoğdu, Karyağdı, Nuryağdı, Ayazhan, Güneş vb. Büyükkanneler “İnsan dünyaya adı ile gelirmiş!” diyerek önce yeni doğan bebeğin vücudunu kontrol edermişler. Eğer çocuğun vücudunda herhangi bir iz veya alamet varsa bunlardan hareketle bebeğe Narlı, Nargül, Hallı, Artık, Artıkgül, Benli, Karagöz gibi isimleri konmuştur. Bazen de yeni doğmuş bebeğe vefat eden dedesinin veya ninesinin yerine geldi denilerek Övez, Övezgeldi, Övezdurdı isimleri de verilmiştir. Kimi zaman da çocuğa vefat eden dede veya ninesinin kendi ismi konulduğunda, çocuğu doğrudan o isimle değil de onun yerine Atacan “Babacığım”, Enecan “Anacağım”, Babacan “Dedeciğim”, Mamacan “Nineciğim” diye seslenmişler, sonuçta bu seslenmeler çocuğun adına dönüşmüştür. Yeni doğan çocuğa nazar değmesinden veya başına kötü olayların gelmesinden çekindikleri için ona Muhammet, Musa, Davut, Yusuf, Yakup, İsmail, Süleyman gibi peygamber isimleri koyma geleneği de bulunmaktadır. Bazı aileler ise erkek çocukların gelecekte korkusuz olması amacıyla Serdar, Gencim, Kahraman, Merdan gibi adlar; uzun süre beklendikten sonra dünyaya gelen çocuklarına ise Allaberdi, Hudayberdi, Tañrıberdi, Möwlamberdi, Rahmanberdi gibi isimler verilmiştir. Çocuğa ilk başta ismini göbek annesi koyar. Çocuklara ad verirken önce üç kere sağ kulağına “Senin adın X” diye sonra üç kere sol kulağına aynı şekilde diye seslenirler. Sonra bir molla çağırılır ve molla çocuğun kulağına ezan okur. Molla diye, dini medrese bitirmiş kişi, dini mektepte eğitim veren muallim, dini âlim denmektedir. Eğer ailenin daha önceki çocukları dünyaya gelmeden öldüyse ve sonrasında çocukları olduysa o çocuklarına hayatta kalsın diye kızlar için Durdugül, Oguldurdu vb.; erkekler için Kaygısız, İzbasar gibi isimler koymuşlardır. Eğer aile bir daha çocukları olsun istemiyorsa, son çocukları kız ise Körpe, Besdir, Doyduk; erkek ise Kömek gibi isimler tercih edilmiştir. Erkek çocuğu olmayanlar son doğan kız çocuklarına Oğulay, Oğuldöndü, Oğulgerek gibi isimler koymuşlardır” (2021: 119-130).

“Günümüzde anlamı unutilan isimlerin hemen hemen hepsi, başlangıçta halk tarafından anlamlı ve düşünen bireyler için değerli kelimelerden türemiştir. Demek oluyor ki hiçbir isim tamamen anlamsız değildir. Ancak zamanın geçmesiyle anlamı unutilan adların varlığı, onların köken anlamını ortaya çıkarmak isteyen araştırmacıların ciddi çabalar sarf etmesine neden olmaktadır. Kişi adları, insanlığın uzun geçmişi boyunca oluşmuş ürünlerdir. Bu adlar, insanlık emeğinin tarihi ile doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmış, emeğin sonucu olan çeşitli kelimeler, değişimlerle birlikte halkın dilinde yer edinmiş ve zamanla bazıları kullanılmaz hâle gelmiştir. Yeni kelimeler ortaya çıktıkça bazı adlar unutilmuş, bunların eski anlamları zamanla silinmiştir. Bu nedenle kişi adlarını inceleyen bilim insanları, bu adları halkların tarihî gelişim süreçlerinin, toplumsal yapısının ve kültürel etkileşimlerinin bir göstergesi olarak değerlendirir. Bu bağlamda, adların ortaya çıkış süreci, anlam yapısı, tarihsel gelişimi, dinî etkiler ya da diğer halklarla temas sonucu

oluşmuş varyantları gibi birçok yönüyle bilimsel olarak incelenmektedir. Günümüzde dünyada birçok ülkede kişi adlarına adanmış uluslararası bilimsel konferanslar, sempozyumlar ve paneller düzenlenmekte; bu toplantılarda elde edilen bilimsel sonuçlar pratiğe aktarılmaktadır. Bu durum, özel adları inceleyen bilim dalı olan onomastiğin önemli bir alt alanı olarak kabul edilen antroponimi biliminin gelişimini ve önemini artırmıştır. Antroponimi, kişi adlarının, baba adlarının (patronimik), soyadlarının, lakapların kökenini; tarihî gelişimini, anlamlarını, çeşitli dönemlerde geçirdiği değişimleri, o adların halk arasında nasıl kullanıldığını ve hangi kültürel geleneklerle ilişkilendirildiğini inceleyen bir bilim dalıdır. Aynı zamanda adların halk arasında nasıl yerleştiğini ve bu süreçte hangi dilsel ve toplumsal normlarla bağlantılı olduğunu araştırır. Her halkın kendine özgü kişi adları vardır. Ancak tarihsel süreçte farklı halkların adları arasında anlam bakımından benzerlikler görülmektedir. Bu durum, adların oluşumunda ortak kültürel ve tarihsel etkilerin bulunduğunu göstermektedir. Günümüzde, halkların kültürel ve edebî gelişimiyle birlikte yeni adlar ortaya çıkmakta, halk belleğinde nesilden nesile aktarılan kişi adları hem yazılı hem de sözlü biçimde yaşamaya devam etmektedir. Bazı adlar yalnızca anlam bakımından değil, biçim açısından da birbirine benzemektedir. Çeşitli halklarda farklı biçimlerde kullanılan fakat aynı kökene dayanan adlara rastlamak mümkündür. Örneğin Avrupa halklarında Fransızca 'Jean', Çek ve Slovakça 'Jan', Rusça 'Ivan', Almanca 'Johann', Arapça 'Yahya', Rumence 'Ioan' gibi adlar biçimsel olarak farklı olsa da hepsi aynı kökene dayanır. Bu adlar, bizim dillerimizdeki 'Yahya' veya 'İkn' gibi isimlerle akrabadır. Bu da dünya halkları arasında tarih boyunca gelişen geleneksel ilişkilerin, kültürel temasların ve medeniyet alışverişlerinin etkisiyle oluştuğunu göstermektedir. Türkmen antroponimisinin gelişimi aralıksız olarak sürdürülmüştür. Türkmen Dilinin Ortografik Sözlüğü'nün sonunda kişi adlarının alfabetik listesi yer almaktadır. Z. Muhammedova, G. Sopiyeva, G. Saparova gibi araştırmacılar Türkmen kişi adlarının dilsel kökenlerine yönelik makaleler yayımlamışlardır (bu konuda hazırlanan kitapların listesi bibliyografyada verilmiştir). Örneğin, Ş. Annagulyev'in 'Türkmenlerde Ad Koyma' (Aşkabat, 1969), S. Ataniyazov'un 'Adın Nedir?' (Aşkabat, 1978) adlı kitapları, Türkmenistan İçişleri Bakanlığı Pasaport Şubesi tarafından hazırlanan 'Türkmen Kişi Adları ve Soyadlarının Ortografik Kılavuzu' (Aşkabat, 1978) ve 'Türkmen Kişi Adları Sözlüğü' (1989) gibi yayınlar Türkmen antroponimisinin gelişimine büyük katkı sunmuş ve kişi adlarının hem doğru yazımı hem de kültürel düzeyi hakkında önemli kaynaklar olmuştur. Kapsamlı çalışmalara rağmen, Türkmenlerde kişi adlarının tümünün toplanması, derlenmesi ve sistematik hâle getirilmesi hâlâ zor bir mesele olmaya devam etmektedir. Zira kişi adlarının anlamı üzerinde düşünmeden yalnızca şekliyle ilgilenmek yetersizdir; kişi adlarının içerdiği anlamların halkın düşünce sistemi, kültürel değerleri ve geleneksel uygulamaları ile ilişkilendirilerek ortaya konulması gereklidir. Sadece biçimsel olarak anlamlı görünen adlar değil, propaganda ve seçim süreçlerinde de halkı etkileyen kelimeler anlam yönünden büyük önem taşır ve yanlış anlaşılmalara doğurabilir. Kişi adlarının hangi dönemlerde, hangi

dillerin etkisiyle ve hangi tarihsel koşullarda oluştuğu, bu adların hangi sosyo-kültürel süreçlerin ürünü olduğu da antroponimlik araştırmaların başlıca konularındandır. Bilimsel olarak bu tür araştırmalarda, adların tarihsel dizinlemesiyle birlikte kronolojik ve tipolojik sınıflandırmalar (bölümler) da yapılmaktadır.

1. Evrensel Kökenli Adlar: Türk halklarının tarihî olarak temas ettiği dillerin (Türk, Moğol, Tunguz-Mançu vb.) söz varlığında ortak kabul edilen bazı sözcüklere rastlanmaktadır. Örneğin: Altın, Bay, Buğa (Buka), Batır, Gök gibi kelimeler. Bu sözcükler hem kişi adlarında hem de yer adlarında günümüzde hâlâ etkin biçimde kullanılmaktadır. Bunlar, tarihî Türk dillerinde de yer aldığı için, bu kelimelerden türetilen kişi adları Türkmen antroponimisinde ‘evrensel kökenli adlar’ olarak değerlendirilmektedir.

2. Eski Türk Adları: Bu bölüm, tarihi Türk dillerinin sözlüklerinden alınarak türetilmiş kişi adlarını kapsar. Eski Türk yazılı kaynaklarında sıkça karşılaşılan bu adlar hem antroponimimde hem de mitolojik figürlerde kendini gösterir. Örneğin, Ay, Gün, Yıldız gibi doğa unsurlarını ifade eden adlar; Alpamış, Böri, Bars, Görklü, Arslan, Toğan, Sungur gibi kahramanlık ya da hayvan adları; Bagtgyly, Ýykgün, Sahy, Alp, Ýetginç gibi erdem ve kişilik özelliklerini ifade eden isimler bu gruptadır. Ayrıca Tutar, Görşen, Han, Beg, Şazada gibi yönetici sınıfı ifade eden adlar da bu kapsamda değerlendirilir. Türkmen kişi adları, tarihsel süreçte (ve günümüzde de) çeşitli anlam katmanlarına sahip olmuş, bu yönleriyle hem tarihî hem de sosyolojik bir inceleme alanı oluşturmuştur. Bugün Türkmen antroponimisinde bu tür adlar geniş şekilde kullanılmaktadır. Bu adların binlerce yıl boyunca varlığını sürdürmüş olduğuna tanıklık etmektedir. Kazak araştırmacı T. Jaňuzakov, insan adlarının kökenine dair kaleme aldığı monografisinde (Jaňuzakov, 1971), L. N. Gumilyev’in 5–8. yüzyıllardaki Türk boylarının tarihine dair çalışması olan ‘Drevnie Türki’ (1967) ile Mahmud Kaşgari’nin ‘Divan-ü Lügat-it-Türk’ (XI. yüzyıl, I–III ciltler) adlı eserlerinde yer alan kişi adlarını çağdaş Kazak antroponimleriyle karşılaştırmış; bu adların birçoğunun günümüz Kazak şahıs adlarında yaşadığını tespit etmiştir. Türkmen antroponimisinde de bu kadim adların birçoğu halen aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin: Eserin aşağıdaki kısmında eski Türkçedeki şahıs adları ile bunların günümüz Türkmen Türkçesindeki karşılıkları bir tablo şeklinde verilmiştir:

Eski Türkçedeki Adlar	Günümüz Türkmen Türkçesindeki Biçimleri
Aýdyňlyk	Aýdyň
Ak bal	Akbaş
Akkul	Akguly
Altu	Alty
Altun	Altyn
Apa tarhan	Aba

Arslan	Arslan
Baý apa	Baý, Aba
Bagadur	Batyr, Bahadyr
Bars bag	Bars, Beg
Bek	Beg
Begü tagan	Begi, Han
Bokş han	Böke
Buri-şad	Böri, Şat
Buri-han	Böri, Han
Buga	Buga
Beñgi çur	Meçli
Erkin	Erkin
Ilhan	Ilhan
Ýaruk-tegin	Ýagty
Kara han	Garahan
Kulun-bek	Gulan, Gulangeldi
Kün sengun	Gündogdy
Külüg	Gutly
Kuçuk-han	Gujuk
Ogrız	Oraz, Rozy
Täñgri	Tanryberdi
Törämen	Töre
Töläş bilgä	Töleg, Tölegberdi
Tuman	Tümen
Ural	Oral
Şad	Şat, Şaty
Er-beg-şad	Ernazar, Beg, Şat

10.–11. yüzyıllardaki Türk adları

(Mahmud Kaşgari'nin Divan-ü Lügat-it-Türk adlı eserine göre) Örnek isimler: Abu, Ebu Bekir, Ayas, Altun Tarım, Bayzan, Banu Salim, Bahram Çuylyn, Berit, Beççi Arslan Tegin, Bektur, Buğra Karahan, Buğrahan, İbrahim, İsa, İshak, Yavlak Sarıg, Yagan Tegin, Kaban, Kadırhan, Kömüş Tegin, Külüg, Küç Tegin, Kılıçhan, Mahmut, Muhammed, Nuh, Otamış, Salim, Tabar, Tabdu

Günümüz Türkmen Türkçesindeki Kullanımları:

Aba, Abubekir, Ebäbekir, Aýaz, Aýazhan, Altyn, Tar, Baýzhan, Seljim, Bahram, Bähram, Begi, Bekiş, Bekn, Arslan, Bekdur, Bekje, Bugra, Garahan, Han, Ybraýim, Isa, Isak, Iskak, Sary, Ýagty, Nurýagty, Gapan, Kadirhan, Kümüş, Gutly, Güç, Güçgeldi, Gylyç, Gylyçhan, Mahmut, Muhammet, Nuh, Utamys, Selim, Teber, Tapyldy, Tapdyk ve benzerleri.

3.Arap dilinden giren adlar. 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 8. yüzyılın başlarında, Türkmenistan topraklarının Araplar tarafından fethedilmesi ve erkek nüfusun İslamiyet'i kabul etmesi sonucunda, İslam dininin güçlü etkisiyle Türkmen antroponimisinde Arapça kökenli isimler yer almaya başlamıştır. İlk başta, yüksek dinî makamlarda bulunan kişiler ve din adamları Arap din büyüklerinin, şeyhlerin, halifelerin, çarların ve imamların adlarını, Allah'ın 1001 isminden bazılarını çocuklarına ad olarak vermeye başlamışlardır.

Beýik Magtymguly Pyragy'nin şiirinde örnek:

Hojalar pähir eder asyl zatynyň,

Kym, Äsämmeddin goýar adynyň.

'Pähimlilikde hoja' diýýän hem ogul-nyň,

Bilmezmen, ýakynyň akylsama?

Bu dizelerin anlamı şudur:

Hocalar, soylu soylarıyla övünürler,

Oğullarına Kıymetli 'dinin değeri' anlamındaki 'Äsämmeddin' ismini verirler.

'Bilgelikte (hikmette) hoca' diyerek oğullarını överler.

Bilmem, yakınında akıl var mı?

'Din için mücadele' sloganı altında Araplar birçok ülkeyi işgal ettiler. Bu ülkelerde öncelikle erkekleri kendi dillerinde yazmaktan ve konuşmaktan men ettiler (hatta Türk halkları da kendi kadim alfabelerini kullanmaktan mahrum bırakıldılar). Arap ideolojisi, kültürü, yazısı, dili, hatta antroponimyasını (kişisel ad verme sistemini) zorunlu şekilde işgal ettikleri halklara dayattılar. Şöyle ki, Arapça isimler Türkmençe antroponimyasına sızmaya başladı. Bu adların asıl kökeninin Türkmençe olmayıp, Farsça-Tacikçe gibi dillerden geldiği de açıkça görülmektedir. Bilindiği üzere İslam dininin yayılmasıyla birlikte Arap dili ve edebiyatı da pek çok okul ve medrese aracılığıyla yayılmış, ticaret, hukuk, tıp, mühendislik gibi alanlarda kullanılan terimlerin çoğu da Arapça kökenli olmuştur. Türkmençeye de birçok Arapça kelime bu yolla dahil olmuş ve halkın dinî inançları üzerinden bu kelimeler pekiştirilmiştir. Aynı şekilde Türklerin dinî sözlüğüne giren kelimeler sözlüklerde yer almaya başlamış, insan isimleri de bu etkiyle biçimlenmiştir. "Dine bağlılık" temelinde Allahberdi, Annaguly, Tursunberdi, Öwliýaguly, Abdulla... gibi isimler kültürümüzde yaygınlaşmıştır. Kültürel gelişmelerin sonucu olarak dinî düşüncelerin

şekillenmesiyle birlikte şu soru gündeme gelebilir: ‘Bu kadar dinî içerikli adlar neden verilmiştir?’ Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Türkmenlerde ve birçok diğer halkta yeni doğan çocuklara atalarının adlarının verilmesi gelenektir (bu konuda birçok araştırma yapılmıştır). Bu nedenle, kişi adları belirli dönemlerde dinî bağlamda yeniden şekillenmiş, canlandırılmıştır. Yeni dünyaya gelen çocuğun ismi de bu gelenek çerçevesinde, örneğin atalarına duyulan saygı nedeniyle Ata, Kaka, Dede, Ene, Agam... gibi adlarla verilmiştir. Bu şekilde adlar belirli bir neslin hafızasında saygı gösterilen anılarla ilişkilendirilmiş ve bu nedenle zamanla korunmuştur. Bu adlar soyadlarında da görülmektedir. İkinci olarak, kişi adları dilde birleşik sözcüklerden oluşabilir fakat bu sözcükler insan ismine dönüştüğünde, asıl anlamlarından uzaklaşıp sadece ad işlevini üstlenebilir. Yani bu adlar artık yalnızca birer özel isim işlevi taşır. Örneğin bu durum özgün adlar için karakteristik olup, sözlüklerde ‘proper noun’ olarak yer alır. Örneğin, günümüzde sıkça rastlanan Gurban gibi adlar, kurban kelimesinden türemekle birlikte, çocuklara verilen bir isim haline gelmiştir ve artık ad olarak kullanılmaktadır. Dinî içerikli isimlerin verilmesiyle adların anlamlarının üstü örtülmekte ve bu adlar farklı bağlamlarda da kullanılabilir hale gelmektedir. Bu olgu günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

4. Fars-Tacik Dillerinden Girmiş Adlar:

Oldukça eski dönemlerden itibaren, hatta günümüze kadar, Türkmenceye (özellikle kişi adlandırma sistemine, yani antroponimiyaya) önemli ölçüde Fars-Tacik kökenli kelimeler girmiştir. Kronolojik olarak bakıldığında bu kelimelerin çeşitli dönemlerde, farklı yollarla dile geçtiği anlaşılmaktadır. Bu adlar zamanla halk arasında yaygınlaşmış ve Türkmenceye yerleşmiştir. Neticede, Türkmence adlandırma sisteminin belirli bir kısmını Fars-Tacik kökenli kelimeler oluşturmuştur.

5. Rus Dilinden Girmiş Adlar:

1917 Ekim Sosyalist Devrimi’nden ve ardından gelen 1930’lu yıllardaki kültürel devrim sürecinden sonra, Türkmence antroponimiyasında Rusça kökenli adlar da yer almaya başladı. Bu süreçte birçok Rusça kelime, özellikle sosyalist içerikli olanlar, dilimizdeki kişi adları arasında yaygınlık kazandı. Bu tür adlar arasında örnek olarak Kim, Oktyabr, İMELS, Marlen, Karlen, Zoya, Klim, Ernst gibi isimler sayılabilir. Enternasyonalizmin (ebeveynlerinden biri Türkmen, diğeri Rus ya da Tatar olan) etkisiyle bu adlar daha da yaygınlaştı.

6. Ekim Devrimi’nden Sonra Ortaya Çıkan Yeni Anlamlı Adlar:

Son dönemlerde, Türkmence dini sözlükten alınan kelimeler temelinde yeni anlamlar içeren isimler ortaya çıktı. Yeni yaşam tarzına, sosyalist içeriğe uygun olarak şu gibi adlar kullanılmaya başlandı: Azat, Parahat, Rahat, Vatan, Arzuv, Ençiş, Kanageldiv, Bagtygeldi, Alım, Erkin, Erklik gibi. Bu tür adlar hâlâ da verilmeye devam etmektedir. Ekim Devrimi’nden sonraki dönemde, isimlerin içerdiği anlamlar değişmiş, Türkmence ad verme sisteminde yeni bir antroponimik katman oluşmuştur. Bu isimler, Sovyet ideolojisinin etkisiyle şekillenmiş olup, bireyin toplum içindeki

rolünü ve sosyalist düzenin değerlerini yansıtmayı hedeflemiştir. Örneğin, bireyin kolektif üretime katılımını simgeleyen isimler arasında şu kelimelerden türeyen adlar yer aldı: Bıknyal (devrim), Maşyn, Traktör, Ekskavatör, Kolhoz, Kolhozçy, Lampa 'çırak', Dohood (gelir), Ferma, Zawod vb. Bu tür isimler dönemin değer yargılarını taşıyordu. Günümüzde bu isimlerin çoğu kullanılmasa da o dönemde bireyin yeni yaşam tarzını ve sosyalist yapıya uyumunu göstermek açısından önemliydi. Ayrıca, bu süreçte kişisel isimlerin sadece bireyi değil, toplumun üretim süreçleriyle ilişkisini de yansıttığı görülmektedir. Sovyet dönemi, sadece sosyal ve ekonomik yaşamı değil, aynı zamanda Türkmen halkının ad verme geleneklerini de derinden etkilemiştir. Kim, Oktýabr, Marlen, Ernst, Klim gibi adlar başlangıçta yaygınlaşmış, ardından bunlara üretimle ilişkili adlar eklenmiştir. Bu adlar, halkın yeni yaşam biçimini ve sosyalist kimliğini yansıtan antroponimdik birer unsur hâline gelmiştir. Hatta bu dönemde doğan çocuklara verilen adlar bile bu yeni sistemin ruhunu taşıyordu. Örneğin, Ekincilik kampanyası tamamlandığında doğan çocuklara Ençiş, Ençişgeldi gibi adlar verilmiştir. Çorak Garagum Kanalı'nın ilk suyu getirdiği köylerde doğan erkek çocuklara Kanal, Kanalgeldi; Sovyet insanının uzaya ilk kez çıkması yani kozmos yolculuğu ile bağlantılı olarak Yuri, Gagarin, Valentina gibi adlar verilmiştir. Hindistan halkının tanınmış kızı ve devlet başkanı İndira Gandhi'nin onuruna verilen İndira ismi, Türkmen kızlarına da verilmiştir.

Eski Zamanlarda İnsan İsimleri Hakkında Bilimsel Görüşler ve Ad Verme ile Mezarlık Kültürü:

Eski dönemlerde, yani bilimin ve düşünce sisteminin henüz gelişmediği çağlarda atalarımız doğa olaylarını, bilinmezlikleri ve açıklayamadıkları şeyleri doğaüstü sayarak yorumlamışlardır. Dünya halklarında olduğu gibi, o dönemin Türkmenleri de insanın adını onun doğayla ilişkisinin bir bileşeni olarak kabul etmiş, bu nedenle özel anlamlar yüklemişlerdir. Onlar ismin kaderi etkilediğine ve kişinin gelecekteki yaşamında yönlendirici bir etki yaptığını inanmışlardır. Bu tür inançlar neticesinde bazı adlar uğursuz, bazıları uğurlu görülmüş; anlamı ve çağrıştırdığı şeylere göre isim verme tercih edilmiştir. Mezarlık kültürüyle bağlantılı olarak da bu isimlerin nasıl ve neden konulduğu konusunda farklı yazılar kaleme alınmıştır. Bu nedenle burada yalnızca inanç, gelenek ve mezarlık ilişkisini kısaca açıklamakla yetindik.

Atalara Ait İsimlerin Verilme Geleneği

Birçok halkta olduğu gibi, ataların isimlerini unutulmaması amacıyla verilen adlar hem uzun yaşam hem de devletli bir ömür dileği anlamı taşımaktadır. Türkmenlerde bu gelenek devam etmekte olup, bu tür adlar doğrudan ataların adlarıyla ilişkilidir. Eski atalarımızın konuşma tarzından bu geleneği yeterince anlayabiliriz. Bu devamlılığın bozulması, bazı olumsuz durumlara sebep olacağına inanılmıştır. Ataların ismi, özellikle çocuklara verilirdi. Bunun nedeni, anlamını bilmeden kullanılan adların sahiplerine zarar verebileceği düşüncesidir. Bu yüzden çocuklara Ata, Baba, Dede, Ene, Ara, Mama, Garryp gibi kutsal ve saygıdeğer atalara ait

isimler verilmiştir. Bu gelenek hem soyun devamlılığını hem de toplumsal hafızayı canlı tutmak açısından önemlidir. Ataların isimlerinin çocuklara verilmesi geleneği hem onların adını yaşatmak hem de gelecek nesillerin onları unutmaması için yapıldı. Bu yüzden bazı Türkmen ailelerinde çocuklara iki isim verilirdi. Bunun nedeni, verilen isimlerden birinin mutlaka ataların ismiyle aynı olmasıdır. Bu durum, çocukların kendisinden önce yaşamış atalarının isimlerini taşıyarak onların adını yaşatması amacıyla yapıldı. Çocuklara verilen bu tür adlar, onların büyüklerine olan saygısını göstermekle birlikte, söz konusu kişilerin hatıralarını da yaşatma amacını taşırdı. Ayrıca bu gelenek sayesinde ataların erdemli özellikleri çocuklara aktarılacak istenirdi. Türkmen halkı arasında bu tür isimlerin bir yandan dini, manevi ve kültürel değerleri yansıtmaları, diğer yandan da toplumun kolektif hafızasında yer edinmiş kişilere olan bağlılığın göstergesi olduğu kabul edilirdi. Bunların yanında, ataların isimlerini taşımanın uğur getirdiği düşüncesi yaygındı. Bu yüzden, doğumda zorlukla dünyaya gelen çocuklara ya da önceki çocukları yaşamamış olan aileler, yeni doğanlara sağlıklı ve uzun ömür dileğiyle güçlü, kutsal kabul edilen kişilerin adlarını vermeyi tercih ederlerdi. Böylece çocuğun hayatta kalacağına inanılırdı. Bu tür adlar bazen “koruyucu” ya da “manevi destek” sağlayan anlamlar da taşırdı. Bu gelenekler, Türkmen halkının isim verme sürecini sadece bir kimlik meselesi değil, aynı zamanda sosyokültürel, dini ve psikolojik bir yapı taşı olarak gördüğünü gösterir. İsim, kişinin yaşamında kaderini etkileyen önemli bir unsur sayılırdı. O nedenle, çocuğa ad verilmeden önce çok sayıda faktör göz önünde bulundurulur, aile büyüklerinin ve yaşlıların görüşleri alınır.

Kişi Adlarının Belirlenişi:

Birçok halk arasında özel bir yere sahip olan kişi adı, doğa güçlerine dayandırılmış büyük bir inançla değerlendirilmiş ve bu doğrultuda belirlenmiştir. Eski atalarımız, kişi adlarının anlamsız bir şekilde verilmesini uygun görmemiş, bu isimlerin mutlaka anlam taşıması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü bir bireyin hakiki adı onun kimliğinin bir parçası olarak görülmüş, ad yoluyla kişinin kim olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle ad koymada dikkatli olunmuş ve kayıtlara geçmiştir. Ayrıca, adın taşıdığı anlamın kişiyi hayatı boyunca etkileyebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, eski çağlardan itibaren adlar, bireyin doğumundaki koşullara göre, bazen yaşanan olaylara veya kişinin özelliklerine göre verilmiştir. Dil bilimsel açıdan incelendiğinde, Türkmenlerin temsilcileri, adları verirken iki temel yola başvurmuşlardır: biri hakiki anlam taşıyan isimler, diğeri ise mecazi veya anlamdan uzak ama sosyal ya da estetik değer taşıyan adlardır. Bu adlar kimi zaman uzun süre gizli tutulmuş, yalnızca yakın çevre tarafından bilinmiştir. Ayrıca, halk arasında ‘gizli adlar’, ‘kutsal adlar’ ve ‘sırlı adlar’ gibi kategorilere ayrılmıştır. Türkmen halkı da diğer toplumlar gibi doğumdan itibaren çocuklara belirli anlamlar taşıyan adlar vermiştir. Bu adlar bazen doğrudan gözlemlenen doğa olaylarından, bazen de kişinin ailesine ait özelliklerden türetilmiştir. Örneğin, bazı çocuklara ‘satın alınmış’ anlamına gelen isimler verilmiştir ki bu isimler,

çocuğun aileye geç yaşta veya zorluklarla sahip olunduğunu ifade eder. Böylece isim, bir hatıra veya mesaj taşıma işlevi üstlenmiştir.

7. Uzun Ömür ve Dilek Bildiren Adlar:

Geçmişte dünya halkları arasında, özellikle de Türkmenlerde, yeni doğan çocuğa uzun ömür dilekleriyle verilen isimler sıkça görülür. Bu adlar, zorlu yaşam koşullarına karşı bir temenni olarak verilmiş, bireyin hastalıklardan, zorluklardan korunmasını sağlayacak birer ‘manevi kalkan’ olarak görülmüştür. Bu tür isimler genellikle bitki veya hayvan adlarından türetilmiş, sembolik anlamlar yüklenmiştir. Örneğin, dayanıklı ağaç ve bitkilerin adları, çocuklara verilen adlara ilham olmuştur. Türkmenler arasında bu türden isimlere örnek olarak; Durdy, Bekdurdy, Tokta, Ömürzak, Januzak, Ömür, Baki, Kazak, Ölmez, Solmaz, Dönmez, Taimaz gibi isimler verilebilir. Bunların tümü, ölümden uzak bir yaşam ve kalıcılık dileğini ifade eder. Tarihi belgeler, Mejmet, Gurt, Beri gibi isimlerin de erken dönemlerde uzun ömür dilekleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ayrıca, çocuk yaşta ölümlerin sık yaşandığı dönemlerde, çocuklara kötü anlamlı isimler (örneğin ‘Yaman’, ‘Yovuz’, ‘Gara’) verilmiş, bununla kötü ruhların çocuğa zarar vermemesi amaçlanmıştır. Bazı dönemlerde, özellikle Orta Asya’daki Türk topluluklarında bu türden sembolik ve işlevsel adlandırma gelenekleri oldukça yaygındı. Bununla birlikte, bu gelenekler yalnızca Türkmenlerle sınırlı kalmamış, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Başkurtlar, Altaylılar gibi diğer Türk halklarında da benzer biçimde sürdürülmüştür. Avrupa toplumlarında da benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Polonya gibi ülkelerde çocuklara doğumlarında, gelecekteki yaşamlarının refahına dair temenniler içeren isimler verilmiştir. Bu adlar hem dinsel hem de geleneksel değerleri yansıtmaktadır. İsim verme geleneği halkların sosyal, kültürel ve inanç dünyasının bir yansıması olarak önemini korumuş, dillerin gelişimiyle birlikte ad verme biçimleri de çeşitlenmiştir” (2011: 8-15).

2.1.2.1.2. Hayvanlara Verilen Özel Adlar

“Hayvanlara verilen isimler de büyük yazılır” (2016: 452). Fakat burada kast edilen hayvanlara verilen özel adlardır. Türkmen Türkçesinde hayvan adları (Öý evjil) haývanlarynyň a:tlary):

Akbay, Alabay, Meleguş, Garagöz, Dordepel, Garlava: ç, Ýel, Ýyldyrym, Gaplan, Ýolbars, Pelen...

2.1.2.1.3. Millet, Devlet, Din, Dil, Mezhep, Tarikat, Boy ve Aşiret Adları

Türkmen Türkçesinin yazım kuralları gereği “Millet, halk, boy, ay, gün, mevsim, yıl görev ve rütbe adları küçük harfle yazılır” (2010: 7).

Türkmen Türkçesinde bu konu “Kolhoz-sovhozlaryn, zavod-fabriklerin, edaralaryn, parohodlaryn, tarihi vakalaryn atlary-Kolhoz ve sovhozların, fabrika ve imalathanelerin, kurumların, buharlı gemilerin ve tarihî olayların adları” başlığı altında ele alınmaktadır. Türkmen Türkçesinde millet, devlet, din, dil, mezhep, tarikat, boy ve aşiret için şu örnekler verilebilir:

“türkmence, türkmen, musulman, özbek, Bolşevik Kolhozu, Pobeda Sovhozu”

2.1.2.1.4. Kıta, Ülke, Yer, Şehir, Irmak vb. Adları

L. Uspenskiy'den aktardığı tanımla Ataniyazov yer adlarına şu şekilde değinmiştir: “Yer ve yurt adları, halkın oluşturduğu şarkılar, danslar, efsaneler, geçmişin görkemli motifleri, eski ustaların işlediği nakışlar ve süslemeler gibi, halk yaratıcılığının en ilginç ve en güzel hatıralarından biridir” (1980: 5).

“Toponimlerin Önemi ve Araştırılması; Coğrafi yer adlarının ortaya çıkış tarihi, taşıdığı anlamlar; etnograf, arkeolog, coğrafyacı, kartograf, yazar, gezgin ve hatta genel olarak meraklı her insanı eski zamanlardan günümüze kadar ilgilendirmiştir. Çünkü toponimlerin (yer adlarının) bilimsel ve pratik önemi büyüktür. Bu adlar, dilin eski biçimlerini, kelime hazinesini ve bazı kelimelerin zaman içinde değişip değişmediğini günümüze kadar korumuştur. Türkmenistan'da eski yerli halkların dili ve tarihini incelemede, farklı halkların ve kabilelerin bu bölgelerde göç ettikleri yerleri belirlemede, ülkenin çeşitli bölgelerinin eski coğrafi yapılarını göz önüne sermede, geçmişteki flora ve fauna hakkında bilgi edinmede toponimlerin önemli bir yeri vardır.

Örneğin; Govurdak (Kükürtdağ), Kükürtçe, Akdaş, Duzly, Duzken, Nebitdağ gibi yer adları, özellikle arkeologların ilgisini çekmektedir” (1970: 5).

Türkmen Türkçesinde “toponomik” adlar “coğrafi ve idari-bölgesel birimlerin (Geografik ve administratif-territorial atlar), ilçelerin (yer bölekleriniň), şehirlerin (ýurtlaryň), cumhuriyetlerin (respuklikalaryň), şehirlerin (şeheriň), köylerin (obalaryň), sokakların (köçeleriň), dağların (daglaryň), nehirlerin (derýalaryň), denizlerin (deňizleriň), adaların (adalaryň) adlarıdır” (1960: 147). şeklinde ele alınmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kıta adlarının çoğu Rusçadan alınmış ve telaffuzu da Türkiye Türkçesinde farklı olarak Rusçadakine uygun şekilde kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kıta, ülke, yer, şehir, ırmak adlarına örnek olarak şu adlar sayılabilir:

Yewropa, Antarktida, Türkmenistan, Özbekistan, Daşhowuz, Nebitdag, Tejen, Nohur, Köşi, Kemine köçesi, Ural, Gimalay, Köpetdag, Wolga, Lena, Ýeniseý, Amuderya, Aral, Gö: kdepe, Nebitda: g, Leba: p, Mary, Ahal, Garagum kanalı, Wan köli, Marmara deňzi, Murga: p derýa: sı, Pöwrize, Bagyr, Gökje, Gökdepe, Baýramaly, Aşgabat, Mary, Garadamak, Garaboýagaz, Gyzylayak, Gyýanly...

Türkiye Türkçesinde kıta, ülke, yer, şehir, ırmak ad örnekleri:

Antarktika, Asya, Avrupa, Almanya, Türkiye, İtalya, Rusya, Norveç, Danimarka, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Fransa, İstanbul, Bakü, İzmir, Taşkent, Antalya, Erzurum, Kars, Muş Ardahan, Ankara, Bursa, Dicle, Aras, Çıldır...

2.1.2.1.5. Kurum, Kuruluş, Dernek, Okul, Makam vb. Adları

“Bakanlıkların, kurumların, okul, fabrika, gazete ve dergi vs. isimlerinin ilk sözcüğü büyük harfle başlar. Eğer bu adlandırmada diğer sözcüklerden biri özel isim ise onun da ilk harfi büyük olmalıdır” (2016: 29-30). Türkmen Türkçesinde kurum, kuruluş, dernek, okul, makam adları edara (kuruluş adları), gurama (kurum daire adları) (1998: 24; 1960: 147). şeklinde verilmekte olup aşağıdaki örnekler sayılabilir:

Medeniyet ministrligi (Kültür Bakanlığı) Döwletmammet Azady adyndaky türkmen milli dünýa dilleri instituty, Türkmenistanyň medeniyet ministrligi, Türkmen döwlet pedagogik instituty, S.A. Nyýazov Aýna Kombinaty, Oba hocalyk ministrligi...

Rusçada bir kurum veya kuruluş adı kişi adı taşıyor ise “Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова” (Lomonosov adındaki Moskova Devlet Üniversitesi) örneğinde olduğu gibi “imeni” (adına) sözcüğü ile kurulmaktadır. Türkmen Türkçesinde de bu yapı aynen alınıp “Magtymguly Adyndaky Türkmen Döwlet Uniwersiteti” örneğinde olduğu gibi “adındaki” sözcüğü ile kurulmaktadır. Bu yapılar Türkçede ise “Atatürk Üniversitesi” örneğinde olduğu gibi *belirtili isim tamlamaları*⁴ ile oluşturulmaktadır.

⁴ Belirtisiz isim tamlaması yapısındadırlar fakat belirtili isim tamlaması sayılmaktadırlar (2009: 272).

2.1.2.1.6. Astronomik Kavram Adları

Söyegov ve arkadaşları astronomik adlar için “*Astronomik özel adlar: Örneğin: Gün, Yer, Ay, Mars. Bu özel adların bazıları cins isim olarak da kullanılabilir, cümlede anlamına göre birbirinden farklılık gösterir*” (2000: 21). şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır. *Yupiter, Venera, Uran* gibi bazı gök cisimlerinin adları yine Rusça üzerinden alınmıştır.

Türkmen Türkçesinde astronomik kavram adları:

Mars, Yupiter, Lura, Ýedigen, Ülker, Gün, Ay, Ýer...

Türkmen kaynaklarında Ataniyazov “*Ýedigen*” sözcüğünü şu şekilde açıklamıştır: “*Gökyüzünün kuzey tarafında yer alan iki yıldız kümesinin (Büyük ve Küçük Ayı) adı, Türk dillerinde şu şekilde geçmektedir: Ýedigen (Türkmen), Jezigen Yultuz (Salar Türkmenleri), Yedigir/Yediger/Yedigen (Türk), Yettegen, Çettegen (Altay, Teleüt), Çedi Han/Çedi Syldız (Tıva) vb. Bu iki yıldız kümesi, her biri 7 yıldızdan oluştuğu için bu isim verilmiştir. Ýedigen kelimesinin "gen" eki, küñç kelimesinin "kün" eki ile kökteştir ve "köşe, köşegen" anlamındaki eski bir Türkçe kelimedir (7 köşe oluşturan yıldızlar). Türkmen ailelerinde yedinci oğula verilen Ýedigen ismi de mevcuttur*” (2004: 418-419). Ataniyazov’un belirtmiş olduğu bu “küñç” sözcüğünden (küñç>gün>gen) türemiş olan “+gen” eki daha sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılarak⁵ “üçgen, dörtgen” gibi geometrik terimler üretmiştir. Ek hem ünlü hem de ünsüz uyumuna uydurulmadan kullanılmıştır.

2.1.2.1.7. Gazete, Dergi, Ansiklopedi, Kitap, Roman vb. Adları

Neşir adları Türkmençe kaynaklarda “*Edara (kuruluş adları), gurama (kurum daire adları)*” başlığı içinde verilmiştir. Ancak bu çalışmada Korkmaz’ın adları ele aldığı başlıklar esas alındığı için “Gazete, Dergi, Ansiklopedi, Kitap, Roman vb.

⁵ Atatürk girmiş olduğu bir derste tahtaya kalkan bir kız öğrencinin tahtada çizdiği koşut iki çizginin başka iki koşut çizginin kesişmesinden oluşan açılarını Arapça adlarını söylemekte zorluk çektiğine şahit olunca Atatürk: “Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır.” dedi ve tebeşiri eline alıp, tahtada çizimlerle “zaviye” nin karşılığı olarak “açı”, “dılı” nın karşılığı olarak “kenar”, “müselles”in karşılığı olarak da “**üçgen**” gibi Türkçe yeni terimler kullanarak, bir takım Geometri konularında değişiklikler yaptı. Böylece üzerine geldiği sayıyı temsil eden “-gen” eki (üçgen, beşgen, altıgen yedigen) Türkçemizde kullanılmaya başlandı. ([Atatürk’ün Yazdığı Geometri Kitabı \(1937\) | Atatürk Hakkında Bilgiler](#)) . Erişim tarihi: [18.08.2025].)

Adları” başlığı altında verilmesi uygun görülmüştür. Türkiye Türkçesinde gazete, dergi, ansiklopedi, kitap, roman adları aşağıdaki örnekler verilebilir:

Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah, Çalikuşu, Adalet Menzili, Karalama Defteri, Şafak, Suç ve Ceza, Kaldırımlar, Eylül, Şair Evlenmesi...

Türkmen Türkçesini yazım kurallarına göre “*Bakanlıkların, kurumların, okul, fabrika, gazete ve dergi vs. isimlerinin ilk sözcüğü büyük harfle başlar. Eğer bu adlandırmada diğer sözcüklerden biri özel isim ise onun da ilk harfi büyük olmalıdır*” (2016: 29-30). Türkmen Türkçesinde gazete, dergi, ansiklopedi, kitap, roman adları “Gazet-jurnallaryň”, “çeper edebiyat eserlerinin”, “neşir atlary”, “ilmi eserlerin” ve “okuv kitaplarynyn atlary” için şu örnekler verilebilir:

“Mugallymlar gazeti”, “Prawda”, “Sowet Türkmenistany”, “Türkmenista: n” gazeti”, “Söýgi”, “Tokmak”, “Aýgytly Ädim”, “Kapital”, “Frank Dialekti”, “Watan gazeti”, “Esger gazeti”, “Türkmen sporty gazeti”, “Türkmenistanyň lukmançylygy jurnali”

2.1.2.2. Cins Adlar

Türkmen Türkçesinde cins adlar hususunda yapılan tanımlar şöyledir:

Azımov “*Aynı türden nesnelerin varlıkların olayların hayvanların genel adını ve soyut düşüncelerin adlarını anlatan sözlere cins adlar denir*” (1960: 154). Sarıyev: “*Aynı türden olan varlıkları veya düşünceleri bildiren adlar*” (1998: 25). Söyegov: “*Cins adlar bir türün içerisindeki varlıkların genel adıdır*” (2000: 20).

Tanımlardan yola çıkılırsa Türkiye Türkçesindeki tanımlarla yakın olduğu görülür. Türkmen Türkçesinde cins adlara örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

sygyr (inek), göle (dana), goýun (koyun), tovuk (tavuk), tilki, sulgun (sülün), serçe, bülbül, pagta (pamuk), palav (pilav), çörek, çay (çay), suw (su), gavun (kavun), garpyz (karpuz), nar, üzüm, sagat (saat), pyçak (bıçak), çemçe (kaşık), telefon (telefon), ýorgan (yorgan), döşek, aýak (ayak), barmak (parmak), göz, dodak (dudak), öý (ev), divar (duvar), aýna (ayna), gapy (kapı), ýurt (ülke), şeher (şehir), oba (köy), köçe (sokak), dag (dağ), derýa (deniz), deňiz (deniz), ada, çöl, ýyldyz (yıldız), asman (bahçe), ýagyş (yağmur), ýyldyrym (yıldırım), ýel (rüzgâr), gar (kar), tupan (tufan), konferansiýa

(konferans), *begenç* (sevinç), *pikir* (fikir), *duýgy* (duygu), *uky*(uyku), *göreş* (güreş), *söýgi* (özlem), *perişde* (melek), *şeytan* (şeytan), *jin* (cin), *halk* (halk), *millet*, *goşun* (ordu), *tokay* (orman), *taýpa* (boy), *piono* (piyano), *mektep* (okul), *oglan* (erkek), *gyz* (kız), *depder* (defter), *ot*, *gurşun*(kurşun)...

Türkiye’de yapılan dil bilgisi çalışmalarında cins adları şöyle tanımlanmıştır: Korkmaz: “Aynı türden olan canlı cansız bütün varlık ve kavramlara verilen ortak adlardır. Bu adlar özel adlarda olduğu gibi belirli tek bir varlık veya nesneyi göstermezler. Aynı türden olan varlık ve kavramlardan birine bir bölümüne veya hepsine ad olan sözlerdir” (2009: 213). Bilgegil “Özel isim terimi karşısında bunlara genel isim adını vermek uygun düşer. Fasl, tür, cins ve mahiyetleri arasında beraberlik bulunan varlık, mevhum ve niteliklerin ayırt edilmesine yarayan kelimeler cins isimlerdir. Bu bakımdan söz konusu isimlerde galip yön kaplamadır” (2014: 155). Demir: “Bir türe bu türden var olan varlıkların kavramların tümüne birden verilen ortak adlardır” (2013: 267). Banguoğlu “Yalın kavramlara ya da bir cinsin her bir tekine ad olabilen kelimelere ise cins adlar denir” (2007: 321).

Bu tanımlardan yola çıkılarak cins adlar için evrende aynı türden olan ve birden fazla varlığı karşılayan kavramlara verdiğimiz adlardır, denilebilir. *Ağaç, ana baba, bitki, kalem, okul, defter, balık, üzüm, ekmek, bıçak, kaşık, kuş, kedi, at, çiçek, kitap, kedi, köpek, kömür, dağ, insan, kuş, ev, su, deniz, çocuk, çayır, tavşan, sevinç, güçlük, taş, öğretmen, buğday, gökyüzü...*sözcükleri Türkiye Türkçesinde cins adlara örnek adlardır.

Cins adlar tanımında da örnekte de iki dilde denk olduğu görülür.

2.2. YAPISI BAKIMINDAN ADLAR

Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde adlar yapıları bakımından üç başlık altında incelenir: basit, türemiş ve birleşik adlar.

2.2.1. Basit Adlar

Türkmen Türkçesinde basit adlar *Sa: da A:tlar* olarak adlandırılır (2000: 23). Türkmençe üzerine Türkiye’de çalışmalarda basit adlar şöyle tanımlamışlardır:

Kara “*Basit kelime yapı bakımından daha küçük parçalara ayrılmayan kök hâlindeki kelimedir*” (2000: 29). Yıldırım “*Herhangi bir yapım eki almamış olan ve daha basit kök, ek öğelerine ayrılamayan kelimelerdir*” (2017: 51). Sarıyev “*Bir kelimeden oluşan adlardır*” (1998: 25).

Türkmen Türkçesinde basit adlara örnekler şunlardır:

Gara (siyah) gyz (kız), da: ş (taş), gül (çiçek) suv (su), agyz (ağız), köý (köy), demir (demir), dag (dağ), duz (tuz), teze (yeni), ýet (yeterli), adik (çizme), gar (kar), gyş (kış), göz, gol (el), guş (kuş), öý (ev), söz, süýt (süt), tilki, ýüz...

Türkiye Türkçesinde basit adlar kök durumunda üzerine ek almamış adlardır. Bunlar genelde tek heceli bazen de iki ya da üç heceli olabilir. Korkmaz “*Kök durumunda olan ve herhangi bir türetme ekiyle genişletilmemiş bulunan tek kelimeden ibaret adlardır. Türemiş ve birleşik adların dışında kalan bütün adlar yalın ad grubuna girer*” (2009: 219). Banguoğlu “*Türkçede bu hâle salt hâl de denir. Türkçede salt hâl adın ek almamış yalın şeklidir*” (2007: 324). Ediskun “*Anlamı ve yapısı bozulmadan parçalanmayan bir ya da birkaç heceli isimlerdir*” (2017: 124). Hengirmen “*Yalın adlar yapım eki almamış, başka bir sözcükle birleşmemiş, kök durumunda bulunan adlardır*” (1998: 120). *Dağ, deniz, dil, el, bahçe, masa, kitap, pencere, ev, hava, su, kuş, su, yüz, çiçek, tencere, taş, kelebek, elma, süt, orman ev, dağ, yol, kalem, defter, bal, çorap, duvar, tahta, demir, altın, güneş...*sözcükleri Türkiye Türkçesinde basit adlara örnektir.

2.2.2. Türemiş Adlar

Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde türemiş adlar; kök hâlindeki sözcüklere yapım eki getirilerek yeni sözcük türetme yoluyla oluşturulur. Türkmen Türkçesinde türemiş adlara *Ýasama A:tlar* denir (2000: 23).

Türkiye Türkçesinde türemiş adlar şöyle tanımlanmıştır:

Korkmaz “*Ad kök ve gövdelerine türetme ekleri getirilerek kurulan ve yeni bir kavrama karşılık olan adlardır*” (2009: 223). Börekçi “*Bilindiği gibi Türkçe sonndan eklemeli bir dildir. Bu yapısal özelliği yeni isimlerin türetilmesinde çok geniş imkânlar sağlamaktadır. Sayıları belirli olan yapım ekleri, sayıları sınırlı olan köklere neredeyse*

sınırsız birleşimlerle eklenerek milyonlarca isim türetebilmektedir” (2009: 26). Demir “*Ad ve eylem kök ya da gövdeleriyle yansımalarından yapım ekleriyle türetilen adlardır*” (2013: 288).

Türkmen Türkçesinde türemiş adlar *Yasama A:tlar* şöyle tanımlanmıştır:

Kara “*Türemiş kelime herhangi bir yapım ekini alarak genişlemiş ve yeni anlam kazanmış kelimedir*” (2000: 29). Söyegov “*İsimlerin büyük bir bölümünü türemiş adlar oluşturur. Türemiş adların başlangıç noktasını herhangi bir sözcük grubu oluşturabileceği gibi, bu çerçevede ses, sahiplik veya imge ifade eden sözcükler de bu adlara temel teşkil edebilir*” (2000: 23). Yıldırım “*Kelime kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilerek türetilen kelimelerdir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de yeni kelimeler türetmek için kullanılan dört ek türü vardır:*

**Atdan at ýasaýjy goşulmalar (Addan ad yapma ekleri)*

**İşlikden at ýasaýjy goşulmalar (Fiilden ad yapma ekleri)*

**Atdan işlik ýasaýjy goşulmalar (Addan fiil yapma ekleri)*

**İşlikden işlik ýasaýjy goşulmalar (Fiilden fiil yapma ekler)*” (2017: 52).

Türemiş sözcükler aynı zamanda yapım eki almış sözcüklerdir. Yapım ekleri çekim eklerinden farklı olarak üzerine geldiği sözcüğe farklı anlam kazandıran, ekin gelmediği önceki hâlden başka bir sözcüğe dönüştüren morfeimlerdir. Türkiye Türkçesinde yapım ekleri üzerine yapılan tanımlar şöyledir:

Korkmaz “*Ad ya da fiil kök ve gövdelerinde yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan eklerdir*” (2009: 21). Ediskun: “*Kelimenin anlamını ve sınıfını değiştiren morfeimlerdir*” (2017: 101). Demir “*Sözcüklerin anlamını ve türünü değiştiren yeni sözcükler yapmaya yarayan eklerdir*” (2013: 108). Hengirmen “*Sözcüklerin kök ya da gövdelerine gelerek sözcüğe yeni bir anlam kazandıran eklere denir*” (1998: 288).

Türkmen Türkçesinde yapım eklerine “*Söz ýasaýjy goşulmalar*” denmektedir. Türkmen Türkçesinde yapım ekleri için söylenenler şöyledir:

Sarıyev “*Birinci grubu isim ve fiil köklerine eklenerek onların manalarında sürekli bir değişiklik yapıp farklı anlamları taşıyan kelimeler yaratırlar. Bunun için onlara söz yasayıcı goşulmalar (yapım veya üretim ekleri) deriz*” (1998: 15). Yıldırım

“Bu grupta yer alan ekler isim kök ve gövdelerinden yeni anlamlar ifade eden isim ve isim cinsinden kelimeler türetir. Türkmen Türkçesinde hem Türkçe kökenli hem de bilhassa Farsça kökenli isimden isim yapma ekleri kullanılmaktadır” (2017: 52).

Türemiş sözcükleri “Addan türemiş adlar- Atdan ýasaýjy goşulmalar” ve “Fiilden türemiş adlar- İşlikden ýasaýjy goşulmalar” olmak üzere iki alt başlık altında incelenir:

2.2.2.1. Addan Türemiş Adlar

2.2.2.1.1. +AK

Bu ek, eski Türkçede kullanılan eklerden birisidir. Türkiye Türkçesinde (dam+ak, yan+ak, top+ak) tek heceli kelimelere gelerek benzetme ve küçültme işlevini görür. Bu ek Türkmen Türkçesinde de az sayıda karşımıza çıkar.

ÖRNEKLER:

*Amangül daýza gaharyndan **damagy** doldy.*

*Çölde **köşekler** hezil edip oýnaýarlar.*

*Ahmet **başak** burcundandır.*

*Melike'nin yüzündeki **benekleri** çoğalmış.*

2.2.2.1.2. +CA

Türkiye Türkçesinde bu ek sıfatlara, zarflara ve adlara gelerek eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevini yapar.

*Ali, Ahmet'i **epeyce** zaman bekledi.*

*Burak sınıfta **aptalca** konuşma yaptı.*

*Ben onu **güzelce** hata yapmasın diye uyardım.*

Bu ek Türkmen Türkçesinde sıfatlara ve adlara ek olarak gelmektedir:

Akja (akça), alaja (alaca), egrije (eğrice), enaýyja (sevimli), küyküje (kamburca), maydaja (incecik), mazalyja (lezzetli), ölçeqlije (ölçülüce), sadaja (sadece), saryja (sarı renkli), süyrije (sivri), şorja (tuzlu), turşuja (ekşimtırak), ümsümje (sessiz), yaşylja

(yeşilimtırak), yörgürje (hızlıca), dogramça (kuşbaşı et), depderçe (not defteri), şahaça (branş), tagtaça (tabure), tapmaca (bulmaca), temençe (topluğne), tumarça (takı)...

Türkmen Türkçesinde bu ek ayrıca sözcüklerin üzerine gelerek küçültme anlamı katar:

Agylça (küçük ağıl), depderçe (not defteri), düşekçe (küçük döşek), gazanca (küçük kazan), gysgaça (kısaca), gölce (küçük göl), gunança (küçük tay), gursakça (küçük yelek), halyça (küçük halı), hovuzça (küçük havuz), köyňekçe (küçük gömlek), küleçe (kısık kürk), meýdanca (küçük meydan) ...

Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde dil isimlerinin kuruluşunda kullanılır:

Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Fransızca Rusça, Türkmençe

2.2.2.1.3. +cAK

Bu ek hem Türkmen hem de Türkiye Türkçesinde sıfatlara ve zarflara (yavru+cak, aile+cek) gelerek sevgi ve küçültme işlevini yapar.

Keyijek (ceylancık), towujak (tavukçuk), gysgajyk (kısacık)

Biz ýetginjek çagalar bolup watanymyza buýsanyýarys.

Bu ýüp örän gysgajyk.

Amanjyk kakasynyň işden gelirine garaşdy.

Merve elini ve yüzünü ılıcak su ile yıkadı.

Biz ailecek köye tatile gittik.

Küçücek kız çocuğu dans ederek eğleniyordu.

2.2.2.1.4. +cAğIz

Bu ek Türkiye Türkçesinde küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren küçültme adları türetir.

Kız+cağız, adam+cağız

Zavallı adamcağız buzun üstünde yürürken düştü.

Kadıncağyz kötü haberi alınca fenalaştı.

Türkmen Türkçesinde ise bu ek “+cagaz” şeklinde karşımıza çıkar. Türkçede olduğu gibi küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren adlar türetir.

Atjağaz (atcağyz), gyzjağaz (kızcağyz), bagjagaz (bağcağyz), çöpjagaz (çöpceğiz), tayjagaz (taycağyz), çayjagaz (çaycağyz)

Gyzjagaz kakasynyň uruşdan gaýdyp gelerine kân garaşdy.

Şujagaz gawuny kesmek gerek (1950: 61).

Bujagaz öýüň gapysyndan sowuk gelyär (1950: 61).

2.2.2.1.5. +CI/+CU

Korkmaz, “Türkiye Türkçesinde en işlek eklerden birisidir. Adlara gelerek bir nesneyi, bir işi veya sanatı kendisine meslek veya uğraşı olarak seçmiş olanları gösteren adlar türetir” (2009: 41).

*Niyedir bu günler **gazeteciler** gazetelerde iyi haberler yazmıyorlar.*

Öğrenciler bugün ki etkinliğe katıldılar.

Bekçi görev yerinden uzaklaştı.

Türkmen Türkçesinde de oldukça işlek bir ektir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iş ve meslek isimleri ve insanların huy, karakter ve alışkanlıklarını yansıtan isimler türetir.

arabaçy (arabacı), balykçy (balıkçı), dutarçy (dutarçı), adikçi (çizme ustası), gaçakçy (kaçakçı), gözegçi (gözcü), gözlegçi (araştırmacı), gurluşykçy (inşaatçı), halyçy (halıcı), hasapçy (hesapçı), idegçi (bakıcı), işçi, pagtaçy (pamukçu), suvçy (sucu), taryhçy (tarihçi), gepçi (lafçı), aldavçy (yalancı), demirçi (demirci), okuvçı (öğrenci), cencelçi (kavgacı) leninçi (Lenin yanlısı), kolhozçı, avçı, betonçı, demirçi, traktorçı, edebiyatçı, halıçı, suratçı (sanatçı), biçimci, boyagçı (boyacı), okuvçı (öğrenci), garalavçı (savcı) halyçy (halıcı), gurluşykçy (marangozcu), balykçy (balıkçı), gepçi (sözcü), jedelçi (tartışmacı), galmagalçy (şamatacı), govgaçy (kavgacı), aldavçy (hileci), gybatçy (dedikoducu), dinamoçy (sinemacı)

Pagtaçylar irden pagta ýygmana başladylar.

Halyçy gelin-gyzlaryň mahmal owazly sesleri uzak ýerlerden eşdilyärdi.

2.2.2.1.6. +cIK/+cUK

İsimlere ve sıfatlara sevgi ve küçültme ifade eden isimler türetir. Sonu “k” ünsüzü ile biten kelimelere geldiğinde bu “/-k/” ünsüzü düşer

Küfe+cik, kitap+çık, dere+cik, tepe+cik, aya+cık, kuzu+cuk, badem+cik, kızıl+cık, arpa+cık

*Ayşe on sene önce **küçücük** bir çocuktü.*

*Yemeklik için **azıcık** tuz alayım.*

*Nehir balıklarının **kılçıkları** çok sert olur.*

Türkmencede bu ek Türkçede olduğu gibi isimlere ve sıfatlara gelerek küçültme ve sevgi ifadesi veren isimler türetmektedir. Aynı Türkçede görüldüğü gibi sonu “/+k/” ünsüzü ile biten kelimelerde “/+k/” ünsüzü düşer.

Ayajık (küçük ayak), çagajyk (küçük çocuk), beyjek (yüksekçe), adijek (küçük çizme), obajyk (köycük), adamjyk (adamcık), aýňajyk (küçük ayna), bagjyk (bağcık), jübüjyk (cepçik), gysgajyk (kısacık), gölejek (küçük buzağı), gönjök (küçük deri), guzujyk (kuzucuk), inçejik (incecik), kiçijik (küçücük), köprüjyk (köprücük), oglanjyk (oğlancık), öyjök (evcik), suvjuk (sucuk), tovşanjuk (tavşancık), yodajuk (küçük patika), yukajuk (incecik) yumşajyk (yumuşacık), balacık (çocukcuk), inçecik (incecik)

***Gözeljik** taze aldygy köýnegini geýindi.*

*Çagalara **gysgajyk** arakesme berildi.*

***Ýumuşajyk** döşekleriň üstünde ýatmany halayýan.*

2.2.2.1.7. +cIL/+cUL

Türkçede bu ek isimlere ve sıfatlara gelmektedir. Bir şeye düşkünlük, alışkanlık, bağımlılık ve benzerlik işlevlerini katan isim ve sıfatlar oluşturmaktadır.

Balık+çıl, et+çil, ot+çul, ben+cil, ev+cil

***Bencil** insanlar her zaman kendilerini düşünürler.*

Kurtlar **etçil** hayvanlar türüne girer.

O daha çok **evcil** hayvanları seviyor.

Türkmencede bu ek +çıl/+çul şeklinde karşımıza çıkar. Türkçede olduğu gibi isim ve sıfatlar türetir.

Arzuvcyl (istekli), damakçyl (obur), davaçyl (kavgacı), dogaçyl (doğrucu), duzçul (tuzlu), etçil, gaygyçyl (kederli), gymmatçyl (pahalı), gürrünçil (konuşkan), hakykatçyl (hakikatli), haramçyl (haram olan), hileçil (hileli), keypçil (keyifli), köneçi (eskici), yrymçyl (hurafeci), naharçyl (yemeğe düşkün), ovnukçyl (detaycı), tazeçil, gaygıçıl (kaygılı), gürrünçil (sohbete düşkün), ukuçıl (uykucu)

Ukuçyl Aman ýene sapaga giç geldi.

Bugün öýe ýene **gürrünçil** aýallar gelyärmüş.

Ol örän **dawaçyl** adam.

2.2.2.1.8. +DAŞ

Türkçede bu ek ortaklık ve beraberlik bildiren ad ve sıfatlar türetir.

Vatan+daş, yurt+taş, ad+ (d)aş, soy+daş, boy+daş, din+daş, yol+daş, kar(in)+daş, meslek+taş, ev+deş, gönül+deş, iş+teş

*Hafta sonları **arkadaşım** ile yüzme kursuna gidiyoruz.*

Kardeşim bugünkü derse gelmemiş.

*Bu benim en iyi anlaştığım **meslektaşım**.*

Bu ek diğer lehçelere göre Türkmencede daha işlek bir ektir. Türkçede olduğu gibi ortaklık ve beraberlik bildiren ad ve sıfatlar türetir.

Mekdepdeş ýoldaş göze her wagt yssy görüňär ahyryn... (1950: 60).

Döwürdeş (çağdaş), pikirdeş (aynı fikirde), sakgaldaş (yaşıt erkekler için) atdaş (adaş), obadaş (aynı köylü), vatandaş (vatandaş), kerdeş (kardeş), yürekdeş, boydaş (aynı boydan olan), işdeş (meslektaş), yurtdaş, arkadaş, atadaş, babadaş, başdaş dertdeş (derttaş), duygudaş (aynı duyguda olan), egindeş (yaşıt), garyndaş (kardeş),

gullukdaş (silah arkadaşı), ildeş, kardeş, sapakdaş (sınıf arkadaşı), syrdaş (sırdaş), süýtdeş (aynı süitten içen), ugurdaş (yoldaş), yaşdaş (yaşıt), yoldaş, zamandaş (çağdaş)

2.2.2.1.9. +IAK

Bu ek Türkçede çeşitli özellikte ad ve sıfat türetir.

Sulak bir sazlığın başında, önümüze bir kaplumbağa çıkmıştı.

Hayvanları **otlak** mekânlara sürmeliyiz.

Çıplak ayakla nereye gidiyorsun?

Türkmencede bu ek insana ait bir organın normalinden daha büyük olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Baldyrlak (kalın bacaklı), burunlak (koca burunlu), butlak (iri kalçalı), dişlek, dodaklak (iri dudaklı), erinlek (dudağı büyük), garyňlak (göbekli), gaşlak (kalın kaşlı), murtlak (uzun bıyıklı), omuzlak (geniş omuzlu), yüzlek (utangaç)

Garynlak Orazgeldi aga obanyň aksakallary bilen jynaza gidýärdi.

Uzyn boýly **murtlak** adam atamy sorap geldi.

2.2.2.1.10. +II/+IU

Türkçede isim ve sıfat türeten en işlek eklerden birisidir. Sahip olma, üzerinde bulundurma, bir ülkeye, bir şehre, bir yere ait olma anlamı veren isim ve sıfat türetir.

Tuzlu, şanslı, görgülü tatlı, meraklı, sağlıklı

*Bizim köyden topladığımız elmalar çok **tatlı** elmalardı.*

*Ali okulda en çok **meraklı** öğrencilerden bir tanesiydi.*

Sağlıklı beslenmek en önemli vazifedir.

Türkmencede bu ek Türkçede olduğu gibi aynı işlevdedir.

*Alabaý itleri **akylly** we sadyk itlerdir.*

Gayly (tipili), güýçlü (güçlü), öyli (evli), Gullı, Nurlı, hallı, saçlı, teçli, obezli, Taçli, hally, Artykly, Amanly, Aşkabatly, Moskvaly, Ankaraly, Maryly adalatly, agramly

(ağırbaşlı), akyly, ataly (babası sağ), atly, barly (zengin), batly (güçlü), bezegli, eneli (ninesi sağ), eýeli (sahipli), gelşikli (güzel), güýçli (güçlü), ysly (kokulu), idegli (bakımlı), lezzetli, mazaly, ululy-kiçili (irili ufaklı), ýagyňly (yağışlı), ýagyşly (yağmurlu), ýazykly (suçlu)

Şahsın doğduğu, yaşadığı yeri gösterenler: *Ankaraly, Aşkabatly, Çarjevli, Maryly, Moskwaly, obaly, säherli*

Moskwa uniwersitetinde okayan Çary Aşgabatly, ýagny onyň bolýan ýaşayan ýeri Aşgabat. (1950: 76)

Ol barýan gyz şäherlidir.

Kişi adlarında kullanılanlar: *Agaly (erkek ismi), Agöyli, Aylı, Bally, Çanly, Çörekli, dürli (kız ismi), Garly (erkek ismi), Gutly, İlli, Menli (benli), Nurly, Pirli, Sabyrly (sabırlı), Saçly, Zerli*

2.2.2.1.11. +LIK/IUK

Korkmaz “Bu ek genellikle Türkçede adlardan ve sıfatlardan adlar türetir. Çok işlek ve kapsamlı ektir. Asıl işlevi eklendiği kelimeye “tahsis, bir şey için” anlamı veren adlar türetmektedir” (2009: 55).

Taş+lık, kömür+lük, odun+luk, gül+lük, ceviz+lik, diken+lik, göz+lük, tuz+luk, gece+lik, sabah+lık, ana+lık, baba+lık, nice+lik, nite+lik, genç+lik, öğretmen+lik, doktor+luk, marangoz+luk, halkçı+lık, partizan+lık

Türkmencede bu ek Türkçede olduğu gibi işlek olan eklerden birisidir. İsimler ve sıfatlar türetir.

Arçyňlyk, Garavullyk, aklyk sözlük, ellik, içlik, dağlık, daşlyk yüplük, ýanlyk, çagalyk (çocukluk), jennellik, donalyk (bilgelik), gamyşlyk, agaçlyk (ağaçlık), baylyk (zenginlik), üzümlik (üzümlük), çayyrylyk (çayırlık), önlük (önlük), doğanlık, gözellik (güzellik), mugallımlık (öğretmenlik), müdirlik (müdürlük), agronomluk, studentlik (öğrencilik), doktorluk (doktorluk), duzluk (tuzluk), kirlik (kirli), kolhozçılık (kolhozçuluk), okuvçılık (öğrencilik), demircilik (demircilik) bagbançılık (çiftçilik), sövdagerlik (aşıklık), düekeşlik (devecilik), aşpezlik (aşçılık), köyňeklik (gömleklik), kostyumluk (kostümlük), jalbarlık, obadanlık (köylülük), süytjülük (sütçülük), ululyk

(büýüklük), dostluk, düşmanlık, başlık, üçlük, onluk, yigrimi beşlik (yirmi beşlik), ellilik, betniyetlik (kötü niyetlilik), bethasiyetlik (haysiyetsizlik), betgelşiklik (gelişmemiş), betpallik, betbagtçylyk (şansızlık), bidövletlik (devletsizlik), bigünälik (masumluk), bigayratlyk (gayretsizlik), bibaşlyk (başsızlık), bisabyrlyk (sabırsızlık), bitakatlyk, bitaraplyk (tarafsızlık), bitertiplik (düzensizlik), bidüzgünçilik, sabyrsyzlyk, tertipsizlik.hoşluk, dogrulyk, näbeletçilik (nöbetçilik)

Meslek adları: arçyňlyk (muhtarlık), başlyk (başkan), garavulluk (bekçilik), ussalyk (ustalık)

Nesne, araç ismi yapanlar: ellik (eldiven), içlik (astar), kirlilik (önlük), sözlük, yanlyk (tulum), yüplük (pamuk ipliği)

Malzeme, madde ismi: joraplyk (çorap ipi), köyňeklik (gömleklik), odunlyk (yakacak)

Yer ismi: agaçlyk, baglyk, bayyrylyk, jennelik (ormanlık), çayyrylyk, daglyk, daşlyk, donaklyk (buzullar), gamyşlyk (kamuşluk), gollük (çukurluk), güllük, harabalyk (harabelik), ojarlyk (sazaklık), otluk, üzümlik

Türkmenistanyň günorta tarapy **daglyk** ýerlerdir.

Sayılara gelip derece bildiren: birlik, ikilik, üçlük, başlik (beşlik), yedilik, onluk, kyrklyk (kırklık), yüzlük

Mesafe, uzunluk bildiren adlar: aralyk (mesafe), belentlik (yükseklik), beyiklik (yükseklik), gysgalyk (kısalık), uzyňlyk (uzunluk)

Zaman ölçüsü bildirenler: asyrlyk (asırlık), aylyk (aylık), günlük, hepdelik (haftalık), sagatlyk (saatlik), yyllyk (yıllık)

Bibigül sen tizräk bir **tamdyrlyk** hamyr gar (1950: 80).

Soyut ad yapar: argyňlyk (yorgunluk), baylyk (zenginlik), çagalyk (çocukluk), garrylyk (yaşlılık), govulyk (güzellik), mertlik, nogsanlyk (eksiklik), onatlyk (iyilik), yagşylyk (iyilik), yamanlyk (kötülük), yaşlyk (gençlik)

Ol özüniň **ýaşlygyna** garaman uruşa gidipdir.

2.2.2.1.12. +mAn

Korkmaz “Çok işlek olmayan eklerden birisidir. Bu ek sıfatlardan kişileri niteleyen sıfatlar türeten bir ektir. Eklendiği sığata “abartma, aşırılık” işlevi katar” (2009: 57).

Dızman (iri yapılı), gökmen, kocaman, delişmen

Yol **kocaman** çukurlarla doluydu.

O köyün **delişmen** kızına âşık olmuş.

Türkmencede de bu ek isimler ve sıfatlar türetir. Çok işlek değildir.

Gabakman (göz kapağı), senrikmen (iri burunlu), bağban (çiftçi), sarayman, ayakman (ayakları uzun), dodakman (dolgun dudaklı), gabakman (iri gözlü), guyrukman (uzun kuyruklu), hüñarmen (hünerli), işdamen (iştahlı), kirpikmen (uzun kirpikli)

Türkmenin **edermen** oğlanlary watany wepaly gorayýarlar.

Çaparmanlar öz atlarynyň ýanyna howlukdylar

2.2.2.1.13. +ImsI/+UmsU

Korkmaz, “Türkçede bu ek isimlere, renk adlarına ve tat bildiren sıfatlara gelerek “benzerlik, andırma”, anlamı veren sıfatlar türetir” (2009: 59).

Kuzeydoğudan esen poyraz, ay ışığında **beyazımsı** görünen asfalttan geçerek vadiye indi.

S **ekşimsi** tat geliyor.

Ayşe'nin dün ki aldığı elbisenin rengi **mavimsi** tondaydı.

Türkmencede bu ek +mtık/+mtik şeklinde karşımıza çıkar. Pek işlek ek değildir.

Ajymtyk (acımsı), çalymytyk (grimsi), süyjümtik (tatlımsı), turşumtyk (ekşimsi)

Merediň toplan eriginin **ajymtyk** tagamy bardy.

Mylaýym bahar şemaly ýowşan, bozagan bilen garaganyň **turşumdyk** ysyny garyşdyryp getirýärdi.

2.2.2.1.14. +ImtIrAK/+UmtIrAK

Bu ek “gibilik, benzerlik ve yakınlık” gösteren, tat ve özellikle renk adlarında sıfatlar türeten bir ektir.

Ekşimtırak, acımtırak, mavimtırak

*Yan komşumuzun yeni aldığı arabası **mavimtırak** renkteydi.*

*Onun getirdiği malzemeler **ekşimtırak** tat veriyordu.*

Türkmencede bu ek +mtıl/+mtıl şeklinde karşımıza çıkar. Renk bildiren sıfatlardan benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler yapar.

Agymtyl (beyazımsı), garamtyl (siyahımsı), gyzylymytl (kırmızımsı), gonrumtyl (kahvemsı), gögümtıl (mavimsi), mavumtyl (mavimsi), sarymytl (sarımsı), yaşylymytl (yeşilimsi)

*Jereniň iň gowy görýän aty **melemtil** at.*

*Mered **gögümtıl** papagyny gowy görýärdi.*

2.2.2.1.15. +In/+Un

Korkmaz “Bu ek, zaman bildirme anlamı taşıyan ad ve sıfatlarından zaman zarfları yapmıştır: ansızın, baharın, demin, gündüzün, güzün, ilkin, kışın, öğleyin, yazın vb. Türkmencede de bu ek bazı kelimelerle karşımıza çıkmakta. Günümüzde bu ek zarf işlevi yapmakta” (2009: 48).

Gyşyň (kışın), gyşyň-yazyň (yaz kış), gizlin (gizlice), günün (günü birlik), günortan (öğleyin), ogryň (gizlice), yüzün (yüz aşağı)

2.2.2.1.16. +Incl/+UncU

Korkmaz “Sayı adlarından sıra sayı sıfatları türeten çok işlek bir ektir” (2009: 61).

*O çok çalışmasına rağmen sınıfın **üçüncüsü** oldu.*

*Yiğirmi **birinci** numara ona sans getirdiğine inanırdı.*

Türkmencede asıl sayı isimlerine gelerek sıra ve derece bildiren isimler türetir.

*Seniň **näçenji** gezek bu kitaby okap duruşuň.*

*Başimiň **ortanjy** ogly mugallymçylyk edýär.*

***Ilkinji** iş günüüm has gowy geçdi.*

2.2.2.1.17. +rAK

Korkmaz “Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir ek olarak sıfatlardan karşılaştırma sıfatları türeten +rak eki, Türkiye Türkçesinde canlı işlevinin bir derece kadar aşınma ve kaymaya uğramasıyla “oldukça” anlamı veren bazı küçültme sıfatları bırakmıştır” (2009: 61).

*Benim yemeğim **acırak** olsun.*

*Soğanları **ufaraktan** dograyıp tencereye attı.*

Bu ek Türkmencede işlek olarak kullanılmaktadır. Bir şeyin tadının, renginin veya durumunun normaline göre daha az olduğunu gösteren kelimeler türetir.

ağrak (biraz ak), tézerék (biraz yeni), ulurak (biraz büyük), abadrak (az gelişmiş), ajyrak (biraz acı), ajrak (biraz aç), agrak (rengi beyaza yakın), agsagrak (biraz aksak), agşamrak (akşama yakın), akylyrak (aklı çok), artygrak (çokça), arzanrak (biraz ucuz), jomardrak (biraz cömert), duzlurak (biraz tuzlu), duzsuzrak (biraz tuzsuz), düzgünlirak (çok az düzenli), egrirak (eğrice), galyňrak, gatyarak, gısgarak, gijrak (daha geç), ginrak (daha geniş), gonurrak (rengi konura yakın), gorgakrak (korkakça), gögrak (maviye yakın), inçerak (inceye yakın), kiçirak (küçükçe), köprak (çokça), menzeşrak (biraz benzer), onadrak (güzelce), önrak (az evvel), pesrak (kısaca), sodarak (basitçe), sagadrak (biraz sağlam), süyjürak (biraz şekerli), tizrak (hızlıca), ulurak (biraz büyük), yenilrak (hafifçe), yukarak (biraz ince), yuvaşrak (yavaş)

*Biz ertir gezelenje gitjek. Şonuň üçin ertir **irräk** geliň* (1950: 87).

2.2.2.1.18. +sAK

Bu ek günümüzde işlek olmayan eklerdendir. Bazı isimler türetmiştir.

***Sarımsak** soğuk algınlıklarına ve gribe iyi gelmektedir.*

***Yüksek** yerler her daim tehlikelidir.*

*Yaylada koşarken düştü ve **dirseğinden** yaralandı.*

Türkmencede bu ekle ilgili bazı kelimeler karşımıza çıkar.

***Agsak** adam keyik kimin böker.*

*Nursoltan **gursagyny** gayşardyp yöreyärdi.*

*Onuň uly dogany we uýasy sibirýada **tussagda** saklanýardy.*

2.2.2.1.19. +sI/+sU

Addan “benzerlik, yakınlık, andırma” gösteren sıfatlar türetir.

*Onun bu yaptığı hareketlerini **çocuksu** buldu.*

*Hatice'nin **kadınsı** davranışları herkesin hoşuna gitti.*

Bu ek Türkmen Türkçesinde de karşımıza çıkar. Fazla işlek ek değildir. Türkçede olduğu gibi benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler türetmektedir.

*Onuň ýanynda **goňursy** maşyn geçip gitdi.*

*Eýesiniň gelirine garaşyp, **gopbamsy** bir sypata girip otyrdy.*

2.2.2.1. 20. +sIz/+sUz

Türkçede addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir.

*Onun bu konuşması onlar için **anlamsızdı**.*

***Susuz** gezen hayvanlara su verdiler.*

*İşler istediği gibi gitmediği için o çok **umutsuz** duruyordu.*

Türkçede olduğu gibi Türkmencede de bu ek yokluk ve eksiklik bildiren sıfatlar türetmektedir.

Alaçsız (çaresiz), işsiz, suvsuz (susuz), adamsyz (insansız), adalatsyz (adaletsiz), agramsyz (ciddiyetsiz), akylsyz (akılsız), atasyz (babasız), berimsiz (cimri), enesiz, gelşiksiz (çirkin), güyçsüz, yňsapsyz, idegsiz (bakımsız), lezzetsiz, manysyz (anlamsız),

mazasyz, yersiz, yaravsyz, yalnyşsyz (eksiksiz), yazyksyz (suçsuz), zahmatsiz, zyyansyz, çaksiz (sınırsız), hasapsyz, gayduvsyz (usanmaz), sansyz (sayısız)

*Çölde **suwsuz** gezip bolmaz ahyry.*

***Alaçsyz** bolup iýsem hem inime ýokmaýar.*

*Ol özüni öran **bagtsyz** hasap edýärdi we aglasy gelyärdi.*

2.2.2.1.21. +sIzIIK/+sUzIUK

+sIz/+sUz ekiyle +Iik/+IUK soyut ad türetme ekinin birleşmesinden oluşmuş bulunan bu ek, addan yokluk görevinde soyut adlar türeten bir ektir.

*Kasabamız **yolsuzluktan** yıllarca söňük kaldı.*

*Oyunu kayıp etmesi onun için büyük **talihsizlikti**.*

*Onun bana yaptığı **haksızlık** affedilemez bir boyutta.*

Türkmencede de bu ek Türkçede olduğu gibi aynıdır.

*Ýygnakda bolýan **adalatsyzlyk** bökdençlik döredip biler.*

*Men onuň ýaly **görksüzlik** görmedim.*

*Seniň edýän bu işiň **akylysyzlyk**.*

2.2.2.1.22. +Iz/+Uz

Korkmaz “Adlarda ve sayı adlarında topluluk veya ikilik gösteren bir çokluk eki niteliğindedir.” (2009: 66)

Boynuz, beniz, omuz, ayaz

Boynuz genelde gücü ve zaferi simgeler.

*Otobüste insanlar **omuz** omzaydı.*

*Bu **ayaz** havada bile insanlar sokaktaydı.*

Türkmencede bu ek işlek değildir. Bu ekle ilgili birkaç isim ve sıfat vardır.

*Düýn düýämiziň **ekiz** köşekleri boldy.*

*Ol oğlunyň ýanyna baryp, **dyzyna** çökyär, onuň maňlaýyndan sypalaýar.*

Türkmen Türkçesinde yer alıp Türkiye Türkçesinde yer almayan ekler:

+laç/+leç: *akmaklaç (ahmakça), arryklaç (zayıfça), bayyrlaç (yokuş görünümünde), çigleç (çiğе yakın), gatylaç (katıya yakın), govşaklaç (zayıfça), günleç (tutuk), kerleç (sağırca), körleç (körce), köseleç (biraz köse), kümüşleç (gümüş renkli), samsyklaç (aptalca), tüsseleç (duman renginde), yünleç (tüylenen)*

+jan/+jen: *arjan (namuslu), gaharjan (öfkeli), gövünjen (gönüllü), hövesjen (hevesli), işjen (iş bilir), namysjan (namuslu), nebisjen (menfaatçi)*

2.2.2.2. Fiilden Türemiş Adlar

2.2.2.2.1. -AÇ

Fiilin gösterdiği hareketle ilgili nesne isimleri türetir.

Sayaç, büyüteç, kayaç

*Kimi düşünörlere göre evren akan bir **süreçtir**.*

*Irmağın **yamacına** geçecek köprü yoktu.*

*Elektrik **sayacı** bozulmuş, onu tamir ettirmemiz lazım.*

Türkmencede de bu ek Türkçede olduğu gibi kullanılır. Ekin sonunda bulunan “ç” ünsüzü iki ünlü arasında “c” ye dönüşür.

Dykaç (kapak), dikeç (dişli tokmak), göreç (gözbebeği), gysaç (kısaç), ysaç (maşa), sykaç (sıkacak), sürteç (sünger), tutaç (tutacak), yapaç (küçük şapka) göreç (gözbebeği), tutaç (tutacak)

*Men watanymy gözümün **göreji** ýaly goraryn.*

*Ol **çekijini** eline alyp, uly höwes bilen işe başlady (1950: 101).*

*Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýän adamhor jellatlaryň **ýigrenç** pygyllaryny pas etdi.*

2.2.2.2.2. -AgAn/-AğAn

Korkmaz “Daha çok tek heceli geçişsiz fiil köklerine gelen, eklendiği fiildeki hareketi sürekli olarak yapanı, çokça yapanı gösteren ve abartma görevinde sıfatlar türeten birleşik bir ektir” (2009: 69).

Güleğen (güler yüzü), olağan(normal), gezegen, olağan, durağan

*Dünya, Uranüs, Venüs birer **gezegendir**.*

*Bu ülkede rüşvet **olağan** bir iş sayılır oldu.*

*Bazen insanları **durağan** kılan nedenler vardır.*

Türkmencede bu ek Türkçede olduğu gibi aynı görevdedir.

Gezeğen (çok gezen), yatağan (çok yatan)

*Atlar örän **depegen** hayýwandyr.*

*Garagöz in gowy **çapagan** atlardan birisidir.*

*Däli toýa bolmaz, **gezegen** idege.*

2.2.2.2.3. -AK

İşlek olan eklerdendir. Fiilden sıfat yapar. Genellikle bir alışkanlığı, bir duyguyu ve fiilin bildirdiği işi çokça yapanı gösteren sıfatlar, bir işin yapıldığı yeri gösteren adlar, bazı araç gereç adları, somut ve soyut atlar türetir.

Gevrek, parlak, sulak, tapınak, ürkek

*Angkor Vat **tapınağı** dünyanın en büyük tapınağıdır.*

***Parlak** bir sabah da uyanmak istemiştim.*

*Zavallı kapalı alanda kala kala **ürkek** birisine dönüşmüş.*

Türkçede olduğu gibi Türkmencede de aynı şekilde kullanılan işlek olan ektir.

Gorgak (korkak), gülek (güleç), orak (hasat), susak (kelepçe), darak (tarak), duşak (pranga), yıgnak (meclis), yatak (yatak), elek (elek), guşak (kuşak), dolak (bacak sargısı), şeçek (püskül), saçak (saçak), düşek (döşek), gapak (kapak), kövek (taşıt)

Ertir kärhanada uly ýygnak boljakdyr.

Bu ýerde ýatmaga düşek ýok.

Syçan köwegine girip gitdi (1950: 99).

Araç gereç ismi: *darak (tarak), dolak (çizme), düşek (döşek), elek, gapak (kapak), guşak (kemer), orak (hasat), saçak (sofra), yalak (su verilen kap)*

Yer ismi: *kövek (kovuk), seçek (saçak), yatak, yygnak (meclis)*

Huy ve hareket bildiren: *agyňak (ağnamayı seven), aglak (çok ağlayan), depek (çok tepen), gaçak (sıkça kaçan), geplemezek (sessiz), gülek (hep gülen)*

Niteleme sıfatı: *bölek (parça), çatak (karmaşık), dövük (kırık), govşak (gevşek), gurak (kurak), kesek (kesek), tegelek (yuvarlak)*

Ertir kärhanada uly ýygnak boljakdyr.

Bu ýerde ýatmaga düşek ýok.

Syçan köwegine girip gitdi (1950: 99).

2.2.2.2.4. -An

Korkmaz “Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden sıfatlar türeten ve bir işi yapanı gösteren ad olarak da kullanılan çok işlek bir sıfat-fiil ekidir” (2009: 73).

Düzen, katılan, doğan, gönderen, kalkan, bakan

*Oklardan korunabilecek tek şeyi onun **kalkanı** idi.*

*Bu ülkenin **bakanlar** kurulu, yürütme gücüdür.*

Türkmencede bu ek fiilin gösterdiği harekete bağlı isimler türetir. Fazla işlek değildir.

Goşun (ordu), tikin (dikiş), tütün (duman), ekin (ekin), bogun (eklem), talan (yağma), gözgalan (isyan) gapan (kantar), tozan (ton), ağaran (ağarmış)

*Tizden bu **goşun** ähli erbetligiň garşysyna söweşe çykar.*

*Ol **ekinleriniň** hasylyny zaýa etmän ýygnaýar.*

Sergide **tikinçiler** özleriniň her hili çylşyrymly tikinleri tikip bilýändiglerini görkezdiler.

2.2.2.2.5. -AnAK

Korkmaz “Daha çok tek heceli geçişli fiillere gelerek “eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üzerinde taşıma” gibi değişik görevlerde somut veya soyut adlar türeten bir ektir. İşlek değildir” (2009: 74).

Türkmenler **gelenek** ve göreneklerine bağlı bir millettir.

Bu teknik olarak **olanak** içindedir.

Bana bu zor durumda iyi bir **seçenek** sunmadın.

Türkmencede bu ek fiillerden soyut ve somut isimler türetir. İşlek ek değildir.

Atanak (çapraz), çitenek (üzüm taneleri)

Bu **atanak** görünüşünde birleştirilen iki agajy anlatmaýar.

Bu agajyň daşyny **çitenek** büräp alypdyr.

Bu ýigidin **ezeneginden** tutup alyp gidenler.

2.2.2.2.6. -CA

Korkmaz “Dönüslü fiillerden bir hareketin sonucu olan soyut adlar türeten bir ektir. Örnekleri fazla değildir” (2009: 76).

Bu **düşünce** beni çok üzüyor.

Bu işi **eğlence** olsun diye yapıyor.

Sözünü bir **güvence** olarak kabul ediyorum.

Türkmencede de işlek olmayan eklerden birisidir. Soyut ve somut isimler yapmaktadır.

Güymence (eğlence), inanca (güven), örtünce (örtü), yapyňja (pelerin), damja (damla)

*Her hepdede oturlyşyk, telwizor, internet ve **güýmenje** işlerini etmek üçin näçe wagt sarp edýäň.*

*Onuň **düşünjesi** artdy, gözyitimi giňeldi.*

2.2.2.2.7. -Ç

Korkmaz “Dönüslü fiil gövdelerinden türetme yapan çok işlek bir ektir. Bu ek getirildiği fiildeki hareketi yapanı yapılan hareketi veya o hareketle ilgili bir niteliği, bir özelliği gösteren soyut ad ve sıfatlar türetme görevi yüklenmiştir” (2009: 76).

Kazanç, sayaç, büyüteç, kayaç inanç, iğrenç, sevinç

*Ortak **inanç** ve ilkelere sahip olmanız önemlidir.*

*Bu çok **iğrenç** yaratık çok korkutucu.*

*Ali 'nin, oğlunun olması çok **sevinçli** bir haber oldu.*

Kara “Türkmencede fiillerin gösterdiği hareketle ilgili soyut anlamlı isimler türetir. Sıfatta yapar ancak bu fonksiyonu fazla işlek değildir” (2012: 91).

Gargınç (beddua), gatanç (katkı), söyünç (sevinç) dikeç, tutaç, göreç, sürteç, germeç, begenç (beğeni), dayanç (dayanak), eklenç, güvenç (güven), söyenç (sevinç)

*Oňa **gysganç**, adalatsyz we gerek däl adam diyip töhmet atýar.*

*Ol öz **bengenjini** bütin oba- da **söýünç** bilen ýaýradasy geldi.*

*Gurplurak adamlar tapdygyndan **gatanç** diýip, kimsi dowar, kimsi öküzçe eltdiler.*

2.2.2.2.8. -GA

Korkmaz “Fiil kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türetmiş olan bir ektir.” (2009: 78)

Bilge, bölge, dalga

*Doğruluk yansıtan işlerimiz denizin **dalgaları** gibi sayısız olabilir.*

*Eski zamanlarda **bilge** insanlar toplum içerisinde el üstünde tutulurdu.*

*Doğu **bölgesinde** eski gelenekler hala devam etmektedir.*

Bu ek Türkmencede de pek işlek değildir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler yapar.

Gemirtge (kelek), -govurga (kavurga), süpürge (süpürge), batga (çamur), garantga (korkuluk), gysga (kısa), govurga (kavurga), yrga (sallanıp duran), ysyrga (küpe), onalga (azık ürünleri), sovga (karşılama), tayga (kaygan), tozga (polen), yonuşga (ağaç)

*Güýçli ýagyş sebäpli arabalar **batga** batýar.*

*Ol wagtlar gün güýçliniňkidi, **gowurga** dişliniňkidi.*

*Gyzyň ýüzüne gyzyl şöhle çaýyldy, **ysyrgalary** jyňňyrdady.*

2.2.2.2.9. -GAn

Korkmaz “Eklendiği fiilin son ses durumuna göre –gan/-kan biçimlerine giren ek, genellikle fiil kök ve gövdelerinden “alışkanlık” sıfatları türeten işlek ektir. –gan ekinin, eklendiği kelimelerde sıfatlık özelliğini yitirerek ada dönüştüğü bazı örnekler de vardır” (2009: 80).

değişken, konuşkan, saldırgan, kaygan, alingan

*Bunu yapmak çamurlu, **kaygan** bir yokuşa çıkmaya benziyor.*

*Mehmet amca yaşlandıkça **alingan** biri oldu.*

*Buranın **değişken** havasını çok sevdim.*

Kara “Türkmencede bu ek fiillere gelerek bunlardan sıfat ve isimler türetir. Fazla işlek değildir. Ancak Türkçede olduğu gibi bu ekin “+k” li şekilleri yoktur” (2012: 91).

Değişgen (şakacı), gömülgen (zehirli yılan), uruşgan (dövüşken)

*Garagum çölünde **gömülgen** yılanlar örən köpdür.*

*Barmagyma **ýörülgen** çykdy.*

*Mollanepes öz döwrüniň sowatly, düşünjeli, **değişgen**, märeke söýen adamy bolupdyr.*

2.2.2.2.10. -gIç/-gUç

Bu ek Türkçede işlev bakımından fiilin gösterdiği işi yapanı veya yapılan işten etkileneni gösteren adlar türetir. Fazla örnek cümle yoktur.

***Başlangıçta** iş kolay gelmişti ama zormuş.*

*Bizin sınıfta **bilgiçler** çoktur.*

*Ben büyüyünce **yargıç** olacağım.*

Türkmencede bu ek işlek olan eklerdendir. Fiilin ifade ettiği hareketi gerçekleştiren isimler yapmaktadır.

başatgyçasgyç (askı), ayakbasgyç (gaz pedalı), basgyç (ağırlık), başatgyç (başlangıç), bilgiç (akıllı), bozgyç (silgi), çyzgyç (cetvel), deşgiç (matkap), dürtgüç (dişli tokmak), gazgyç (kazma), gysgyç (mandal), guyguç (huni), hasaplaggyç (hesap makinesi), köpelgiç (artış), otsöndürgiç (yangın söndürücü), oturgyç (sandalye), ölçegiç (hız göstergesi), pürkgüç (delikli kova), saygyç (değnek), sorguç (peçete), sovutgyç (soğutucu), susguç (kürek), sürgüç (yontma aleti), süzgyç (süzgeç), yadaggyç (yorgun), yangyç (hızlı yanan), yolguç (cimbiz), yonguç (rende), ayyrgyç (belirleyici), doldurgyç (tümleç)

*Ağaç ussasy ağaçtan stol, **oturgyç** ýaly dürli zatlar ýasaýar.*

*Biziň ilimizde **ýangyç** magdanlar köp (1950: 105).*

Şol iki sany nämälim adam ýytgyç haýwanlar ýaly.

2.2.2.2.11. -GI/-GU

Korkmaz “Eklendiği fiilin son ses durumuna göre, ön sesi tonlu ve tonsuz biçimler alabilen ek. Genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten çok işlek bir ektir. Çeşitli araç-gereç adları, çeşitli nitelikte somut ve soyut adlar türetir” (2009: 80).

Görgü, saygı, övgü, çizgi, atkı

*Bitiş **çizgisine** erişmek için gayret etmemiz lazım.*

*Ayakkabımın **atkısı** koptu.*

*Yol boyunca kavun, karpuz **sergileri** vardı.*

Kara “Türkmencede bu ek fiilin gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler türetir. Ünlü ve ünsüz uyumuna girmez. Bu sebeple yuvarlak ünlülü ve “k” li şekilleri yoktur” (2012: 92).

Bıçgı (testere), duygi (duygu), görgi (görgü), vasyly (asılı), bejergi (tamir), bergi (borç), byçgy (testere), çalgy (turpan), çapgy (pala), çozgy (saldırı), depgi (tekme), duygy, gerilgi (gergin), goşgy (koşuk), götergi (yardım), gurulgy (kilitli), kovgy (izci), müngi (binit), oralgy (sargı), örtgi (örtü), örtülgi (örtülü), övgi, salgy (yol tarifi), sargy (sargı), seçgi (ikram), sergi, söygi (sevgi), urgy (darbe), yazylgy (yazılı)

Köp adamlar söýgi bu erk edip bolmaýan duýgy diýýärler.

Parahat oturan obanyň üstüne çozgy etmek.

Wepanyň gosgulary ýazan depderiniň içinde şeýle bir gyzykly zat çykdy.

2.2.2.2.12. -GIn/-GUn

Korkmaz “Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. Ekin ön sesi eklendiği fiilin son ses ünsüzünün tonlu olup olmamasına göre “k-” veya “g-” olabilir” (2009: 81).

Yorgun, tutkun, üzgün, gergin, pişkin, yaygın

*Aslında yıllardır işteki sorunlar yüzünden eve hep **gergin** geliyorum.*

*Öyle **pişkin** ki, ne desen gülüyor.*

*Ozan **yaygın** sözcükler yerine az bilinenleri yeğlemiştir.*

Türkçede olduğu gibi tek heceli fillere gelmektedir. Türkmencede işlek bir ektir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili özelliğin, herhangi bir varlıkta fazlaca bulunduğunu ifade eden isim ve sıfatlar türetir. Ek ünsüz uyumuna girmez. Bu yüzden “/-k/”li şekli yoktur.

argin (yorgun) doýgun (doymuş), düzgün (düzgün), gızgın (kızgın), irgin (bıkkın) örgün, joşgun (coşkun), sürgün (sürgün), yangın (yangın), ergin (ergin), sırgın, çapgyň (çapkın), daşgyň (taşkın), gaytgyň (yenilenen), gaçgyňargyň (yorgun), azgyň (azgın), bitgin (iyi yetişen), bosgun (kaçak), joşgun (taşkın), çapgyň (basma), çökgün (çukur), daşgyň (taşkın), depgin (hız), durgun (sağlam), ergin (erimiş), gaçgyň (mülteci),

gaytgyň (geri çekilme), gyzgyň (sıcak), kesgin (sert), öçgün (sönük), ösgün (uzun), ötgün (güçlü), solgun, sürgün, uçgun (kıvılcım), uygun

*Duşman garşy tarapa **çozgun** etdi.*

*Gündiziň **gyzgyn** howry sowulup, gije salkynlaşdy.*

*Bulutsyz tämiz howada azajyk **öwüsgin** bardy.*

2.2.2.2.13. -I/-U

Korkmaz “Türkçede daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelen –ı/-u eki çok işlek ve verimli bir ektir. İşlev bakımından fiilin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut adlar ve sıfatlar türetir” (2009: 82).

***Batı** ülkelerinde, çoğu aile baba, anne ve çocuklardan oluşur.*

*Kedi avını **pusuda** bekliyor.*

*Kuşlar üstümüzden **sürü** sürü geçmekteydi.*

Türkmencede yalnız düz şekilleri vardır. İşlek ek değildir. Fiillere gelerek bunların gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler türetir.

Eşya, nesne ismi: *çeki (kuşak), dany (sargı bezi), dyky (tıpa), gapy (kapı), örti (örtü), soky (havan)*

Somit/soyut ad: *aryry (ağrı), baky (bakım), bogy (deste), buky (sığınak), çaşy (şaşı), doly (dolu), gaçy (tümsek), gazy (kazi), gorky (korku), öli (ölü), öri (yayla), sanjy (sancı), süri (sürü), tuty (perde), bogy (demet), buky (sığınak), örti (örtü), tutı (perde), yapı, gazy (kadı) gapy (kapı), süri (sürü), gorgy (korku)*

*Ýetginjekleriň gözyitimi giňeldigiçe olarda **gorky** döräp başlaýar.*

*Ol düýn agşam dört **bogy** ot getirdi.*

*Orazly penjiräniň ýukajyk akja **tutusyny** iki ýana serpip daşaryk seretdi.*

2.2.2.2.14. -IcI/-UcU

Korkmaz “Her türlü fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir. Geçişli fiillere getirilmesi geçişsizlere oranla daha yaygındır. Meslek uğraşı

veya sürekli olarak yapılanı gösteren adlar ve fiilden, o işi yapan, yapma etkisi gösteren anlamında sıfatlar türetir” (2009: 83).

Bakıcı, uyarıcı, yırtıcı dinleyici, görücü, satıcı

*Şimdi onun nasıl bir **dinleyici** olduğuna ve neler söylediğine bakalım.*

*Eskiden **görücü** usulü evlilikler daha yaygındı.*

*Benim dedem eskiden seyyar **satıcılık** yapmış.*

Kara “Türkmencede işlek olan eklerdendir. Fonksiyonu, fiillere gelerek bunların hareket özelliklerini taşıyan isim ve sıfat türetmektedir” (2012: 93).

akdyryjy (boru), aldayjy (hileci), alyjy (müşteri), arassalayjy (temizlikçi), atyjy (atıcı), avulayjy (zehirleyici), aydyjy (haberci), bagyşlayjy (affedici), baglayjy (bağlaç), bilesigeliji (meraklı), boyayjy (boyacı), bölüji (bölen), bölüniji (bölünen), buyryju (iş buyuran), çagyryjy (aracı), çekiji (kantarcı), çözüji (seçmen), dinleyji (dinleyici), dolandyryjy, dörediji (üretici), düzüji (derleyici), egriji (iplik eğiren), gatnaşyjy (katılımcı), gemriji (kemirgen), gyňandyryjy (üzücü), gorayjy (koruyucu), göreşiji (mücadeleci), guruji (kurucu), güyçlendiriji (kuvvetlendirici), hazirleyji (hazırlayan), okayjy (redaktör), okyjy (okuyucu), ölçeyji (ölçücü), sagaldyjy (iyileştirici), sürüji, temizleyji, urşujy (dövüşçü), yandyryjy, yasayjy (usta), yazyjy (yazar), yeniji (galip), yygyjy (dizgici), yyryjy (yırtıcı), yonuji (yontucu), yükleyji (yükleyici), yüzüji (yüzücü), zaherleyji (zehirleyici)

*Maral onuň bardygyna garamazdan **güldiriji** gepler aýtdy.*

*Ýakyn wagtlarda ýene -de bir **ýüzüji** elektrik stansiya guruljak.*

*Bu tokaýda **ýyrtyjy** haywanlar kân ýaşayar.*

2.2.2.2.15. -Ik/-Uk

Korkmaz “Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillere gelerek sıfat ve adlar türeten çok işlek bir ektir. Bu ekle yapılmış türemelerin özellikle sıfat olanlarında, yapılmış bitmiş bir işi nitelik olarak üzerinde taşıma özelliği vardır” (2009: 84).

Barışık, şımarık, çevik, delik, artık, çıkık

*Yol ortasında kocaman bir **delik** oluşmuş.*

*O yoksul biri, komşularının **artık** yemekleriyle geçiniyor.*

*Onun kolu **çıkık**, acil hastaneye götürmemiz lazım.*

Türkmencede işlek olarak kullanılan bu ek, fiilin gösterdiği hareketle ilgili sıfatlar yapar.

Açık (açık), boşuk (boşuk), deşik (delik), dövük (kırık), gazık (direk), serpik (örtü), gepleşik (lehçe), sanaşık (sarmaşık), dolanışik (dolaşık)

Nesne ismi: *gazyk (direk), ötük (geçit), serpik (örtü)*

Somut ad: *çyzyk (çizgi), düşük (alçak), gyrkylyk (makas), gysyk (cimri), kesik (bölünmüş), oyuk (çukur), tabşyryk (emir), tutuk (kapalı), yyrtyk (yırtılmış)*

Düşünce ifade eden: *atyşyk (savaş), baglanyşyk (bağ), çaknyşyk (muharebe), çapyşyk (at yarışı), çekeleşik (tartışma), gatnaşyk (ilişki), gepleşik (konuşma), hasaplaşyk (hesap ödeme), hoşlaşyk (veda), ylalaşyk (sözleşme), paylaşyk (paylaşma), onşuk (anlaşma), üzülüşik (hesap), yaraşyk (barış)*

*Bir dogabitdi **ağsak** adam ybadathananyň gapysynda otyr.*

*Olaryň **çüýrük** binalary tiz wagytdan ýykylmaly.*

*Ullakan **deşige** Amanyň gözi ildi.*

2.2.2.2.16. -Im/-Um

Korkmaz “Geçişli ve geçişsiz tek bazen de çift heceli fiillerden ad türeten işlek bir ektir. Genellikle fiilin gösterdiği işle ilgili sonucu gösteren soyut atlar türetir (2009: 89).

Kurum, uçurum, duyum, yıldırım, durum, bakım, uyum

*Acil bir tıbbi **durum** için hazırlıklı olmamız lazım.*

*Bu eski hurda arabaya **bakım** yapılması şart.*

*Geç yaşta askere gidince **uyum** sağlamak güç olur.*

Türkmencede bu ek somut adlar türetmekle birlikte daha ziyade soyut isimler türetir. İşlek bir ektir.

Bilim (bilim), ıdam (sabır), dilim (dilim), sözlem (cümle), bölüm (bölüm), çekim (çekim), biçim (biçim), gyrkym, göçüm (göçüntü), gezim (gezinti), berim (verim), yygym (yığıntı), yuvdum (yudum), atym (adım), eylem (eylem), çeynem (çiğnemek), geyim (giyim), iym (yem)

Gowy **bilim** almak üçin köp wagt sarp etmeli.

Bu **bölümde** on adam işleyär.

Gowaçanyň **ösüm** döwründe kalhozçularyň işlerini hasda köpeltti.

2.2.2.2.17. -mA/-mE

Korkmaz “Fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten adlar yapar. Fiildeki oluş ve kılışı bir il adına dönüştürme özelliği taşıdığında her türlü olumlu olumsuz fiil kök ve gövdeleriyle çatı ekleri almış fiillere de gelir.” (2009: 91)

Şaşırma, koşturma, okuma, çizme, bağlama, dondurma

Geçen gün dükkânda güzel bir çizme gördüm.

Yeni gelen âşık, bağlamasına düzen verdi, çalmaya başladı.

Bu ısıcak havada dondurma yememiz çok iyi olur.

Türkmencede fiillere gelerek bunlardan kalıcı isimler ve sıfatlar türetir.

gizzırma (sıtma), golyazma (el yazması), gaynatma (kaynatma), çekdirme (çektirme), govurma (kavurma), gatlama (katlama), gömme (gömme), gızdırma (kızdırma), sovuklama (soğuklama), üşütme (üşütme), düşündürme (düşündürme), deneşdirme (değişirme), düzme (düzme) salma (salma), yarma, çekdirme (çektirme), gönükme (egzersiz), görkezme (talimat), yazma, yatlama, çekişme, çalyşma (çalışma), düzme (düzme), değışme (değışme), dogma (doğum), dondurma (dondurma), göçme (seyyar), sovma, sürme (sürme), süzme (süzme), yatlama (hatırlama), yolma (yolma) Biz geçen ýyl ýatlama gününe gataşyp bilmedik.

Gyzzyrma keseline garşy göreşde olaryň ähmiýeti uludur.

Nobat eje bir käsejik süzme getirip çal etdi.

2.2.2.2.18. -mAK

Korkmaz “*Fiilin mastar biçimi diye de adlandırılan –mak eki, fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları ad biçimine sokan bir ektir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelerek geçici kılış adları türetir*” (2009: 95).

Irmak, ilmek, çakmak, yetişmek, çakmak, ekmek

*Sabah işe **yetişmek** için koştum.*

*Sigarasını yakmak için **çakmağını** bulamadı.*

*Yeni pişmiş **ekmekler** çok güzel kokuyordu.*

Türkmencede bu ek oldukça işlek olan fiilden isim yapma ekidir. Fiillere gelerek bunlara ait hareket isimleri ve fiillerden kalıcı isimler türetir.

Dımmak (susmak), dinlemek (dinlemek), bulamak (bulamaç), çakmak (çakmak), görmek (görmek), gaymak (kaymak), iymek-içmek (yiyecek-içecek), oymak (yüksük)

*Çağalar bakçanyň ortasynda ullakan **oýmak** gazdylar. Gözel gelneje gülli ýaşmagyny dakmagy has gowy görýärdi.*

*Ýolbars bir **üýşmek** çöpüň ýanynda aýak çekdi.*

2.2.2.2.19. -mAcA

Bu ek Türkçede fiillerden isim türetir. İşlek bir ek değildir.

Bilmece, çekmece, atmaca, kandırmaca

*Eski kitapları **çekmece** üzerine bıraktım.*

*Sorulan **bilmeceler** arasında onun bilmecesi en zoruydu.*

*Senin kurduğun **kandırmaca** oyunlarına inanmayacağım.*

Türkmencede bu ek –maça şeklinde karşımıza çıkar. Türkçede olduğu gibi fiillerden isimler türetir. İşlek ektir değildir.

Goşmaça (ekleme), tapmaca (bulmaca)

*Ol mugallymlarynyň gepine gidip, ýörite **goşmaça** okuwa gidýär.*

*Bularyň üstüne hem ýokarky **tapmaçalar** ýaly otluçöp goşmaly*

2.2.2.2.20. -mAÇ/-bAÇ

Türkçede bu ekle yapılmış birkaç oyun adı vardır. Bunlarda ek, o adların “yapılış biçimi ve tarzını gösteren” birer işlevle kullanılmıştır. Araç adların yapılmasında ve yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır.

Soğutmaç, yanılmaç, saklambaç, atlambaç

*Çocuklar sokakta **yanılmaç** ve **saklambaç** oyunlarını oynuyorlardı.*

*Küçükken bahçede **atlambaç** oynardık.*

Fiilin gösterdiği hareketten kaynaklanan isimler türetir. Bununla birlikte yemek isimleri ve fiillere gelerek bunlardan zarf yapar. İşlek olmayan bir ektir.

Gıykmaç (dilim), yartmaç (yurtmaç) germeçbörtmeç (az pişmiş), dolmaç (tıknaç), germeç (kilim parçası), gyssanmaç (aceleci), gyzmaç (öfkeli), hovlukmaç (acele), kakmaç (ızgara), kömeç (etli çörek), ovmaç (yemek ismi), üvmeç (yemek ismi), yalamaç (bulamaç), yanyılmaç (tekerleme)

*Paýtagtdan düýn **howlukmaç** habar geldi.*

*Çagakam **kakmaç** iýmäni gowy görýärdim.*

*Ol gapyny **gyssanmaç** açanda, önündäki içerik kürsäp urdy.*

2.2.2.2.21. -mIK

Korkmaz “Türkçede bu ek, tek veya iki heceli geçişli fiillerden ad türeten ve işlek olmayan bir ektir. İşlev bakımından daha çok fiilin gösterdiği işin sonucu olan artıklık, küçüklük ve parça anlamlı adlar türetir” (2009: 99).

*Atın boynundaki uzun ipi kolaylıkla **ilmik** yaptı.*

***Kızamık** hastalığı genellikle çocuklarda görülür.*

*Dün ablam bize **irmik** helvası hazırladı.*

Türkmencede de işlek olmayan eklerden bir tanesidir. Fiillerden isimler türetir.

Garcımık (bozuk ses), kesmik (boyuna asılan ağaç), ommuk (ucu kırılmış olan)

*Uzaklardan käwagt **garjymyk** sesler gelyärdi.*

***Kesmikden** boşan açmazyň sygyrlar ondan- oňa hars urýalar.*

*Sag gapdalda bolsa ýygjam **çyzmyk** bolup ýatan tekiz gowaça meýdany.*

2.2.2.2.22. -In/-Un

Korkmaz “Çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir ektir. Geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli fiil köklerinden adlar, çok seyrek olarak da sıfatlar türetir” (2009: 101).

*Bunun sonucunda barış ve **düzen** sağlanacaktır.*

***Düğün** için bütün akrabalarımız bir araya geldik.*

*Geç saatte oraya gitmemiz **sorun** olabilir.*

Türkmencede çok işlek olmayan ektir. Fiilin gösterdiği harekete bağlı isimler türetir.

Goşun (ordu), tikin (dikiş), tütün (duman), ekin (ekin), bogun (eklem), talan (yağma), gözgalan (isyan)

*Esgerler, **goşun** serkerdesine salam berdiler.*

*Düýn obamyzda **ýagyn** zor ýagdy.*

*Ol **ekinleriniň** hasylyny zaýa etman ýygnaýar.*

2.2.2.2.23. -It/-Ut

Korkmaz “Tek heceli ve çok heceli fiillerden ad, bazen de sıfat türetir. Fiillerden somut ve soyut isimler türetmiştir. Adların birkaçı yer adı, birkaçı fiilin gösterdiği işin ürünü olan nesne ve yiyecek adları, birkaçı da “vasıta” görevine dayalı araç-gereç adlarıdır” (2009: 107).

***Öğüt** vermek sadece ihtiyarların sorumluluğu değildir.*

*Dikenli telden bir **geçit** bulup geçtik.*

*Her bir sorunun elbette bir **yanıtı** vardır.*

Kara “Türkmencede fazla işlek olmayan eklerdendir. Fiillere gelerek bunlardan nesne ve yer isimleri türetmektir” (2012: 95).

Bövet (engel), çöküt (çöküntü), geçit (geçit), sovut (zırh), uçut (uçurum)

*Bu ýerde iki ýarag, ýagny guşak ve **sowut** azalýar.*

*Suw aşak urup **böweti** deşdi.*

*Anha, möjekleriň goňras derisi, **çöküt** çöplüginde bulaşyp ýatyr.*

2.2.2.2.24.-(A)v

Ek bir hareketin sonucu, ürünü olan adlar türetmiş. Pek işlek değildir.

Görev, ödev, söylev, türev

*Bu **görev** diğerlerine göre en zor olandı.*

*Bu sene hocalarımız finalleri **ödev** şeklinde yaptılar.*

*Onun yapması gereken **işlev** son anda iptal edildi.*

Kara “Türkmencede işlek olarak kullanılan ektir. Fiillere gelerek bunlardan soyut ve somut isimler türetmektedir” (2012: 95).

Aylav (daire), barlav (kontrol), biçüv (model), dayav (sağlam), dernev (yoklama), dyňuv (ara), düzüv (doğru), gabav (kuşatma), garnuv (karışım), gatnav (ilgi), gazav (kepçe), germev (bölme), goldav (yardım), gorav (koruma), ylgav (koşu), oklav (oklava), paklav (çürük), saklav (muhafız), sanav (sayı), satuv, saylav (seçme), öğüt (tavsiye), yadav (yorgun), yalav (aydınlatıcı), yasav (yaratılış), yazuv (yazı)

*Bu ýyl ýurtda **saylaw** boljakdyr.*

*İlkinji günde **okuwdan** gijä galmaýyn diýip ylgadym.*

***Ýazuwda** her sözlemden soň degişli belgi goýulýar.*

2.2.2.2.25. -Az

Korkmaz “Türkçede bu ek tek ve bazen de çift heceli geçişli ve daha çok geçişsiz fiillerden, “fülin gösterdiği işi yapan” veya “fülin gösterdiği işten etkilenen” anlamında ad ve sıfatlar türetmiştir” (2009: 109).

Haylaz, tıknaz, yağız, yıldız, ucuz, ayaz

*Her biri milyarlarca **yıldız** ve gezegenlerden oluşan milyarlarca galaksi var.*

*Bu **ayazda** bile insanlar sokaktaydı.*

*Çocukların **haylaz** davranışları çevredekilerin tepkisini çekti.*

Türkmencede bu ekle ilgili birkaç tane kelime karşımıza çıkar.

*Merjen kiçi yaşynda **gopuz** çalmany öwrendi.*

*Mallary ölüm- ýitimsiz we **semiz** saklamak köp derejede çopana baglydyr.*

*Itler **guduzlamaz** ýaly wagtynda derman bermeli*

2.2.2.2. Yabancı Kökenli Ekler

Addan Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler

+hor: çayhor (çok çay içen), ganhor (katil), parahor (rüşvetçi), süýthor (çok süt içen).

+keş: arabakeş (at arabasını süren kimse), düyekeş (deveci), gubatkeş (dedikoducu), zahmetkeş (çilekeş), kireykeş (kiracı), peydakeş (faydalı), zyyankeş (zararlı), çilimkeş (tütiüncü), sütemkeş (baskıcı), emelkeş (çalışan)

+dar: akyldar (düşünür), algydar (alacaklı), bergidar (borçlu), dildar (sevgili), gandar (katil), maldar, puldar, çarvadar, geneşdar, bilimdar (bilim adamı), vepadar (vefalı), zulumdar (zulmeden kişi), tarapdar (tarafdar), hökümdar (hükümdar)

+dan: gantdan (şekerlik), seçmedan (seçmeli), galamdan (kalemlik), çaydan (çaydanlık), güldan

+zar: gülzar (gül bahçesi), çemenzar (çimenlik), lelezar (lale bahçesi)

Fiilden Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler

Türkmen Türkçesinde yer alıp Türkiye Türkçesinde yer almayan ekler:

-ağan/-eğen: gezeğen (çok gezen), yatağan (çok yatan)

-alğa/-elge/-lğa/-lğa: *basalga* (basamak), *bukalga* (sığınak), *çykalga* (çıkış), *duralga* (durak), *düşelge* (durak), *gaçalga* (bahane), *geçelge* (geçit), *girelge* (giriş), *gonalga* (mola yeri), *inelge* (iniş), *okalga* (okuma salonu), *onalga* (erzak), *önelge* (yetiştirme), *ötelge* (geçiş yolu), *sypalga* (bahane), *sovalga* (mazaret), *sümelge* (tünel), *tutalga* (kulp), *yapyşalga* (kulp), *yatalga* (yatakhane), *yörelge* (yürüyüş yolu)

-ğır/-ğir/-ğur/-ğür: *algyr* (avcı), *atgyr* (iyi nişancı), *bilgir* (akıllı), *çalgyr* (müzisyen), *çapgyr* (hızlı koşan), *deggir* (nazarı degen), *duygur* (iyi sezen), *düşgür* (zeki), *eşitgir* (kulağı iyi duyan), *gitgir* (iyi koşan), *görgür* (iyi gören), *guzlagyr* (doğurgan), *kesgir* (keskin), *ötgür* (delici), *syzgyr* (sezgin), *uçgur* (iyi uçan), *yangyr* (yanıcı), *yörgür* (süratli), *yüzgür* (iyi yüzen)

-ğit/-ğit/-ğut/-ğüt: *çykgyt* (açıklama), *çözgüt* (karar), *kesgit* (net sonuç), *salgyt* (vergi), *sargyt* (görev), *sepgit* (kavşak), *sovgut* (para), *yapgyt* (yamaç), *yazgyt* (kader), *yorgut* (yorum)

-yňdy/-indi/-undy/-ündi: *yygyňdy*, *kesindi*, *çöküندی*, *galyňdy*, *taşlandy*, *gyryňdy*, *gırındıakyňdy* (yolculara sonradan katılan yolcu), *galyňdy* (kalıntı), *garyňdy* (karışım), *gyrkyňdy* (kııntı), *gyryňdy* (kııntı), *goşundy* (eklenti), *kesindi* (kalıntı), *sarkyňdy* (artık), *tapyňdy* (buluntu), *taşlandy* (döküntü), *yygyňdy* (mecmua), *yokundy* (az),

-vaç: *aldavaç* (hilekâr), *asavaç* (asacak), *çeyñevaç* (şeker kamışı), *gaplavaç* (mandal), *germevaç* (engel), *hyzlavaç* (topaç), *oyñavaç* (oyuncak), *sanavaç* (sayışma tekerlemeleri), *tutavaç* (kulp)

vuk/-vük: *bürküldevük* (dumanlanan), *jürlevük* (düdük), *endirevük* (titrek), *ganşyravuk* (kıkırdak), *gijilevük* (kaşıntı), *gübürdevük* (gürültü), *gürlevük* (gürüldeyen), *hyzlavuk* (topaç), *kekirdevük* (gevrek), *kitirdevük* (kütürdeyen), *şaglavuk* (çağlayan), *Şarlavuk* (şelale), *şykyrdavuk* (şıkırtı), *titrevük* (titreyen), *üsgülevük* (öksürük), *yaldyravuk* (parlak)

-vul/-avul: *çapavul* (ulak), *garavul* (bekçi), *gaytavul* (karşı koyma), *yasavul* (muhafız)

2.2.3. Birleşik Adlar

Yapısı bakımından üçüncü olarak incelenen ad çeşidi birleşik adlardır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere birden çok sözcüğün bir araya gelip birleşerek kendi anlamlarının dışında farklı bir manada kurgulanmasına birleşik ad denilmektedir. Birleşik adlar için araştırmacılar çeşitli tanımlar yaparken oluşturma süreçlerine göre kendi içinde alt başlıklara ayırmaktadırlar:

Korkmaz, sade bir tanım yapmayı tercih etmiştir: *“Türkçede kelime yapma yollarından biri de birleştirmedir. Birleştirme yoluyla kurulan sözler içinde birleşik adlar önemli bir yer tutar. Türkiye Türkçesinde kişi ve yer gösteren özel adlar ile cins adlarının bir kısmı bu yolla oluşmuştur”* (2009: 235).

Hengirmen: *“Birden çok sözcüğün birleşmesinden oluşan sözcüklere denir. Birleşik ad oluşumunda üç eğilim vardır:*

- 1- *Anlam farklılaşması ile bileşik sözcüğü oluşturan sözcükler gerçek anlamlarını tamamen ya da kısmen kaybederek tek bir kavram oluşturur*
- 2- *Ses ya da hece kaybıyla.*
- 3- *Eylem soylu sözcüklerin birleştikleri sözcüklerle birlikte tür bakımından değişikliğe uğrayarak ad ya da sıfat oluşmasıyla”* (1998: 121).

Demir ise daha detaylı maddeler oluşturmıştır: *“Bileşik adlar iki ya da daha fazla sözcüğün aralarına ek ya da sözcük girmeyecek şekilde bileşip kaynaşmalarıyla oluşan adlardır. Bileşik adlar, bileşik sözcüklerin genel özelliklerini taşırlar.*

- 1- *İki ya da daha fazla adın birleşmesiyle oluşan*
- 2- *Belirtisiz ad tamlamasıyla oluşan*
- 3- *Sıfat Tamlaması şeklinde kaynaşmış:*
- 4- *-Bir ad+ bir çekimli fiille oluşan*
- 5- *Eylemlerin birleşmesiyle*
- 6- *Yansımalardan oluşan”* (2013: 289-292).

Börekçi: *“Türkçede yeni göstergeler oluşturma bir yolu da birden fazla gösterenin farklı bir gösterileni işaretlemek üzere kalıcı kavram ilişkisi kurmasıdır. Yani söz dizimsel yöntemlerle de yeni göstergeler oluşturulabilmektedir. Genelde birleşik sözcük dil bilimsel görevler dikkate alındığında da birleşik isim, birleşik sıfat,*

birleşik fiil olarak adlandırılan bu tür kavram işaretleri kurulurken Türkçenin sözdizimi kurallarına göre çeşitli yapılar oluşturulur” (2009: 49).

Tanımlara bakıldığında birleşik adların oluşum aşamasında meydana gelen farklı ses ve yapı olaylarının olduğu görülmektedir.

Türkmen Türkçesinde birleşik adlara “Goşma A:tlar” denilmektedir (2000: 33) ve araştırmacılar şöyle tanımlamaktadırlar:

Kara, birleşik adları tanımlarken 4 başlık altında maddeler hâlinde oluşum aşamaları hakkında bilgilendirme yapmıştır:

“Birleşik kelime, bir kavramı karşılamak üzere iki veya daha çok kelimenin birleşmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Birleşik kelimeler, bünyesindeki kelimelerin türleri açısından birkaç grupta ele alınabilir:

1. *İki ismin bir araya getirilmesiyle oluşan birleşik kelimelerdir:*
 - a) *İki basit ismin bir araya getirilmesiyle yapılanlar*
 - b) *Basit isimle türemiş ismin bir araya getirilmesiyle yapılanlar*
2. *Sıfatla ismin bir araya getirilmesiyle oluşan birleşik kelimeler*
3. *İsimle fiilin bir araya getirilmesiyle oluşan birleşik kelimeler*
4. *İki fiilin bir araya gelmesiyle oluşan (2000: 37).*

Azımov’un ve arkadaşlarının tanımı ve anlamlarına göre yapmış olduğu tasnif çerçevesinde verdiği başlıklar şöyledir:

“Genellikle iki, kimi durumlarda ise üç sözcüğün birleşerek tek bir anlam ifade etmesinden oluşan adlara ‘birleşik adlar’ denir: İnsan adları, hayvan adları, bitki adları, yemek adları, kıyafet adları, köy, şehir, kasaba adları, kişi adları, spor ve çeşitli oyunların adları, farklı milletlerden alınan sözcüklerin adları, kişilik ve soyut anlamlı sözcüklerin adları” (1960: 230-233).

Azımov, birleşik ad çeşitlerini yukarıdaki gibi sıralarken yapısı bakımından birleşik adların nasıl oluştuğunu da şöyle açıklamıştır:

“Ad ile ad birleşmesiyle oluşan birleşik adlar, sıfat ile ad birleşmesiyle oluşan birleşik adlar, ad ile fiil birleşmesiyle oluşan birleşik adlar, fiil ile fiil birleşmesiyle oluşan birleşik adlar sayı ile ad birleşmesiyle oluşan birleşik adlar” (1960: 230-233).

Sarıyev ve Güder'in birleşik adlar üzerine düşünceleri şöyledir: “En az iki kelimeden oluşan adlardır: Ad+ad ile oluşan, Ad genitif+ad ile oluşan, Sıfat+ad ile oluşan Sayı+ad ile oluşan, Sayı+fiil-sıfat ile oluşan, Ad+fiil-geçmiş zaman ile oluşan, Ad+fiil-geçmiş zaman ile oluşan, Ad+fiil, Ad+sıfat, Sayı+sıfat” (1998: 25-29).

Yıldırım ise başlıklara ayırmayı tercih etmeden bir tanım yapmıştır:

“Birden fazla kelimenin birleştirilmesi ile türetilen ve isim, sıfat, zarf, zamir türünden kelime olarak kullanılabilen birleşik isimlerdir” (2017: 51).

Söyegov ve arkadaşları ise birleşik adlara şöyle değinmiştir:

“Birleşik adlar, sözcük türetme yöntemlerinin en eski biçimlerinden biri olarak kabul edilir. Günümüz Türkmen dilinin sözcük yapım sisteminde önemli bir yere sahiptir. Bu birleşik sözcüklerin bir bölümü olup, bunlara adlardan ve fiillerden oluşan kelime birleşimlerinin çeşitli türlerini kapsar”(2000: 33).

“Türkmen dilinde birleşik adların iki türü bulunmaktadır: Sözcüklerin çeşitli biçimlerde birleşmesiyle ortaya çıkan birleşik adlar. Tirkeş ve tirkeş-tekrarlanma biçimindeki birleşik adlar” (2000: 33).

Türkmen Türkçesinde karşılıkları varlıklara göre birleşik adlar aşağıdaki gibi maddeler hâlinde verilebilir:

- a) **İnsan Adları:** Amanmyrat, Muhammetjuma, Aýsoltan, Akgül, Atangeldi, Gurtgeldi.
- b) **Hayvanların adları:** Düýeguş, ýarganat, baggoýun, garaguş, alahekek, gyzylinjik, sarygarynja, garagulak, meleguş, akmaýa, alabay, oklukirpi, daşdeşen, düşdüş, kırkayak, tagtabiti
- c) **Bitkilerin adları:** düýedaban, mekgejöven, suboty, Akbaş, Göknar, günebakar
- d) **Yemeklerin adları:** süýtlaş, unaş, ýyrtykýaparak, terbaş, gelinbarmak, akşekerek, kyrkgünlük.
- e) **Kıyafet Adları:** aýakgap, gülyaka, gulakhalka, bilezik, ýelýyrtan
- f) **Köy, şehir, kasaba adları:** Daşoguz, Tagtabazar, Nebitdag, Gumdag, Gökdepe, Garagum, Uçajy

- g) **Nesnelerin atları:** *attorba, ýantanap, ojakbaşı, atkeçe, çayhalta, sokudaş, yerçilim, atagzy, aýpalta, otluçöp, suwluktorba, beşatar, altatar.*
- h) **Spor ve Oyunların Adları:** *bedenterbiýe, gyzyldaýak, gözdandy, guşakgapdy, gabaptutdy, gonanaldy, beşdaş*
- i) **Farklı milletlerden alınan sözcüklerin adları:** *sözbaşı, goşadyrnak, golyazma, arakesme, üçburçluk, ýediýyllyk*
- j) **Kişilik özelliklerini anlatan ve soyut anlamlı adlar:** *gözboýagçylyk, geldigeçerlik, sesýetim, gözýetim* (2000: 34; 2017: 51; 1960: 230-233).

Korkmaz ve Demir esas alındı.

2.2.3.1. İki Yalın Adın Birleşmesiyle Oluşan

Bu yapıdaki adlar için Söyegov ve arkadaşları şöyle demiştir:

“Kök kelimelerin birleşmesinden oluşan bileşik adlar, eklemeli adlardan farklı olarak aşağıdaki özelliklere sahiptir (Bu özelliklerin çoğu, bileşik adları geleneksel sözdizimi yapılarından ayırır): Yapım ekleri aracılığıyla kelime oluşturma belirli bir sistematik düzen oluşturur, ancak bileşik adların oluşturulmasında her zaman sürekli bir sistem ortaya çıkmaz. Yapı itibarıyla bileşik adlar, iki ya da daha fazla anlamlı kelimedenden oluşur. Böyle bir sözdizimsel yapı, kelime haline döndükten sonra yeni anlamlı bir kelime ortaya çıkar. Birleşen unsurlar, tek bir semantik-dil bilgisel birlik oluşturur ve ilgili bileşenlerin semantiğinden farklı bir anlam kazanır” (2000: 34).

Türkmen Türkçesinde Örnekler:

Düýedaban, atgulak, aýakgap, gülyaka, unaş, düýeguş, baggoýun, attorba, ikbaş, çayhalta, bedenterbiýe, Nebitdag, ýolbaşçy, ýolbaşçylyk, gözboýagçylyk...

Türkiye Türkçesinde Örnekler:

Anayasa, Çanakkale...

2.2.3.2. Belirtisiz Ad Tamlamasıyla Oluşan

“Genellikle belirtisiz ad tamlamaları, bileşik kelime kurmaya çok elverişli olan kelime grubudur. Çünkü belirtili ad tamlamalarında, tamlayana eklenen ilgi durumu eki, tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir aitlik ilişkisiyle bağladığı halde,

belirtisiz ad tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir. Dolayısıyla bu tür ad tamlamaları birleşik kelime türetmeye elverişlidir. Dilimizde bu yolla türetilmiş pek çok birleşik ad vardır: akşamsefası (çiçek), Altıkardeş (yıldız kümesi), ardıç otu, aslanağzı (çiçek), ayakkabı, ayıkulağı (bitki), balgümeci (dikiş), balıksırtı (desen), baş ağrısı, bülbülyuvası (tatlı), civanperçemi (bitki), dağ kesici, devetabanı (bitki), dönme dolap, eğrelti otu, el sabunu, fırın kebabı, kavuniçi (renk), kol saati, kutup yıldızı, külkedisi, külhanbeyi, narçiçeği (renk), Pınarbaşı (yer adı), saksıgüzeli (çiçek), şeker kamışı, şeytanarabası (uçuşan tohum), yaban kedisi, yaban ördeği vb.” (2009: 139).

Söz+dizim+i, hanım+el+i, deve+taban+ı, adam+ot+u

2.2.3.3. Yükleme Öbeği Şeklinde Olanlar

“Sayıları az olmakla birlikte bazı adlar da üçüncü şahıs iyelik eki almış bir adın kendinden sonra gelen ve yargı bildiren bir sığata dayanmasından oluşan isnat grubu kalıbındadır: Ağzı açık "şaşkın, bön kimse", baldırı çıplak "ayak takımı, serseri", baldırıkara (bitki), başıbozuk "asker arasına karışmış sivil savaşı, sivil topluluk", baştankara (kuş), karnıkara "börülce", karnıyarık (yemek), sarığiburma (tatlı), sırtıkara (balık), yanıkara (hastalık), Abasıyanık, Adıvar, Adıyaman, Papucubüyük vb.” (2009: 142).

Karn+ı+yarık, göz+ü+tok

2.2.3.4. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kaynaşmış

“Birleşik adların bir bölümü de şekilce sıfat tamlaması kalıbındadır. Bu kalıpta olanlar özellik, nitelik, renk ve sayı bildiren sıfatların bir adla birleşmesinden oluşan ve genellikle ağaç, bitki, kuş, hayvan, hastalık vb. somut ve soyut nesne gösteren adlardır: acı badem, açık oturum, açık öğretim, akağaç, akçaağaç, akdarı, alabacak (at), alacamenekşe, alabalık, alacakarga, ağır ayak, çakırkanat (ördek), ince, iri baş (kurbağa kurtçuğu), Karaburun (balık), karagöz (balık), karga burun, karahumma (hastalık), kırkayak, kızılkanat (balık), kuru kafa, kuru yemiş, maviküf (hastalık), patlak göz, sariağz (balık), sarıkuyruk (balık), uzun kuyruk (kuş), yeşilbaş (ördek), bindallı,

bozkır, büyük anne, büyük baba, büyük şehir, eşit kenar, çiftetelli, delikanlı, dolunay, düztaban, eşkenar, içgüdü, karaciğer, küçük dil, önsezi, sıkıyönetim vb.” (2009: 140).

Söyegov vd., “*Türkmen sözlerinde, kelimenin sonundaki eklerin etkisiyle bileşik isimler de leksik-semantik açıdan tek bir kelime oluştururlar ve bu kelimeler de her zaman bir ana kök ile söylenirler.*” (2000: 33-38).

Türkmen Türkçesinde Örnekler:

Akmaya, garagulak, garaguş, meleguş, gyzylinjik, Aknabat, garrygyz, Akgül, sarun, Gökdepe, Garagum, akbaş, göknar, oklukirpi, otluçöp, ýyrtkyýaparak, süýtlaş, hamyrturşy, içigara, agzyboşluk, ruhubelentlik, agzalalyk başdaş, kyrkayak, uçajy, üçayak, ýüzbaşy, onbaşy, onbegi, kyrkgünlik, üçburçluk, ýediýyllyk, beşýyltar, altatar, ikiýüzli, ikidilli, ýekelli...

Türkiye Türkçesinde Örnekler:

Sivrisinek, karaciğer, Uludağ, Uzunköprü, balkabağı...

2.2.3.5. Ad ve Çekimli Fiille Oluşan

Korkmaz “*Birleşik adların bir kısmı da bir ad ile -DI /-DU geçmiş zaman ekinin yahut da art arda gelmiş aynı türden iki çekimli fiil ekinin kalıplaşmasından oluşmuştur: a/bastı (hastalık), ciğerdeldi (nakış, işleme), çıtkırıldım "dayanıksız, çekingen kimse", dalbastı "aşılı kiraz", firdöndü "metal oyun aracı", gecekondu "plansız kaçak ev", gündöndü "ayçiçeği", hünkârbeğendi (yemek), imambayıldı (yemek), karyağdı "beyaz benekli kumaş", kolbastı (spor terimi), külbastı (yemek), mirasyedi, papazkaçtı "iskambil oyunu", şıpsevdi "görür görmez âşık olan kimse", zıpçıktı "görgüsüz kimse, türedi kimse", dedikodu, kaptıkaçtı "motorlu küçük taşıt, bir iskambil oyunu", oldu bitti "emrivaki", uçtuuçu (oyun), biçerbağlar, biçerdöver, göçerkonar, kazaratar, okuryazar, uyurgezer, yanardöner (kumaş), yüzergezer "hem karada hem suda kullanılan araç" vb.” (2009: 142).*

Söyegov vd., “*Yapı itibarıyla bileşik adlar, ad ile adın, ad ile fiilin ya da fiil ile fiilin birleşmesinden oluşabilir*” (2000: 38).

Türkmen Türkçesinde Örnekler:

Gurtgeldi, nepesgeldi, gözdandy, eşekmüнди, albassy, atbakar, orunbasar, yurtbasar, gündogar, günbatar, günebakar, daşdeşen, ýelýyrtan, golýazma, arakesme, basybalyjy, gizlenpeçek, münenaldy, gabaptutdy, daşbasma, içgeçme, albassy, gözdandy, daşdeşen, ýelýyrtan, atbakar, orunbasar...

2.2.3.6. Fiillerin Birleşmesiyle

Söyegov vd., “Yapı itibarıyla bileşik adlar, ad ile adın, ad ile fiilin ya da fiil ile fiilin birleşmesinden oluşabilir” (2000: 33-38).

Türkmen Türkçesinde Örnekler:

*Jahan eje ýaşyl gabsaly tama girmegi bilen radionyň nurbatyny towlap **goyberdi**.*

*Aýalyn elindäki oglanjyk lak atsan, ýylgyryp **goyberyär**. Çykar-da kowup goýber, bularyn yüzlerinde utanç-haýa galmandyr.* (Kadının elindeki küçük çocuğa bir lakap taksan, gülümseyerek karşılık veriyor. Kalk, koş peşlerinden! Bunların yüzlerinde ne utanma kalmış ne de hayâ)

*Aral elli ýyldan bäri çopançylyk **edyär**.* (Aral, elli yıldır çobanlık yapmaktadır.)

Bu toýda dabaraly şahyr hem bagşyçylyk **edyärdi**. (Bu düğünde, törensel (görmekli) bir şair aynı zamanda âşıklık (ozanlık) da yapıyordu.)

Düşdüş, gidibermek, goýubermek, goýbermek...

2.2.3.7 İkileme ile Oluşan

Korkmaz “Dilimizde eş anlamlı, yakın ya da zıt anlamlı adların yan yana gelmesinden oluşmuş bulunan ikileme kalıbında birleşik adlar da vardır. Bunlar yine tek bir kavrama karşılık olan ve adı ikileme yoluyla anlamca pekiştiren birleşiklerdir. İçlerinde yansımali sözlerin yinelenmesinden oluşanlar, ikinci kelime başına m-ünsüzünün eklenmesiyle yapılanlar da vardır: Birlik beraberlik, çoluk çocuk, dağ taş, dere tepe, dirlik düzenlik, el ayak, ev hark, gece gündüz, giyim kuşam, güç kuvvet, kol kanat, naz niyaz, saç saka/, üst baş, yaz kış; cızbiz, çıtçıt, dırdır, fırfır, fısfsıs, hımhım, hoşbeş, şıpşıp (terlik); bilezik milezik, caka maka, hastalık mastalık, kayıp mayıp, oyun moyun, örtü mörtü, şaka maka vb.” (2009: 143).

2.3. AD ÇEKİMİ

Adlar çeşitli kategorilere sahiptirler. Bu kategoriler Cinsiyet (keyfiyet), Sayı (kemiye), hâl ve sadece Türkçede bulunan iyelik kategorisi sayılabilir. Türkçede cinsiyet kategorisi canlı varlıklarda, akrabalık bildiren sözcüklerde ve bazı kavramlar dışında görülmemektedir. Bu konuda Söyegov ve arkadaşları “*Türk dillerinde cinsiyet kategorisi gramatik kategori anlamında ayrı bir kategori olarak alınmamaktadır. Fakat leksik-semantik manada cinsiyet gösteren birkaç söz bulunmaktadır. Diğer Türk dillerinde olduğu gibi Türkmen dilinde çeşitli adların anlamından cinsiyet anlaşılmaktadır. Cinsiyet farkı genel olarak akrabalık bildiren sözlerde ve ev hayvanlarının adlarında ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet düşüncesi akrabalık anlamındaki karşıt anlamlı (antroponimik) sözcükler aracılığıyla ifade edilmektedir, yani babalık yönüne göre sözlerin (hayvanlarda erkeklik yönü) kendisine ait annelik yönüne göre (hayvanlarda dişilik yönü) leksik birlikleri olmaktadır. Mesela: baba- anne, kayınbirader- baldız, dede- nine, dayı- teyze, oğul -kız, oğlan- kız, ata -nine, at -kısırak, boğa- inek, köpek- kancık, buğra- dişi deve, erkek eşek- dişi eşek, koç- koyun, teke- keçi, horoz- tavuk. Konuşma dilinde sığır, deve, eşek, it, koyun sözcükleri genel cinsiyeti göstermekte olup bu adlar bazı hayvanların dişi ve erkeklerinin genel adını bildirmektedir.*” demektedirler (2000: 18-19).

Türkmen Türkçesinde çekim ekleri için söylenenler şöyledir:

Sarıyev: “*İsim, fiil kök veya gövdelerine eklenerek kelimeler arasında hâl, iyelik, çokluk, kip, zaman, şahıs, sayı vb. ilişkiler kuran eklerdir*” (1998: 16). Yıldırım “*İsim çekim ekleri; çokluk ekleri, iyelik ekleri, hâl ekleri, aitlik eki, isimlerde soru, isimlerde bildirme, olmak üzere değerlendirilir*” (2017: 152). Söyegov ve arkadaşları “*Türkmen dilinde adların gramatik kategorilerine sayı, iyelik ve hâl kategorilerinin eklenmesidir bu gramatik kategoriler bu isimler için önemlidi.*” (2000: 159).

Türkiye Türkçesi ile ilgili kaynaklarda ad çekim ekleri ile ilgili şunlar ifade edilmektedir: Korkmaz: “*Ad çekim ekleri cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir*” (2009: 23). Ediskun: “*Kelimenin anlamını ve sınıfını değiştirmeden ona durum, ilgi, kip, zaman, nicelik, kişi ve birlikte oluş gibi bir anlam kazandıran morfeimlerdir*” (2017: 101). Demir: “*Bir sözcüğün anlamı ve türünü değiştirmeden ona çeşitli anlam ilgileri*

katan, cümledeki görevini belirleyen eklerdir” (2013: 108). Hengirmen: “Eylemlerin, adların kök ya da gövdelerine gelerek kişi, zaman, soru, çoğul, olumluluk ve olumsuzluk gibi kavramlar veren ekler çekim ekleri denir. Çekim ekleri adlara ve eylemlere geldiklerinde sözcüklerin kök anlamlarını değiştirmezler. Bu sözcüklerin anlamlarını kişi, zaman, yer, yön, soru, olumluluk, olumsuzluk gibi yönlerden tamamlarlar” (1998: 275).

Türkmen Türkçesinde ad çekimleri “sayı kategorisi”, “iyelik kategorisi” ve “hâl kategorisi” şeklindeki başlıklardan bahsetmek mümkündür.

2.3.1. Sayı Kategorisi

Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde sayı kategorisi “adlarda teklik”, “adlarda çokluk” ve “topluluk adları” olmak üzere başlıklara ayrılır. Adlarda teklik Türkmen Türkçesinde “*birlik san*” adlarda çokluk Türkmen Türkçesinde “*köplük san*” (2000: 39), topluluk adları Türkmen Türkçesinde “*Jemleyji Atlar*” (1960: 158). denmektedir.

2.3.1.1. Adlarda Teklik

Türkmen Türkçesinde adlarda tekliğe “*birlik san*” denilmektedir (2000: 39). Türkmen Türkçesinde adlarda teklik ile ilgili görüşler şöyledir:

Azımov: “*Topluluk manası olmayan adlara tekil adlar denilip aynı cinsten olsa da onların içinden birini seçip ayrı olarak işaret etme anlamına sahip olan adlara denilmektedir*” (1960: 158). şeklinde ifade etmektedir. Söyegov ve arkadaşları: “*Çokluk gramatik işaretleyicisini almamış olan adlar yani hiçbir ek almamış adlar tekil adlar olarak kabul edilmektedir*” (2000: 39).

Türkiye Türkçesinde adlarda teklik ile ilgili görüşler şunlardır:

Korkmaz: “*Adlardaki sayı kavramı ya teklik ya belirli ya da belirsiz çokluk biçimindedir*” (2009: 255). Börekçi: “*İsimler çokluk eki almadığı veya sözdizimsel olarak çokluk kavramı katılmadığı sürece teklik ifade eder*” (2009: 56). Hengirmen: “*Yalnızca bir varlığa ad olan sözcükler tekil adlardır*” (1998: 117). Demir: “*Bir tek varlığı ya da kavramı anlatan adlardır*” (2013: 268). Ediskun: “*İsmi bir tek varlığı ya*

da kavramı anlatan biçimidir” (2017: 107). Bilgegil: “İsimlerin bir yahut daha ziyade varlığı delalet edişi, sayılarını teşkil eder. Türkçe kelimeler, sayı yönünden ya tekmi ya da çoğul olur” (2014: 159). Banguoğlu: “Cins adları bir tek varlığı ya da belli bir parçayı gösterirler. Bu yalın hâlleriyle adlara tekli deriz” (2007: 322).

Türkmen Türkçesinde tekil ad örnekleri:

Çaga (çocuk), ýer (Dünya), gün, agaç (ağaç), guş (kuş), at, galam (kalem), kitap, mekdep (okul), tovşan (tavşan), sygyr (inek), köýnek (gömlek)...

Türkiye Türkçesinde tekil ad örnekleri:

Anne, dert, sepet, torba, çuval, elma, kaşık, at, çiçek, kuş, yol, kedi, kuzu, toprak, taş, duygu, Atatürk, insan, toprak, sevinç, ağaç, kum, kadın, bulut, yağmur, akıl, yürek...

2.3.1.2. Adlarda Çokluk

Türkmen Türkçesinde adlarda çokluk kategorisi “*Köplük San Kategoriyasy*” olarak adlandırılır (2000: 39). Türkmen Türkçesinde adlarda çokluk ile ilgili görüşler şunlardır:

Kara: “*Türkmencede çokluk, tek varlığı gösteren isimlerin sonuna “+ler/+lar” eki getirilerek yapılır*” (2000: 38). Azımov: “*Türkmen edebi dilinin yazımında adlarda çokluğun gramerde iki eki vardır; +ler ve +lar ekleridir*” (1960: 158). Söyegov ve arkadaşları: “*Çokluk kategorisi morfolojik usulde çokluk anlamını veren +lar ve +ler eklerinin yardımıyla oluşur*” (2000: 39). Yıldırım: “*Türkmen Türkçesi yazı dilinde çokluk +lar/+ler eki ile yapılır. Çokluk eki yuvarlak ünlülü kelimelere geldiğinde +lor/+lör şeklinde yuvarlak ünlülü telaffuz edilir*” (2017: 152).

Söyegov ve arkadaşları +ler/+lar çokluk eklerini cümleye kattığı anlamlar açısından şöyle incelemiştir:

“*+lar/+ler’ çokluk eki, kök hâlindeki sözcüğün anlamına bağlı olarak aşağıdaki anlamları ifade edebilir:*

Somut isimlere eklendiğinde, belirsiz bir miktarı veya bütün bir grubun çokluğunu ifade eder:

Örnek: *Daşarda bolsa **gazanlar** atarylýardy.* (Dışarıda ise **kazanlar** hazırlanıyordu.)

*Bir tarapda köne **oraklar**, döwük **piller** üýşürilip goýlupdyr* (Bir tarafta eski **oraklar** ve kırık **kürekler** toplanmıştı.)

Soyut isimlere eklendiğinde bütünlük ve kavramın genelliğini ifade eder:

Örnek: *Ol **ayılgançlar** derrew bu ýere gelerler* (O **korkunçlar** hemen buraya gelecekler.)

*Bizin obamyzda ganly **çaknyşyklar** bolup geçenmiş* (Bizim köyümüzde kanlı **çatışmalar** yaşanmış.)

Bölünemeyen, bütün bir varlığı ifade eden genel anlamlı isimlere eklendiğinde, belirsiz çokluğu gösterir:

Örnek: *Guýynyň **töwereklerine** ağaç ýapraklary gaýyşyp gaçýarlar* (Kuyunun **çevresine** ağaç yaprakları süzülerek düşüyordu.)

***Meydanlar** yns-jynssyz inläp ýatyrdylar.* (**Meydanlar** insan sessizliğinde inliyordu.)

Sıvı, metal, meyve vb. şeyleri ifade eden isimlere eklendiğinde, bir türden oluşan, bölünemeyen şeylerin toplamını belirtir. Söz konusu olan şeyin çeşidi, yapısı veya türü belirtiliyorsa, bu anlam daha da pekişir:

Örnek: *Egri köçelerden akyp gelen **suwlar** bu ýerde ini-boýý des-deñje kiçijik **köller** emele getirýär.* (Eğri sokaklardan akan **sular** burada enleri boyları eşit küçük gölcükler oluşturuyordu.)

*Ertir irden **çaylaryny** içip ugramaga hâzir boldular.* (Sabah erkenden **çaylarını** içip yola çıkmaya hazırlandılar.)

Bazı sıfatlara eklendiğinde, kök sözcüğe ad olma özelliği kazandırır ve aynı zamanda pekiştirme veya tekrar anlamı katar:

*Meselem: Gyşyň gazaply **sowuklarynda** bu batgalyldar doňýardylar.* (Kışın şiddetli **soğuklarında** bu bataklıklar donardı.)

Leksik-semantic yönden bir şeyi, sıklıkla vücudun belli bir kısmını ifade eden isimlere eklendiğinde, kök hâlinde sözcüğe güçlendirici anlam katar:

*Mese1em: Duranlaryň **yürekleri** azajyk düşüşip, bir habara garaşýan ýaly bolup durdular. (Bekleyenlerin **yürekleri** azıcık sakinleşip, bir haber bekliyor gibiydiler.)*

Vücutun bazı bölümlerini ve Leksik-semantik yönden belirsiz çokluğu ifade eden isimlere eklendiğinde, güçlendirme anlamı katar:

*Örnek: Nazar baýyň **saçlaryny** üýşürip, gözünü tegeleýändigini malimdi. (Nazar Bay'ın **saçlarını** karıştırıp gözlerini döndürdüğü belliydi.)*

Vücutun çift parçalarını veya benzer nesneleri ifade eden isimlere eklendiğinde, güçlendirme niyetli bölümü gösteriyor:

*Örnek: Şu aralykda onuň alaça köýneginiň **ýeňleri** ýyrtyldy. (O esnada alaçalı elbisesinin **kolları** yırtıldı.)*

Özel isimlere eklendiğinde, aile bireylerinin tamamını ya da onların ev halkını ifade eder. Bu durumda, çokluk eki doğrudan özel isme veya lakap, rütbe, görev, unvan ya da aile ilişkisini belirten son eke ya da kelimelere eklenebilir:

*Örnek: **Melehowlaryň** howlusy hutoryň in çetinde ýerleşýär. (**Melekovların** avlusu köyün en uzak köşesinde bulunuyor.)*

Zaman belirten durumlara eklendiğinde, sürekli tekrar veya yaklaşık zamanı ifade eder:

*Örnek: **Gijeler** ýassanyp ýatsam, / Turup, tarypyny aýtsam. (**Geceleri** yastığa baş koysam, / Kalkıp övgüsünü dile getirsem.)*

Bazı soyut isimlere eklendiğinde, bileşimin ilk öğesine bağlı olarak somutluk ya da yaklaşık değer ifade eder:

*Örnek: Bu **wagtlar** güýz aýlarynyň başlarydy (Bu **zamanlar** sonbahar aylarının başlarıydı.)*

Genel ancak bölünebilir kategorileri ifade eden isimlere eklendiğinde, sayısal olarak belirtilmemiş genel bir çokluğu ifade eder:

*Örnek: Emma **adamlar** onun gyz maşgaladygyny derrew tanadylar. (Ancak **insanlar** onun bir kız olduğunu hemen anladılar.)*

Bütünüyle genel bir çokluğu ifade eden tekrar eden bileşik yapıların ikinci unsuruna eklendiğinde, güçlendirici ve ayırıcı anlamda çokluk ifade eder:

*Örnek: Galan **paty-putulary** bolsa koridoryn burçuna bas. (Kalan kırıntıları ise koridorun köşesine bırak.)*

Türkmen Türkçesinde çoğul ad örnekleri:

“agaçlar (ağaçlar), depeler (tepeler), köller (göller), oğlanlar, stollar (masalar), depderler (defterler), atlar, daşlar (taşlar), işler, suvlar (sular), ýärler (yerler), bugdaýlar (buğdaylar), almalar (elmalar), armytlar (armutlar), demirler, kümüşler (gümüşler), gazanlar (kazanlar), oraklar (hasatlar), aýylgançlar (korkular), ýapraklar (yapraklar), meydanlar (meydanlar), köçeler (sokaklar), sovuklar (soğuklar), yssylar (sıcaklar), ýürekler (kalpler), diller, saçlar, gözeller (güzeller), öýler (evler), gijeler (geceler), günler, öýlanler (öğlenler), vagtlar (saatler), adamlar (insanlar), geyimler (kıyafetler), ýogan-ýassyklar (yorgan-yastıklar), çöller, kitaplar, köýnekler (gömlekler), dayýmlar (dayımlar), dayzamlar (teyzemler), hukuklar, pukaralar (fakirler), ahvallar (durumlar), musulmanlar (Müslümanlar), merdanlar (yiğitler), çagalar (çocuklar), kitaplar, partalar (sıralar), pagtalar (pamuklar), ýyllar (yıllar), atlar (atlar), Ýabylyar (atlar), maşynlar (arabalar), habarlar (haberler), paýtunlar (faytonlar), Seljuklar (Selçuklular), Gaznalylar (Gazneliler), günler, kâseler, mekdepler (okullar), mertler, düýeler (develer), eşekler, hereketler (hareketler), ejeler (anneler), begler (beyler)”

Türkiye Türkçesinde adlarda çokluk ile ilgili görüşler şunlardır:

Korkmaz: “Adlardaki sayı kavramı ya teklik ya belirli ya da belirsiz çokluk biçimindedir” (2009: 255). Hengirmen: “Aynı cinsten olan ve birden fazla bulunan varlıklara ad olan sözcükler, tekil adlara +lar çoğul eki getirilerek çoğul adlar yapılır” (1998: 117). Demir: “Birden çok varlığı ya da kavramı anlatan adlardır” (2013: 268-270). Ediskun: “İsmin birden çok varlığı ya da kavramı anlatan biçimidir” (2017: 107). Bilgegil: “İsimlerin bir yahut daha ziyade varlığı delalet edişi sayılarını teşkil eder. Türkçe kelimeler sayı yönünden ya tekil ya da çoğuldur” (2014: 160). Banguoğlu: “Aynı cinsten birden varlıkları anlatmak istediğimiz zaman bu adların sonuna bir +ler eki getiririz” (2007: 322). Börekçi: “Türkçede çokluk işareti /+lAr/ biçimindedir” (2009: 59).

Türkiye Türkçesinde çoğul ad örnekleri:

Dertler, sepetler, heyecanlar, sevgiler, milletler, kümeler, okullar, ağaçlar, kuşlar, evler, kalemler, defterler, kitaplar, topraklar, taşlar, atlar, çocuklar, öğrenciler, kediler, çiçekler, insanlar, Nuri'ler, Kemal'ler, Araplar, Bakiler, kadınlar, kumlar, duygular, yıllar, dakikalar, dağlar, elmalar, koltuklar, halılar, kızlar, misafirler, oyunlar, bilgiler, kelimeler, silgiler, hastalıklar, ağırlar, şehirler, köyler, kasabalar, ilçeler, ülkeler, milletler, ırklar, soylar, başkanlar, elçiler, bakanlar...

2.3.1.3. Topluluk Adları

Türkmen Türkçesinde topluluk adları “*Jemleýji Atlar*” olarak adlandırılmıştır. (196: .158) Bu adlarla ilgili görüşler şunlardır:

Azımov: “*Aynı cinsten takımların, aynı türden olan şahısların varlıkların topluluk adını çoklu eki almadan anlatan adlardır*” (1960: 158).

Türkiye Türkçesinde topluluk ad örnekleri:

Alay, bölük, demet, dizi, küme, hevenk, millet, ordu, sınıf, takım, yığın, sürü, filo, meclis, ekip, aile, kurultay, heyet, kurul, ulus, düzine, komisyon, öbek, gençlik...

Türkmen Türkçesinde topluluk adlarına örnekler:

Halk, goşun(ordu) tokaý (orman) ...

Türkiye Türkçesinde topluluk adlarıyla ilgili görüşler şöyledir.

Korkmaz: “*Cins adların bir kısmı da bir topluluğa ad olmuştur*” (2009: 255). Banguoğlu: “*Bir takım cins adları çok sayıda bir topluluğa ad olmuşlardır, yani tekli hâlleriyle toplu bir çokluğu ifade ederler*” (2007: 322). Börekçi: “*Dil bilgisi kitaplarının da çokluk bakımından işaretli oldukları hâlde birçok öğeden oluşmakla birlikte bütünlük gösteren birlik sunan bir topluluğa verilen tekil ad durumundaki isimlerdir*” (2009: 58). Hengirmen: “*Bazı adlar çoğul eki almadıkları de birçok bireyden oluşan toplulukları gösterir*” (1998: 117). Demir: “*Biçim olarak hâl /+lar/ çoğul ekini almadıkları hâlde birden fazla bireyden oluşan toplulukları anlatmaya yarayan adlardır*” (2013: 270). Ediskun: “*Biçimce tekil olduğu hâlde, bir topluluğa isim olan kelimedir*” (2017: 108). Bilgegil: “*Şekil bakımından tekil oldukları hâlde çokluğa delalet eden cins isimlerine topluluk ismi denir*” (2014: 157).

Türkiye Türkçesinde topluluk ad örnekleri:

Alay, bölük, demet, dizi, küme, hevenk, millet, ordu, sınıf, takım, yığın, sürü, filo, meclis, ekip, aile, kurultay, heyet, kurul, ulus, düzine, komisyon, öbek, gençlik...

2.3.2. İyelik Kategorisi

Türkmen Türkçesinde adlarda iyelik kategorisi “*Atlarda Değişiklik Kategoriyasy*” (1960: 172; 2000: 47). olarak adlandırılmaktadır. Türkmen kaynaklarında atlarda değişiklik kategoriyasy şöyle tanımlanmıştır:

Azımov: “*İyelik eklerinin şahıs gösteriminde yani konuşanı, dinleyeni, konuşmada yer almayan üçüncü kişiyi gösterme durumuna göre şahıs bildiriminin üç biçimi var:*

- a) 1.şahs (sözleyji): -ym, -im, -um, -üm, -m; -ymyz, -imiz, -umyz, -ümüz, -miz, -myz.
- b) 2.şahs (dinleyji): -yn, -in, -un, -ün, -n; -ynyz, -iniz, -unýz, -ünüz, -nyz, -niz.
- c) 3.şahs: -ý, -i, -sy, -si.” (1960: 172).

Türkmen Türkçesinde adlarda iyelik örnekleri:

Öyimiz (evimiz), maşinanyz (arabanız), ejemiz (annemiz)...

İyelik kategorisine bakıldığında, “*ıye*” kelime manasında sahip demektir. Kaşgarlı Mahmut *Divan-ü Lügat-it-Türk*’te “*İye*” kelimesini, “sahip” anlamında kullanılır.

Türkçede “iyelik ekleri”, adlara eklenerek o adın bir varlığa ait olduğunu belirtir. Bu ekler, adın sonuna getirilerek kim ya da neye ait olduğunu gösterir. Dil bilimsel olarak bu kavram “iyelik (possession)” ya da “ıye (possessor)” terimiyle tanımlanır. Türkiye Türkçesinde kaynaklarda iyelik eklerini şöyle incelemişlerdir:

Korkmaz: “*Adlardaki işletme eklerinden biri de iyelik ekleridir. Bu ekler adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir*” (2009: 259). Banguoğlu: “*Bu hâldeki adlar sahip olanı, tabi olunanı, kapsayanı, gösterirler ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler*” (2007: 328). Hengirmen: “*Adın ait olma ve ilgi durumunu gösterir. Tamlayan durumunu bulmak için yükleme kimin, neyin soruları sorulur*” (1998: 125) Borekçi: “*İyelik ekleri isim tabanlarını belirtilen olarak belirtene bağlar*” (2009: 75).

Türkiye Türkçesinde adlarda iyelik örnekleri:

Çantam dolapta duruyor.

Bu ev Turgut'undur.

Güvercinler Durmuş'undur.

Eviniz çok güzelmiş.

Ali'nin şapkası kırmızıydı.

Kalemim, soruların, onurunuz..."

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde iyelik eklerinin karşılaştırması aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Şahıslar	Türkmen Türkçesinde	Türkiye Türkçesinde	Türkmen Türkçesinde Örnekler	Türkiye Türkçesinde Örnekler
1. Teklik	+m +im +ım +um +üm	+m +im +ım +um +üm	guzu+m dil+im at+ım ýol+um göz+üm	kuzu+m dil+im at+ım yol+um göz+üm
2. Teklik	+ň +iň +ıň +uň +üň	+n +in +ın +un +ün	guzu+ň dil+iň at+ıň ýol+uň göz+üň	kuzu+n dil+in at+ın yol+un göz+ün
3. Teklik	+i +ı -- -- +si +sı -- --	+i +ı +u +ü +si +sı +su +sü	dil+i at+ı ýol+ı göz+i söygi+si alma+sı guzu+sı sürü+si	dil+i at+ı yol+u göz+ü sevgi+si elma+sı kuzu+su sürü+sü
1. Çokluk	+miz +mız +muz +müz +imiz +ımız +umuz	+miz +mız +muz +müz +imiz +ımız +umuz	düýe+miz gapı+mız guzu+mız sürü+miz dil+imiz at+ımız ýol+umuz	deve+miz kapı+mız kuzu+muz sürü+müz dil+imiz at+ımız yol+umuz

	+ümüz	+ümüz	göz+ümüz	göz+ümüz
2. Çokluk	+ňiz +ňiz +ňuz +ňüz +iňiz +iňiz +uňiz +üňiz	+niz +niz +nuz +nüz +iniz +iniz +unuz +ünüz	düýe+ňiz gapı+ňiz guzu+ňiz sürü+ňiz dil+iňiz at+iňiz ýol+uňiz göz+üňiz	deve+niz kapı+niz kuzu+nuz sürü+nüz dil+iniz at+ınız yol+unuz göz+ünüz
3. Çokluk	+i +ı -- -- +si +sı -- --	+leri +ları +u +ü +si +sı +su +sü	dil+i at+ı ýol+ı göz+i söýgi+si alma+sı guzu+sı sürü+si	dil+i at+ı yol+ı göz+ü sevgi+si elma+sı kuzu+su sürü+sü

2.3.3. Hâl Kategorisi

Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde hâl kategorisi genel olarak “Baş Düşüm” (yalın hâl), “Ýeniş Düşüm” (belirtme hâli), “Ýöneliş Düşüm” (yönelme hâli), “Vagt-Orun Düşüm” (bulunma hâli), “Çýkýş Düşüm” (ayrılma hâli)” (2000: 57-72). gibi başlıklar altında incelenir. Türkiye Türkçesinde Korkmaz, “Yalın Durum, İlgi Durumu, Yükleme Durumu, Yönelme, Bulunma, Çıkma Durumu, Vasıta Durumu, Eşitlik Durumu” (2009: 324-338).

Hâl kategorisine ait ekler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Türkmen Türkçesinde Adı	Türkiye Türkçesinde Adı	Türkmen Türkçesinde Sorusu	Türkiye Türkçesinde Sorusu	Türkmen Türkçesinde Aldığı Ek	Türkiye Türkçesinde Aldığı Ek
Baş Düşüm	Yalın hâl	Kim? Näme? Niresi?	Kim? Ne? Neresi?	(Ek almaz)	(Ek almaz)
Ýeniş Düşüm	Yükleme Hâli	kimi? nämeni? nireni?	kimi? neyi? nereyi?	+y/+i, +ny/ +ni	+ (y)ı / + (y)i / + (y)u / + (y)ü

Ýöneliş Düşüm	Yönelme Hâli	Kime? Nämä? Nirä?	Kime? Neye? Nereye?	+a/ +e , +a:/+ä:	+ (y)a / + (y)e
Vagt-Orun Düşüm	Bulunma Hâli	kimde? neyde? Nerede?	kimde? neyde? Nerede?	+da / +de	+da / +de /+ta / +te
Çykys Düşüm	Çıkma Hâli	kimden? neyden? Nereden?	kimden? neyden? Nereden?	+dan / +den	+dan / +den /+tan / +ten
Bilen edatı	Vasıta Hâli	Neyle? / Kimle?	Neyle? / Kimle?	bile(n)	+la / +le

Bu çalışmada Türkmen Türkçesindeki hâl kategorilerinin aşağıdaki başlıklar altında verilmesi uygun görülmüştür:

2.3.3.1. Yalın Hâl

Türkmen Türkçesinde de aynı kalıpta kullanılır. Yalın hâl, Türkmen Türkçesinde “Baş Düşüm” olarak adlandırılır (2000: 57). Türkmen Türkçesinde yalın hâl ile ilgili görüşler şöyledir:

Söyegov ve arkadaşları: “Adlar ve adlaşmış sözcük grupları, tekil veya çoğul biçimde, türetme veya ilgi (aitlik) ekleri almış şekilde, özne işlevi çerçevesinde yalın haldeki sözcüklerdir ve ‘Kim?’, ‘Ne?’, ‘Neresi?’ gibi sorulara yanıt verirler. Yalın halin özgün bir hal eki bulunmaz” (2000: 57). Azımov: “Yalın hal, temel ya da türemiş adların, ilgi (aitlik) veya sayı eklerini almış olsun ya da olmasın, sonuna hiçbir hal eki eklenmemiş biçimdir. Morfolojik açıdan, gerçek veya türemiş yapıda ortaya çıkan ve bir kişinin nesnesini ya da nesneleşmiş kavramlarını ifade etmek için kullanılan ses öbeği, bu değişiklik olmaksızın yalın hal kabul edilir. Bu temel biçim, dilin hal sisteminde diğer haller için de ortak bir dayanak noktası oluşturur” (1960: 190). Yıldırım: “İsmin cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın hâlidir. Morfolojik manada özel bir eki yoktur. Bu durumdaki bir isim, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim çekim eklerinden hâl eklerini almazlar ancak çokluk ve iyelik eklerini alabilirler. Başka bir ifadeyle diğer hâl eklerinden birini almamış olan isimler yalın hâldedir. Yalın hâldeki isim “kim”, “nâme-ne” “nire-neresi” sorularından

birine cevap olur ve cümlede genellikle özne veya yüklem konumundadır” (2017: 158).
Kara: “*İsimlerin hâl eklerinden herhangi birini almamış şeklidir*” (2000: 39)

Türkmen Türkçesinde yalın hâl örnekleri:

Maşgalam Aşgabatda yaşayar. (***Ailem*** Aşkabat'ta yaşıyor.)

Gýzlar mektebe bardý. (***Kızlar*** okula gitti.)

Aýgül gämiden deňzi synlady. (***Aygül*** gemiden denizi seyretti.)”

Yalın kelimesi manası bakımından tek, yalnız kelimelerine tekabül gelir. Yani kelimenin tek, yalnız durumda olup üzerine hiçbir ek almaması durumudur. Bilgegil yalın adların isimlerine “*mücerret=nominatif*” olarak değinmiştir (2014: 160). Türkiye Türkçesinde yalın hâl ile ilgili görüşler şöyledir:

Korkmaz: “*Yalın durum cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumdur*” (2009: 267). Banguoğlu: “*Adın çekimce yalın hâli, eksiz hâlidir*” (2007: 327). Ediskun: “*İsmin sözlüklerde rastladığımız gibi normla durumudur. Bir isim çoğul eki de iyelik eki de almış olsa, o, gene yalın durumdadır*” (2017: 110). Demir: “*Ad çekim eklerinden birini almamış adlardır. Bu durumdaki adlar cümlelerde özne, belirtisiz nesne ya da sözde özne görevinde bulunurlar*” (2013: 272). Hengirmen: “*Yalın durumunda adlar herhangi bir ek almaz. Genellikle söz içinde bir şey yapanı ya da yapılanı gösterir*” (1998: 123).

Türkiye Türkçesinde yalın hâl örnekleri:

Yol açıldı.

Ahmet, sözleri işitince öfkелendi.

Cam kırıldı.

Ev güzelce temizlendi.

Söz ağızdan bir kere çıkar.

Söz gümüşse, ***sükût*** altındır.

O, ***akşam*** geldi...

2.3.3.2. İlgi Hâli

İlgi hâli eki Türkmen Türkçesinde *Eýelik düşüm* olarak adlandırılır (2000: 58). Söyegov ve arkadaşları ilgi hâlinin tanımını ve eklerini şöyle vermiştir:

“*İyelik Hâli İyelik hâli ekleri +yň/+iň/+uň/+üň (ünsüzle biten isimler için), +nyň/+niň/+nuň/+nüň (ünlüyle biten isimler için) olmak üzere çeşitli biçimlerde kullanılır. Bu ekler, gerçek ve türemiş isimlere, sözcük gruplarının adlaşmış biçimlerine, tekil ve çoğul hâllerine, herhangi bir şahsın tekil ve çoğul iyelik eklerini kabul eden isimlere getirilir ve kimi? neyin? nerenin? gibi sorulara yanıt verirler. İyelik hâli biçim açısından çok çeşitli olup, anlam bakımından isimlerle benzerlik gösteren bir hâl durumudur. Temel olarak aitlik ifade eder; bununla birlikte, başka bazı dil bilgisel varyantları ve bağlaşıklıkları da belirtir*” (2000: 58).

Türkmen Türkçesinde ilgi ekleri:

“+yň/+in/+un/+ün/ nyň/+nin/+nun/+nün” şeklindedir.

Türkmen Türkçesinde örnekler:

Saparmyratyň ejesi (Saparmurat’ın annesi)

Türkiye Türkçesinde ilgi hâli eki ünsüzle biten ad ve kök gövdelerine;

“+ın/+in/+un/+ün”

Ünlü harf ile biten kök gövdelerine:

“+nün/+nin/+nun/+nün”

Ekleri getirilerek genitif hâlini oluşturmakta kullanılır.

Türkiye Türkçesinde örnekler:

Çantanın kolu, bilgisayarın tuşları

2.3.3.3. Yükleme Hâli

Türkmen Türkçesinde yükleme hâli “*Ýeniş Düşüm*” olarak adlandırılır (2000: 67). Bu hâlin ekleri Türkiye Türkçesinde olduğundan farklı olarak “+nı, +ni” şeklindedir. Adın üzerine gelerek onu belirtir. Türkmen Türkçesinde yükleme hâl ekiyle ilgili görüşler şöyledir:

Azımov: “Yükleme hâli, eylemin sonucunu aktaran fiillere dayanarak, bu fiillerin ifade ettiği devinimin sonucunu üzerinde toplayan belirli ya da belirsiz nesneyi gösterir” (1960: 215). Söyegov ve arkadaşları: “Yükleme hâli, çekimsiz (ünsüz ile biten) adlar için +y/+i, çekimli (ünlü ile biten) adlar için ise +ny/+ni ekleriyle oluşturulur. Bu ekler, herhangi bir temel ya da türemiş ada, adlaşmış sözcük gruplarının tekil veya çoğul biçimlerine ya da herhangi bir şahsın tekil ve çoğul hâl eki almış adlarına eklenerek ‘kimi?’, ‘nâmeni?’ ve ‘niren?’ sorularına yanıt verir. İşlev açısından, fiille ilişkilenen bir hâl olarak, belirli bir özne karşısında belirsiz bir nesneyi gösterir” (2000: 67). Yıldırım: “Türkmen Türkçesinde ilgi hâli eki ünsüz ile biten isim kök ya da gövdelerine +y/+i; ünlüyle bitenlere ise +ny/ +ni şeklinde eklenir. Bazen teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra +n biçiminde gelir” (2017: 160). Kara: “Yükleme hâli eki ünsüzle biten kelimelerde “+i/+ı” ünlüyle biten kelimelerde ise “+nı/+ni” dir” (2000: 40).

Türkmen Türkçesinde yükleme hali örnekleri:

aynany (camı), *almany* (elmayı), *depani* (tepeyi), *penjirani* (pencereyi), *otagy* (odayı), *balagy* (pantolonu), *nahary* (yemeği), *agajy* (ağzı), *köynegi* (gömleği), *jakedi* (ceketi), *yoly* (yolu), *öyi* (evi), *gögi* (gökyüzünü), *nahary* (yemeği), *çayy* (çayı), *köynegini* (gömleği), *sandallaryňy*, *stoly* (**masayı**), *Çerkezi*, *galamy* (kalemi), *kagzy* (kağıdı), *oty* (otu), *tupeni* (tüfeği), *üzümü*, *gazeti* (gazeteyi), *koluny* (elini), *geçişini*, *ejasini* (annesini), *zehmeti*, *işimizi*, *geyimini* (kıyafetini), *goşuny* (ordusunu), *atý* (atı), *halky*, *yahşylary* (iyileri), *kitabý*, *gazany* (kazanı), *gapylary* (kapıları), *bulutlary*, *pili* (fili), *ürkmegi* (ürkmeyi), *gorkmagy* (korkmayı), *sürini* (sürüyü)...

Yükleme hâli Türkiye Türkçesinde belirtme hâli olarak da geçer. Bilgegil yalın adların ismine “*mef’ûl-i bih=accusatif*” olarak değinmiştir. (2014: 160). Bu hâlin ekleri “-i, -ı, -u, -ü” dür. Adın üstüne gelerek onu belirtir. Türkiye Türkçesinde yükleme hâli ile ilgili görüşler şöyledir:

Korkmaz: “Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur” (2009: 277). Banguoğlu: “Adın söz içindeki geçişli fiilden doğrudan doğruya etkilenmesi durumudur” (2007: 327). Hengirmen: “Adın eylemden doğrudan doğruya etkilenme ve ilgi durumudur. Belirtme durumunu bulmak için yükleme neyi, kimi soruları sorulur” (1998: 123). Demir: “Adı eyleme bağlar ve adın

karşıladığı kavram ya da varlığın o eylemin etkisinde olduğunu belirtir. Belirtme durumundaki adlar cümlede belirtili nesne görevinde bulunurlar” (2013: 273). Ediskun: “İsme bir belirlilik kazandırır; o ismi kendinden sonraki fiile bağlar ve o fiilin etkisi altında bulunduğunu gösterir” (2017: 111).

Türkiye Türkçesinde yükleme hali örnekleri:

Sütü içiyorum.

Kalemî istiyorum.

Ağaçları kestiler.

Şişeyi kırdı.

Kâğıdı yırttım.

Taş camı kırdı...

2.3.3.4 Yönelme Hâli

Türkmen Türkçesinde yönelme hâl ekine “*Yöneliş Düşüm*” denilmektedir (2000: 63). Ekleri Türkiye Türkçesindeki gibi “+a, +e” bir de “+na+, +ne” şeklindedir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesine özgü olan aslî uzunluklar, yönelme halinde yerini alır. Kelimenin sonundaki ses yönelme hâl eki aldığı anda vokal ses uzun ünlüye dönüşür. Türkmen Türkçesinde yönelme hâli ile ilgili görüşler şöyledir:

Azımov: “*Yönelme hâli, eylemin kime, neye, nereye yöneltildiğini ve kimin ya da ne için gerçekleştirildiğini anlatır*” (1960: 210). Kara: “*Yaklaşma hâli eki “+a/+e” dir*” (2000: 40). Söyegov: “*Yönelme hâli, -a/-e eki aracılığıyla oluşturulur ve herhangi bir temel ya da türemiş ada, adlaşmış sözcük gruplarının tekil veya çoğul biçimlerine yahut herhangi bir şahsın tekil veya çoğul ekini almış adlarına eklenir. ‘Kime?’, ‘Neye?’, ‘Nereye?’ sorularına yanıt verir ve işlev açısından genellikle mekânsal ya da zamansal yönelimi ifade eder. Bu hâl, cümlelerin genel bağlamına ve diğer öğelerin katılımına bağlı olarak, ‘ne için?’, ‘ne zaman?’, ‘ne kadar?’ ve ‘kim için?’ sorularına da yanıt verebilir*” (2000: 63). Yıldırım: “*Bu ek Türkmen Türkçesinde +a/+e şeklindedir.*

Ünsüz ile biten isimlerden sonra: *otaga(odaya), nahara(yemeğe), agaja(ağaca), yola, mektebe(okula), öye(eve), Poyezde(trene)*

Ünlü ile biten isimlerden sonra: ayňa(cama), alma(elmaya), eja(anneye), depa(tepeye), penjira(pencereye)

Türkmen Türkçesinde ünlü ile biten bir isimden sonra yönelme hâli eki geldiğinde, kelimenin sonunda bulunan ünlü ile yönelme hâli eki +a/+e birleşir ve böylece uzun ünlü teşekkül eder. Aynı zamanda ismin sonunda bulunan +y/+i ünlüleri de yönelme hâli ekiyle bileşerek +a/+e ye dönmüş olur. Türkmen Türkçesinde yer-yön zarflarının çoğundan sonra yönelme/yön gösterme fonksiyonunda +k gelir ve ekten önceki ünlü uzar” (2017: 161).

Dinç ve doktora öğrencisi Akyüz’ün Türkmen Türkçesindeki yönelme hâl ekiyle ilgili hazırladıkları makalede verdikleri örnekler şöyledir:

“Gazab tonun geyib **derýaýa**.

Bu **dünyáýa** gelen geçüb baradur.

Gül kokusýn eşitse, **sahraýa** çeker bu dil

Bilbil üýnüň eşitse, **govgaýa** çeker bu dil

Bizin birle **tomaşaya** gel diydiler.

Şol gözi **şöhleýe** eýerdim könlümi

Guvanma kesekden bolan **binaya**.

“+a, +e, +o, +ö”

Türkmen Türkçesinde ünsüz ile biten sözcüklere +a, +e ki eklenmektedir. ÖRNEKLER: Çerkez-Çerkeze, ýelek-ýelege, surat-surata, odun-oduna, öý-öýe

Ek yuvarlak ünlülü sözcüklere eklendiğinde aslında yuvarlaklaşma olur fakat bu durum yazıda gösterilmez:

ÖRNEKLER: Obasyňa (köyüne), gölesine (danaya), öýüne (evine), ýoldaşýma (arkadaşıma), gezmag e(gezmeye), atýza(tarlaya), oduna (ateşe), okumaga (okumaya), ýüregine (kalbine), an-bilime(eğitime), boýdan-başa (baştan aşağıya), pikire (fikre), üç sagada (üç saate), agşama (akşama), remotýna (uçacağına), garrýsýna (yaşlısına)” (2003: 503)

Türkmen Türkçesinde yönelme hâli ile ilgili örnekler:

“ça:ga: (çocuğa), Ankara: (Ankara’ya), Türkiyä: (Türkiye’ye), köça: (sokağa), u:ka: (uykuya), guta: (kutuya), gemä: (gemiye), kino: (sinemaya), kita:pha:na: (kütüphaneye), daşaryk (dışarıya), gayrak (geriye), anryk (öteye), ýokaryk (yukarıya), barik (beriye), ilerik (ileriye), içerik (içeriye), aşak (aşağıya), Çerkeze, surata (resme), oduna (ateşe), öýe (eve), obasyňa (köyüne), sözge (söze), derýaga (denize), agaja (ağzza), guşa (kuşa), Daşkende (Taşkent’e), Aşgabada (Aşkabat’a) , Oraz (Oraz’a) , okumaga (okumaya), gonşulara (komşulara), ýärlere (yerlere), eýenine (sahibine), gulagyna (kulağına), suva (suya), geymage (gezmeye), okamaga (okumaya), garrysyna (yaşlısına), remontýna (uçacağına), agramyna (ağırlığına), ýüregine (kalbine), ikä (ikiye), bâäe (beşe), agyzdan-agza (ağızdan-ağza), ilden-ile (şehirden şehire), ýurtdan-ýurda (yurttan yurda)

Türkiye Türkçesinde yönelme hâl eki “-a, -e” ekleridir. İsmi üzerine gelerek nereye yönlendiğini belirtir. Bilgegil, yönelme hâlinin ismine “meful-i ileyh = datif” demiştir (2014: 160). Türkiye Türkçesinde yönelme hali için söylenenler şöyledir:

Korkmaz: “Kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur” (2009: 280). Banguoğlu: “Adın mekân içinde yer ve yön gösterme hâlidir” (2007. 328). Ediskun: “İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin, kendine doğru yöneldiğini yaklaştığını belirtmek için ismin girdiği durumdur” (2017: 111). Demir: “Adı eyleme bağlar ve genel olarak eylemin kendine yöneldiğini yaklaştığını belirtir” (2013: 273-274). Hengirmen: “Yaklaşma, girme durumunu gösterir. Yönelme durumunu bulmak için yükleme nereye, kime soruları sorulur” (1998: 124).

Türkiye Türkçesinde yönelme hâli ile ilgili örnekler:

Okula gidiyorum. / **Ayşe’ye** gidiyorum.

Avrupa’ya akın etti. / **Çocuğa** kitap aldı.

Eve gidiyor. / **İçeriye** girmeye kalktı.

Çevresine iyice bakındı.

Bu kitap **Ahmet’e** lazım.

Bu sözler **kaleme** gelmez.

Köpeğe et var, **kediye** yok...

2.3.3.5. Bulunma Hâli

Türkiye Türkçesinde bulunma hâl eki “+da +de” şeklindedir. İsmin üzerine gelerek bulunduğu yeri ve zamanı belirtir. Bilgegil bulunma hâlinin adına “*meful-i fih= locatif*” demiştir (2014: 160). Türkiye Türkçesinde bulunma hâli ile ilgili görüşler şöyledir:

Korkmaz: “+da eki ile karşılanan bulunma durumu genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur” (2009: 289). Banguoğlu: “Adın mekân içinde yer ve yön gösterme hâlidir” (2007: 328). Demir: “Eylemin kendi içinde, üstünde olduğunu belirten durumdur” (2013: 274). Hengirmen: “Adın kalma ve bulunma durumunu göstermeye yarar. Kalma durumunu bulmak için yükleme nerede, ne zaman soruları sorulur” (1998: 124) Ediskun: “İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendi içinde üstünde üzerinde oluştuğunu belirtmek üzere ismin girdiği durumdur” (2017: 112).

Türkmen Türkçesinde bulunma hâl ekine “*Vagt-Orun Düşüm*” denilmektedir (2000: 70). Aynı Türkiye Türkçesindeki gibi kelimenin üzerine gelip yer ve zaman açısından bulunma durumunu bildirir. Türkmen Türkçesinde bulunma hali ile ilgili şunlar söylenmiştir:

Azımov: “Bulunma hâli, temelde eylemin veya nesnenin konumunu, eylemin ya da durumun gerçekleştiği zamanı ifade eder. Bu hâl, dinamik hâller olarak adlandırılan diğer yerel (lokal) hâllerden, esas itibarıyla statik anlamlı bir hâl olmasıyla ayrılır. Bulunma hâli, genellikle ‘kimde?’, ‘neyde?’, ‘nerede?’ sorularına yanıt verir. Bulunma hâli, ünlü veya ünsüz ile biten adlara ‘+da/+de’ ekinin getirilmesiyle oluşturulur” (1960: 222). Kara: “Bulunma hâli eki “+da/+de” dir: dışarıda, seherde, tirsekde, uçutda, uruşda(savaşta)” (2000: 40). Söyegov ve arkadaşları: “Bulunma hâli, +da/+de ekinin yardımıyla oluşturulur. Bu ek, her türlü temel veya türemiş ada, adlaşmış sözcük gruplarının tekil ve çoğul biçimlerine, ayrıca herhangi bir şahıs eki almış tekil ve çoğul adlara eklenerek ‘kimde?’, ‘neyde?’, ‘nerede?’ sorularına yanıt verir ve çoğunlukla mekânsal-zamansal ilişkileri ifade eder” (2000: 70). Yıldırım: “Türkmen Türkçesinde +da/+de ekiyle karşılanır. Ek ünsüzü her zaman tonlu olup ünsüz uyumuna bağlanmaz. ÖRNEK: ağaçda (ağaçta), ayakda (ayakta), otağda (odada), Aşgabatda (Aşkabat’ta), syñpda (sınıfta), ukuda (uykuda), öyde (evde), sende, yürekde (kalpte), gökde (gökte)

Not: *Bulunma hâli ekinden sonra +ky/+ki aitlik eki geldiğinde bulunma hâli ekinin ünsüzü uzar*” (2017: 163).

Türkiye Türkçesinde bulunma hâl ekiyle ilgili örnekler:

***Köyde** hazırlıklar bitmek bilmiyor. / **Güneşte** gezme.*

***Kulübede** yaşıyorlar. / **İşler yolunda** gidiyor.*

***Evde** bekliyorum.*

***İşler yolunda** gidiyor.*

*Bu ses, sana **sahned**e lazım.*

***Tavada** yumurta var.*

***Sokakta** gürültü var, **evde** yok.*

***Ankara'da** oturuyorum.*

*Saat **6'da** eve gidiyorum...*

Türkmen Türkçesinde bulunma hâl ekiyle ilgili örnekler:

“*atda* (atta), *ýärde* (yerde), *toýlarda* (düğünlerde), *Aşgabatda*, *ökde* (üstünde), *okuvda* (derste), *bedrede* (kovada), *umytda* (umutta), *sözde*, *işde* (işte), *mekdepde* (okulda), *gumda* (kumda), *denizde*, *stulda* (masada), *telefonda*, *dekabrda* (aralıkta), *elimde*, *sagatda* (saatte), *asmanda* (bahçede), *obada* (köyde), *eývanda* (verandada), *aralarynda* (aralarında), *ýärlerde* (yerlerde), *daşarda* (dışarda), *başynda* (başında), *hovlusynda* (avlusunda), *suvda* (suda), *ayda* (ayda), *güninde*, *ýoksuzlykda* (yoklukta), *otlukda* (otlukta), *ulalanda* (kullanıldığında), *sözlenende* (söylendiğinde), *saherdä* (sabahta), *danda* (şafakta), *garankýda* (karanlıkta), *mýhmanynda* (misafirinde), *edebinde*, *erkamynda*, *agaçada*, *ayakda*, *otagda* (odada), *sýnpda* (sınıfta), *ukuda* (uykuda), *öýde* (evde), *sende*, *ýürekde*, *gökde* (gökte), *ýoldaky* (yoldaki), *obadaky* (köydeki), *dagdaky* (dağdaki), *depedäki* (tepedeki), *gökdäk* (gökteki), *penjiredäki* (penceredeki), *öýdäki* (evdeki), *Çemedanda* (bavulda), *sumkada* (çantada), *Maryda* (Marı'da), *Arakesmede* (teneffüste), *bagda* (parkta), *sanatoriýada* (tatilde), *toparynda* (grubunda).

2.3.3.6. Ayrılma Hâli

Türkiye Türkçesinde ayrılma hâl ekine çıkma hâl eki de denilmektedir. Ekleri; “+den/+dan” şeklindedir. Bilgegil bu hâlin ismine “*meful-i anh=ablatif*” demiştir (2014: 160). Türkiye Türkçesinde ayrılma hâli ile ilgili görüşler şöyledir:

Korkmaz: “*Türkiye Türkçesinde dil benzeşmesine ve ünsüz uyumuna bağlı olarak +dan ekiyle karşılanan çıkma durumu kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumudur*” (2009: 301). Banguoğlu: “*Adın mekân içinde yer ve yön gösterme hâlidir*” (2007: 328). Demir: “*Eylemin kendinden ayrıldığını uzaklaştığını belirtmek üzere adın girdiği durumdur*” (2013: 275). Hengirmen: “*Çıkma, uzaklaşma, gelme ve girme durumunu gösterir. Çıkma durumunu bulmak için yükleme nereden sorusu sorulur*” (1998: 125). Ediskun: “*İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirtmek üzere ismin girdiği durumdur*” (2017: 113).

Türkmen Türkçesinde ayrılma haline “*Çykyş Düşüm*” denilmektedir (2000: 72). Ekleri Türkiye Türkçesindeki gibi “+den, +dan” şeklindedir. Türkmen Türkçesinde ayrılma hâli ile ilgili görüşler şöyledir:

Azımov: “*Çıkma hâli, eylemin başladığı mekânı, hangi zeminde gerçekleştiğini, kimin veya ne aracılığıyla yapıldığını, nedenini, niteliğini, zamanını, nesneyi (önceki yerini, çıkış noktasını), kişiyi, nesnenin yapıldığı malzemeyi yahut hangi maddeden üretildiğini ifade eder. Bununla birlikte, bu hâl; değer-miktar belirleme, paylaşırma ve karşılaştırma gibi anlamlarda da kullanılabilir. Çıkış hâli, ünlü veya ünsüzle biten sözcüklere ‘+dan/+den’ ekinin getirilmesiyle oluşturulur*” (1960: 224). Kara: “*Uzaklaşma hâli eki “-den/-dan” dir: buğdaydan, buluttan, erkekten, serçeden, uzaktan*” (2000: 40). Söyegov ve arkadaşları: “*Çıkış hâli, -dan/-den eki aracılığıyla oluşturulur. Bu ek, her türlü temel ve türemiş ada, adlaşmış sözcük gruplarının tekil ve çoğul biçimlerine eklenerek ‘kimden?’, ‘neyden?’, ‘nereden?’ sorularına yanıt verir ve işlevsel açıdan, genellikle geniş zaman-mekân ilişkisi çerçevesinde eylemin çıkış noktasını gösterir*” (2000: 72). Yıldırım: “*Türkmen Türkçesinde +den/+dan eki ile karşılanır. Ek ünsüzü her zaman tonlu olup ünsüz uyumuna girmez*” (2017: 164).

Çıkma hâl ekinin üzerine geldiği sözcüğe kattığı anlamlar üzerine Söyegov ve arkadaşları şu başlıklar altında incelemiştir:

“Çıkma hâl eki kavramındaki kelimeler aşağıdaki anlamları ifade eder:

Hareketin, kıpırdanmanın başladığı, çıktığı noktayı gösterir ve "nereden?" sorusunun cevabıdır. Örneğin: Bu sese evlerden, odalardan insanlar koşa koşa çıktılar / Siz de köyden ayrılmalısınız.

Kıpırdanmanın çıktığı belli olmayan noktayı, eğer fiil bir yerden diğer bir yere hareketi gösteriyorsa, hareketin yönünü gösterir. Örneğin: Dört bir taraftan misafir gelişini görün.

Cümlelerin öznesinin uzaklaştığı nesneyi gösterir. Örneğin: Baba oğuldan, anne kızıdan ayrıldı.

Hareketin veya düşüncenin ortaya çıktığı kesin yer, kaynağını gösterir. Böyle bir durumda ilgili fiil genellikle geçişli (bazen geçişsiz) fiildir. Örneğin: İşte bu yüzden Myrada uzaktan bekliyordu / Doğal kayaları araştıracaklar.

Hareketin nesnesini ve hareketin ortaya çıkış sebebini gösterir. Örneğin: Kuşlardan korkan dar ekmez / İyiden at kalır, kötüden ise söz.

Cümlelerin nesnesinin bulunduğu yer veya kaynağını gösterir. Örneğin: Atı dükkü küçük pazardan satın almışlar. Elinden takı aldırma, yüzünden süs.

Eğer haber getiren fiillerdense, hareketin üzerinde geçilen şeyi gösterir. Örneğin: Oraz onun boynundan sıkıca tuttu. O zamana kadar Oraz onun elinden tuttu” (2000: 73-74).

Türkiye Türkçesinde ayrılma hâl ekiyle ilgili örnekler:

Evden geliyorum.

Hırsız balkondan içeri girdi.

Pazardan geliyoruz.

Sıcaktan bunaldık.

Pastadan bir dilim yedim.

Sinemadan geliyor.

Kederden öldü.

Kışlıklar **yünden**, yazlıklar **pamuktan** yapılır.

Vapur, **akşamdan** gitti.

Kederden öldü...

Türkmen Türkçesinde ayrılma hâl ekiyle ilgili örnekler:

atadan (babadan), gardaşdan (kardeşten), gollardan (ellerden), aýakdan (ayaktan), sakgaldan (sakaldan) saçdan (saçtan), dendandan, zybandan, akyldan (akıldan), huşdan (şuradan), hinden (inden), mekdepden (okuldan), obadan (köyden), demirden (demirden), kömürden (kömürden), daýadan (dededen), çölden, dereden, handan (birden), öýlerden (evlerden), hüjrelerden (hücrelerden), ýollardan (yollardan), gýzdan (kızdan), oğuldan, ilerden (ileriden), galadan (kaleden), serçeden, ýagşydan (iyiden), ýamandan (kötüden), bazardan (pazardan), ýüzünden, boýnundan, elinden, adyndan (adından), manatdan (paradan), kümüşden (gümüşten), galaýydan (kalaydan), sözlerinden, kilometrden (kilometreden), Aşkabatdan (Aşkabat'tan), Özbegistandan (Özbekistan'dan), Moskvadan (Moskova'dan), altmyşdan (altmışdan), günden yoldan, daşdan (dışarıdan), agaçdan, sapakdan (dersten), otağdan (odadan), syňpdan (sınıftan), ukudan (uykudan), öyden (evden), mekdepden (okuldan), sizden, yürekden (kalpten), gökden (gökten), kölden (gölden), süýtden (sütten), sazdan (müzikten), demirden, oyundan (maçtan)...

2.3.3.7. Vasıta Hâli

Türkmen Türkçesinde vasıta hâli “bilen” edatı ile oluşturulmaktadır. Yıldırım vasıta hâlini şöyle açıklamaktadır: “*Türkmen Türkçesinde vasıta hâli isimlerden sonra gelen ve ayrı yazılan **bilen** edatı ile oluşturulur*” (2017: 165). Türkmenistan’da hazırlanan çalışmalarda ise hâl kategorisinde bir başlık hâlinde ele alınmamış sadece edatlar ile ilgili bölümlerde “bilen” edatından bahsedilmiştir (2000: 475-479).

Türkmen Türkçesinde “bilen” edatının Türkiye Türkçesinde eklenerek vasıta hâli ekine dönüştüğü görülmemektedir. Söyegov ve arkadaşları “bilen edatı ile ilgili şunları ifade etmektedirler:

“*Bilen*” (ile) edatı oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Eski edebi dilde bunun “birlen”, “birle”, “ile” gibi biçimleri de kullanılmıştır. Örneğin:

El kaldırıp dua etsen / Bizimle birlikte hayat sürsen...

Bin aşk ile malı mülkü biriktirsen / Bir pul için yüz gönle de değsen...

“Bilen” (ile) Edatının Anlamsal ve Sözdizimsel Kullanımları:

1) *“Bilen” edatı, bir işin veya eylemin gerçekleştirilmesinde yer alan özneyi ifade eder. Bu tür kullanımlarda, edat yalın veya eşlik düzeyindeki fiillere bağlanır ve söz konusu fiille anlatılan eylemin gerçekleşmesinde doğrudan rol oynayan bir ya da birkaç özneyi gösterir. Örnekler:*

O, dikkatini Aşır'dan çevirerek başkasıyla kavga etmeye başladı.

Kurt, küçük oğlu ve kızı olan yavrularıyla bir süre

Eğer “Şirin nerede?” diye sorulursa veya sorulmasa da “Şirin akşam biriyle kaçmış” dersin.

Bu haberi Aknabat hala, Annagülü ile iki dizi üzerine oturan oğluna anlattı

“Bilen” edatından sonra “ile”, “birlikte” gibi yardımcı ifadeler geldiğinde, eylemin birlikte gerçekleştirildiği daha açık bir biçimde vurgulanır. Örneğin:

Şafak vakti Ayna ile birlikte uçacağım

Artık, ortaklarıyla birlikte çadırı kurup çevresini düzenledi, seksen beş kişi ortaya çıktı.

O, diğer halıcılarla birlikte çıkıp geri döndü.

O, şu an eşi ile birlikte titreyerek oturuyordu

2) *“Bilen” edatı eylemin nesnesini de gösterebilir⁶. Örneğin:*

Çobanlar onu yemle birlikte hoşça ağırladılar, çevreyi tanıttılar, yanına birkaç rehber eklediler.

Komutanlar askerlerini iç düzen ve kurallarla tanıştıyorlardı.

Yalmanlar, güllerin, çörek otunun, gandımın⁷ ve sazak ağacının tohumlarıyla ve yapraklarıyla beslenirler.

⁶ Eserde tam olarak ifade edilmemiştir ama bu kullanımlarda, edatla gelen kelime yapılan işten etkilenen, yani nesne konumundaki varlığı belirtir.

⁷ Lat.: Calligonum. Türkiye’de bulunan türleri “Ebuçehil çalısı” adıyla bilinmektedir. ([Ebuçehil çalısı - Vikipedi](#)) Erişim tarihi: [18.08.2025]

Gençlerin sporla ilgilenmesi doğaldır.

3) “Bilen” edatı, eylemi gerçekleştiren özneyi veya aracı varlığı ifade edebilir. Bu bağlamda, edat genellikle geçişli fiillerle kullanılır. Örneğin:

O, dudaklarına bulaşan kanı avucuyla silince, avuç içi kırmızıya boyandı.

Yüzleri tozla kaplı, dudakları çatlamış, kirpikleri donmuş, baygın halk her yerden onun yüzüne yöneldi.

Sandık girdaba düşüp dalgayla yükseliyor, nehrin kıyısına sürüklenerek titreyerek çarpıyordu.

Yağmur suyuyla ıslatılan ardıç dalları yanmış yüze çarparcasına dokunuyordu.

4) “Bilen” edatı, eylemin kim, ne ya da nasıl bir koşulun yardımıyla gerçekleştiğini belirtmek için de kullanılır. Bu tür kullanımlarda, edatla gelen iyelik hâlindeki kelime ile arasına genellikle yönelme eki alan “üst” (üzerinden) gibi kelimeler de girebilir. Örneğin:

Eziz, kendisine gerekenden fazla silahı Cüneyt Han’ın adamları aracılığıyla sattırmış; onun yanında dört beş gün misafir kaldıktan sonra gerekli bilgileri de temin ederek yola çıkmıştır.

5) “Bilen” edatıyla kurulan sözcük öbekleri, bir eylemi, hareketi, olayı veya olgunun ortaya çıkış zamanını ya da sürecini belirtmekte kullanılır. Bu tür kullanımlarda, “bilen” edatından önce genellikle zaman bildiren sözcükler ya da bazı fiilimsiler yer alır. Örnekler:

Bir gün Annaguli’nin annesi sabah erkenden kalktı ve çay hazırladı.

Hava oldukça güzelleşmiş, bununla birlikte doğaya sessizlik hâkim olmuştu.

Köyün içine girmemizle birlikte kendimizi farklı bir ortamda bulduk.

“Bilen” edatı, kendisinden önce gelen ögeyle birlikte, hareketin veya olayın zamansal sıralamasını, yani önce-sonra ilişkisini de ifade eder. Örnek:

Meret elindeki sepetle birlikte indi ve ardından küçük kardeşini de aşağı indirdi.

Ey delikanlı, önce sen karar ver: bu hangi köyden, hangi çöldensin?

Kız önce babasına, onun adının tanınmış bir atlı haberci olan Çapar'dan geldiğini anlattı.

6) “Bilen” edatıyla kurulan yapılar, eylemin veya hareketin amacını ifade edebilir. Bu tür yapılarda edattan önce genellikle niyet, amaç gibi anlamlar taşıyan sözcükler yer alır. Örnek:

Abdulkerimhan, içindeki öfkeyi bastırmak niyetiyle yine hemen dişlerini sıktı.

...Onlar insanlara zarar vermek amacıyla değil, tam tersine barış ve huzur getirmek niyetiyle gidip geliyorlardı.

Ancak ben, göç eden akrabalarımızın yüklerini taşımak amacıyla yazlığa giden yere vardım.

Bu bizim için yeterli olunca, not almak amacıyla defterimi elime aldım.

7) “Bilen” edatı, kendisinden önce gelen ögeyle birlikte, eylemin veya olayın gerçekleşme nedenini ifade edebilir. Örnekler:

O sırada Çamani'nin gelmesiyle Goçmurat'ın sesi kesildi.

Aralarındaki tanışıklık Lubanya'nın bu alçaklığıyla açıldı.

Ama sen bu aceleciliğin yüzünden ne kendin huzurlu bir hayat gördün ne de topluma fayda sağladın...

Padişahın emriyle hemen yanındaki iki büyük kıza beyaz mendil bağlanarak nişan yapıldı.

Sizi Bağımsızlık Bayramı vesilesiyle içtenlikle kutluyorum!

8) “Bilen” edatıyla kurulan yapılar, bir düşüncenin veya yargının sonucunu gösterebilir. Örnek:

İşte bu şekilde biz de Han'ın esir avlusuna düştük ” (2000: 475-477).

Türkmen Türkçesinde vasıta hâli ile ilgili aşağıdaki örnekler verilebilir:

Men bilen (benimle), Onun bilen (onunla), maşyn bilen (arabayla), sözlük bilen (sözlükle), çörek bilen (ekmekle), gaşyk bilen (kaşıkla), kâse bilen (kâseyle), poýezd bilen (trenle), avtobus bilen (otobüsle), name bilen (neyle), pul bilen (parayla), kömegi bilen (yardımıyla)...

2.3.3.8. Eşitlik Hâli

“Türkmen Türkçesinde eşitlik hâli (ekvatif) +ça, +çe ile ayrıca “ýaly” edatı ile teşkil edilmektedir. Türkiye Türkçesinde ise daha çok +ça, +çe, +ca, +ce ekleriyle yapılmaktadır. Biçimbilimsel sınıflandırma açısından her iki dilde de bu ekler genellikle yapım eki sayılır; ancak işlevsel olarak hâl eki gibi çalışır” (2012: 109).

Her iki lehçede de hâl eki gibi işlev gören bu yapılar, biçimbilimsel olarak yapım eki statüsünde değerlendirilse de anlam düzeyinde ortak bir işlev gösterirler.

Türkmen Türkçesinde eşitlik anlamı, Türkiye Türkçesindeki benzer biçimde “+ça / +çe” ekiyle ifade edilir. Ayrıca bazı durumlarda “ýaly” eki de eşdeğerlik ve benzerlik bildiren yapılarda kullanılır. Bu ekler, bir nesnenin veya kişinin başka bir şeye benzer şekilde olduğunu bildirir (2012: 109).

Örnekler:

Çagaça gürleýär. (Çocuk gibi konuşuyor.)

Ol ýolbarsça hüjüm etdi. (Kaplan gibi saldırdı.)

Ol ýaly zat ýok. (Onun gibisi yok.)

Örnekler:

Çocukça davranıyor. (Çocuğa benzer tarzda.)

Türkçe konuşuyor. (Türk dilinde)

Delice bir fikir. (Deliye özgü biçimde)

2.4. AD TAMLAMALARI

Türkiye Türkçesinde ad tamlamalarının dört başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlar; belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması ve zincirleme ad tamlamalarıdır. Bilgegil “Birden fazla isim işlevindeki sözcük veya sözcük öbeğinin aitlik, tahsis, tür, cins ve özelliği ifade etmek üzere bir araya gelmesi ile oluşan sözcük öbeklerine isim tamlaması denir” (1984: 116). Dinç “Türkmenistan’da yazılan söz dizimi ile ilgili bazı eserlerde isim tamlaması ve iyelik öbeği şu şekilde izah edilmektedir: “İlgi hâli (Eyelik düşünüm) ya da iyelik (değişiklik)

tamlayanı (aýyrgyçy) ‘kimin, neyin, nerenin, hangi’ şeklinde sorulara cevap olup cümlelerin ad ve ad görevindeki öğelerine bağlanmaktadır. Anlam yönünde bir şeyin kimin ya da neyin olduğunu göstermektedir. Eýelik ya da degişiklik aýyrgyçy ilgi hâli eki almış olmalı, bu kelime tarafından belirtilen kelime ise iyelik eki almalıdır” (2017: 23).

2.4.1. Belirtili Ad Tamlaması

Türkmen Türkçesinde de belirtili ad tamlamasında tamlayan ve tamlanan adların ikisinin de ek almış halidir. Türkmen Türkçesinde bu tamlama için söylenenler şöyledir:

Dinç: “İlgi hâli eki almış tamlayan görevindeki sözcük veya sözcük öbeği ile iyelik eki almış tamlanan görevindeki sözcük veya sözcük öbeği olmak üzere iki isim unsurunun aitlik, parça-bütün ilişkisi, sahiplik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme anlamında oluşturduğu öbeğe “Belirtili İsim Tamlaması” denir. Belirtili isim tamlamalarına getirilen ilgi hâli eki daima + (nI)ň şeklindedir. İlgi hâli eki söyleyişte, ünlü ile biten sözcüklere hece kaynaşması neticesinde, konuşmada, +nıñ yerine sadece, +ň şeklinde eklenebilmektedir. Türkiye Türkçesinde birinci tekil şahıs zamirine getirilen +im eki Türkmen Türkçesinde +iň şeklindedir. Ekin eski hâlinin korunduğu görülmektedir

... meniň adym (benim adım) ...

...meniň maşynym (benim arabam) ...

...düýeniň bolmaly ýäri (devenin olduğu yeri) ..., gijeniň garankysy (gecenin karanlığı)

Bilgegil, ‘Bir pekiştirme maksadı gözetilmediği takdirde, şahıs zamirleriyle kurulan isim tamlamalarının yalnız belirtileni söylenir:

ÖRNEK: Evim, bahçen, odamız gibi...’ demektedir (1984: 123).

Türkmen Türkçesinde de tamlanan düşmüş olsa bile iyelik eki sayesinde tamlamanın anlam bütünlüğü korunmaktadır:

ÖRNEK: pilini (küreğini), henini (sesini), kenarlaryny (kenarlarını)

Fakat “öz” dönüşlülük zamiri ile kurulan tamlamalarda öz zamirini terk edilmediği durumlar sık görülür.

ÖRNEK: Öz adyň name? (Senin adın ne?) Özüniň hatary (kendisinin hayvanı).

Sıfat-fiil ekleriyle kurulanlar:

ÖRNEK: düýeniň bolmaly ýäri (devenin olduğu yer), aýyň dogmaly ýäri (ayın doğduğu yer), olaryň emele getirýän zatlary (onların çalıştırmaya getirdikleri eşyaları), bu ýärik gaytjak vagt (bu yerin dönülecek saati), güýeniň hojaýyny ýaşajak ýäri (onun sahibinin ikamet edeceği yer), pulemyotyň oturdyljak öýjügi (makinalı tüfeğin yerleştirileceği hücre), onuň akyp gelen tarapy (onun akış yönü (geldiği taraf)).

Ayrılma hâl ekiyle kurulanlar:

ÖRNEK: balyklardan üç sanysyny (Balıklardan üç tanesini), günleriň bir günü (günlerin bir günü) (2017: 27-30).

Kara “Tamlayan kısmında bazen ilgi hâli eki kullanılır, bazense kullanılmaz. Eğer bir isim tamlamasının tamlayanı ilgi hâli eki almışsa bu tür tamlamalara belirtili isim tamlaması denir:

ÖRNEK: erkinligin aşygy (hürriyet aşığı), gülin açylyşy (gülün açılışı), guşun ganaty (kuşun kanadı), duýgularyň dili (duyguların dili)” (2000: 57).

Türkiye Türkçesinde belirtili ad tamlamalarında tamlamayı oluşturan tamlanan ve tamlayanın ikisinin birden ek alması durumudur. Türkiye Türkçesinde ad tamlaması üzerine yapılan araştırmalarda belirtili ad tamlaması için söylenenler şunlardır:

Korkmaz: “Tamlayan adın sonuna ilgi durumu eki, tamlanan adı sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlama türüdür” (2009: 271). Demir: “Bu tamlamalarda iki ad arasında iyelik ilgisi söz konusudur. İki ad da ek alır. Tamlayan eki “+in” tamlanan eki “+i” dir. Ekler sözcüklere ünlü uyumlarına göre ulanırlar. Ünlü ile biten adlara tamlayan ve tamlanan ekleri getirildiğinde Türkçede iki ünlü yan yana gelmez kuralı gereğince araya tamlayanda “+n” tamlananda “+s” kaynaştırma ünsüzü girer” (2013: 277-278). Ediskun: “Belirteni söz söyleyen ve dinleyence bilinen ve belirteni ile belirtileni arasında geçici bir ilgi bulunan takımdır. Bu takımda belirtenin eki “in” belirtilenin eki ise “i” dir. Her iki ek de ünlü uyumuna bağlıdır” (2017: 114). Bilgegil: “Belirteni tanımlı olan isim tamlamalarına belirtili isim

tamlaması İzafet-i Lamia denir. Belirtili isim tamlamalarında iki terimi de ek aldığı görülür” (2014: 111). Hengirmen: “*Türkçede iki ünlü yan yana gelmez. Bu nedenle ünlü ile biten sözcüklerden sonra ad tamlama eki varsa araya n ünsüzü girer*” (1998: 118).

Türkiye Türkçesinde belirtili ad tamlaması örnekleri:

Dünyanın yüzü, kardeşinin sadakası, öğretmenin planı, arabanın kapısı, Ütünün fişi, pencerenin camı, suyun sesi, havanın bulutlanması, kızın eldiveni, kapının zili, kuyunun kovası, insanın güzeli, Hasan’ın evi, okulun kapısı, evin kapısı, ağacın kabuğu, kuzunun başı, Melih Cevdet Anday’ı kitabı, Muhip’in şiirleri...

2.4.2. Belirtisiz Ad Tamlamaları

Türkmen Türkçesinde de aynı kalıpta olduğu görülür. Tamlanan ek almaz, tamlayan ek alır. Türkmen Türkçesinde belirtisiz ad tamlamasına şöyle tanımlar yapılmıştır:

Dinç’e göre: “*Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanla tamlanan arasında aitlik, niteleme, adlandırma gibi anlam ilişkileri kuran daimî bir bağ vardır. Belirtisiz isim tamlamalarında araya başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Belirtisiz isim tamlamaları nesne adı olarak kullanılmaya en elverişli sözcük öbeklerinden birisidir* (2017: 31). Kara: “*Bir isim tamlamasının tamlayanı ilgi hâli eki almamışsa bu tür tamlamalara da belirtisiz isim tamlaması denir*” (2000: 57).

Türkmen Türkçesinde belirtisiz ad tamlamalarına örnekler:

Avtomobil ýolu (otomobil yolu), bahar asmany (bahar bahçesi), gazet durmuşy (gazete sayfası), Garagum çölü (Karakum Çölü), çandyr derýasy (Çandır Denizi), altyň o: jağy (altın ocağı), ada: lat a: şyğy (adalet sevdalısı), ýa: z güli (yaz gülü) ...

Belirtisiz ad tamlamaları, bir önceki başlıkta işlenen belirtili ad tamlamasından farklı olarak tamlamayı oluşturan tamlanan ve tamlayandan yalnızca tamlananın ek aldığı tamlamalardır. Türkiye Türkçesinde belirtisiz ad tamlaması için yapılan tanımlar şöyledir:

Korkmaz: “*Bu tamlama türünde adında da anlaşılacağı üzere tamlayan ad eksiz yani yalın durumundadır*” (2009: 272). Bilgegil: “*Belirteni belgisiz olanlara belirtisiz*

isim tamlaması denir. Belirtisiz isim tamlamalarında ekin yalnız belirtilende bulunduğu bazen her iki teriminde tamlamalarında ekin yalnız belirtilende bulunduğu bazen her iki teriminde yalın bulunduğu hâlde görülür (2014: 111). Demir: “Tamlayanı söz söyleyen ve dinleyence bilinmeyen bir varlığı gösterir. Tamlayan ek almaz, tamlanan alır. Belirtili ad tamlamasında tamlayanla tamlanan arasında özel bir bağ varken bu tamlamada genel bir bağ vardır. Bu nedenle belirtili tamlamada anlam dar belirtisiz tamlamada daha geniştir” (2013: 279-282). Börekçi: “Üçüncü şahısta iyelik biçimbirimi düşmüş sadece belirtileni ifade eden (s)I eki kalmıştır. Bu ek de belirtilen göreviyle kullanılmakta ancak dil bilgisi kitaplarında iyelik 3. Tekil şahıs eki ya da tamlanan eki olarak adlandırılmaktadır. Oysa bu ekin kullanıldığı yapıların pek çoğunda kavramlar arasındaki ilişki kalıcıdır ve tamlanan arasında bir ait olan ilişkisi yerine belirten belirtilen ilişkisi görünür” (2009: 33). Ediskun: “Belirteni söz söyleyen ve dinleyence belirli olmayan ve belirteni ile belirtileni arasında sürekli bir bağ bulunan takımdır. Belirten ek almaz; belirtilen “+i” ekini alır. Bu ses ek uyumuna bağlıdır” (2017: 115). Hengirmen: “Belirtisiz ad tamlamasında “+ın” tamlayan eki kullanılmaz” (1998: 119).

Türkiye Türkçesinde belirtisiz ad tamlamasına örnekler:

Bahçe duvarı, mayıs güneşi, gece yarısı, para meselesi, Yunan ordusu, araba lastiği, kadın elbisesi, okul bahçesi, köpek tasmaı, sel felaketi, ser elması, laf salatası, kış armudu, ev duvarı, kuyu suyu, dağ tepesi, çocuk bisikleti, kapı zili, elma ağacı, Ankara Valiliği, ölüm korkusu, mektup zarfı, ağaç kabuğu, ev kapısı, kuzu başı, Türk Milleti, Palandöken Dağı...

2.4.3. Takısız Ad Tamlamaları

Takısız ad tamlamaları ise tamlamayı oluşturan tamlayan ve tamlananın ikisinin de ek almadığı ikisinin de yalın hâlde olduğu ad takımıdır. Türkiye Türkçesinde ad tamlamaları başlığında her dil bilimci takısız ad tamlamasına değinmemiştir. Türkiye Türkçesinde takısız ad tamlaması üzerine söylenenler şöyledir:

Hengirmen: “Ek almadan kurulan ad tamlamalarına denir. Tamlayan ve tamlanan ek almaz” (1998: 120). Demir: “Takısız ad tamlamalarında tamlayan da tamlanan da ek almaz” (2013: 282).

Delice ise, “*Tamlayanı da tamlananı da eksik olan isim tamlamalarına “Eksiz İsim Tamlaması” denilmektedir. Delice eksiz isim tamlamaları için ‘Tamlanan unsurunun neden yapıldığını belirten (demir/kapı), (cam/bardak), (meşin/kemer), gibi tamlamalar isim tamlaması değil; Türkçede eksiltelen ögenin görevi ya kendinden önceki kelimeye ya da kendinden önceki kelimenin taşıdığı eke yüklendiği için sıfat tamlamasıdır*” (2007: 24).

Türkiye Türkçesinde takısız ad tamlamaları örnekleri:

Altın yüzük, aslan çocuk, yün çorap, keten pantolon, şeytan adam, sırma saç...

Türkmen Türkçesinde bu tamlama ile ilgili söylenenleri Dinç şöyle vermektedir: “*Türkmenistan’da hazırlanan dil bilgisi kitaplarında eksiz tamlama “Sintaktik ve Sintaktik-Morfologik Söz Yasalysı” başlığı altında ele alınmaktadır. Bu yolla iki veya daha fazla isimle yeni bir isim üretilmektedir* (2017: 32).

Türkmen Türkçesinde takısız ad tamlamaları Dinç’in örnekleri:

Ýarganat, dürdäne (2017: 32).

2.4.4. Zincirleme Ad Tamlamaları

Türkmen Türkçesinde bu tamlamalar ile ilgili Dinç şunlar söylenmiştir: “*İncelenen söz dizimi çalışmalarında iç içe isim tamlamaları, zincirleme isim tamlamaları olarak gösterilmiştir*” (2017: 33). Kara ise “*Zincirleme isim tamlamasının tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de isim tamlaması şeklinde olabilir*” (2000: 57).

Türkmen Türkçesinde zincirleme ad tamlaması örnekleri:

“Onun hojayınyň ayagynyň ysy (onun sahibinin ayağının kokusu)

Öý törünün aýdyň nagaşy (evin başköşesinin aydınlık nakışı),

Alma pudaýyňň güllerinin ysy (elma dalının çiçeklerinin kokusu),

Türkmen oýalunyň arzuwlary (Türkmen çocuğunun arzuları),

Onun saçlaryňň tolkuny (onun saçlarının dalgası)”

Zincirleme ad tamlamaları; içerisinde en az iki tamlama bulunduran ad tamlamalarıdır. Türkiye Türkçesinde zincirleme ad tamlaması için yapılan tanımlar şöyledir:

Korkmaz: “Bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır” (2009: 275). Bilgegil: “Bir isim tamlamasının kendisi bir belirten gibi sayılarak ardından birtakım belirtilenler sıralandığında zincirleme isim tamlaması oluşur” (2014: 110). Demir: “Tamlayan ya da tamlananı ya da hem tamlayan hem de tamlayanı kendi içinde birer ad tamlaması olan tamlamalar zincirleme ad tamlamasıdır” (2013: 284). Ediskun: “Zincirleme isim takımı ya belirteni ya belirtileni ya da her ikisi de birer isim takımı olan takımdır” (2017: 123). Hengirmen: “Ad tamlamasında tamlayanlar ve tamlananlar birden daha çok olursa bu tamlamalara zincirleme ad tamlaması denir” (1998: 120). Delice, zincirleme isim tamlamaları için şöyle der: “Tamlananı ya da tamlayanı birden fazla olan isim tamlaması” (1997: 369).

Türkiye Türkçesinde zincirleme ad tamlaması örnekleri:

“Evlerinden birinin kapısı önünde,

Kendi yattığı odanın karşısında,

Elbise dolabının kapısı,

Çiftlik sütünün şişesi

Ahmet’in dönem ödevi,

Dil bilgisi kitabının kapağı

Okulun bahçe kapısı

Defterimizin kapağının yaldızı

Hasan’ın kaynının amcası”

SONUÇ

1. Adlar türleri bakımından; somut, soyut, özel ve cins adlar olarak incelenir. Bu adların Türkmen Türkçesinde karşılıkları “Konkret A:tlar (somut adlar), Abstrakt A:tlar (soyut adlar), Ha: s At: lar (özel adlar), Jins A:tlar (cins adlar)” şeklindedir. Adlar

yapıları bakımından ise basit, türemiş ve birleşik olmak üzere ayrılır. Bunların Türkmen Türkçesinde karşılıkları “*Sa: da A:tlar (basit adlar), Ýasama A:tlar (türemiş adlar), Goşma A:tlar (birleşik adlar)*” şeklinde ifade edilir. İki dilde de tanımlar ve örnekler incelenmiş olup herhangi bir fark görülmemiş.

2. Türkmen Türkçesinde adlar, *Ha: s a: tlar* (özel adlar), *Jns A:tlar* (cins adlar) şeklinde adlandırılmaktadır. Her iki dilde de özel adlar başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu başlıklar: kişi adları, hayvanlara verilen özel adlar, millet, devlet, din, dil, mezhep, tarikat, boy ve aşiret adları, kıta, ülke, yer, şehir, ırmak vb. adları, kurum, kuruluş, dernek, okul, makam vb. adları, astronomik kavram adları, gazete, dergi, ansiklopedi, kitap, roman vb. adlarıdır.

3. Kişi adlarında Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında benzer ve farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Benzer özelliklerde biri ile ilgili Söyegov ve arkadaşları “*Cins adlardan özel adlara geçiş; Cins isimler, özel isimlerin fonksiyonlarını üstlenirken aynı zamanda ilk anlamlarını da koruyarak kullanılmaya devam eder. Telaffuz açısından benzer olan bu tür kelimeler (homofonlar), anlam ve yazım biçimi açısından farklılık gösterir. Özel isimler büyük harfle yazılır. Örneğin: may’a (dişi deve) -May’a (özel isim, kız adı) sülgün (bir kuş türü)- Sülgün (özel isim, kız adı) keyik (ceylan) -Keyik (özel isim, kız adı) ýowşan (bir bitki türü)- Yowşan (özel isim, erkek adı) Buna benzer birçok örnek bulunmaktadır.*” demektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere bazı adların hem cins adlarda hem de özel adlar kategorisinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Ad, kişiye atfedilirse ilk harfi büyük yazılarak özel ad olarak kullanılır. Diğer yandan ad, bitki, kuş gibi genel bir türü ifade ederse ilk harfi küçük yazılarak cins ad olarak kullanılır. Bu özellik iki dilde de ortak olan özelliklerdendir.

4. Kişi adlarında Türkmen Türkçesinde olup Türkiye Türkçesinde olmayan özellik soyadı yapımında kullanılan ve Rusçadan alıntı olan “-ow, -yew, -owa, -yewa” ekleridir.

5. Türkmen geleneklerinde çocuğa uzun süre isim verilmezse, çocuğun yalancı olacağına dair bir inanç olduğu için doğumdan hemen sonra aile büyükleri (dede ve nine) çocuğa isim vermemişse, anne kendisini toparladıktan sonra göbek annesi, annenin ve yeni doğan çocuğun yanına gelerek ad verir. Çocuğa isim verilirken değişik kıstaslar bulunmaktadır. Eğer çocuk cuma günü dünyaya gelmişse isminde mutlaka

Cuma yer alır. Doğan çocuk kız ise Oğulcuma, Cumagül vb., oğlan ise Cumamurat, Cumageldi vb. erkek ismi konur. Söz gelimi, çocuk erkek ise ve bayramda doğmuşsa bu sefer de içinde Bayram kelimesi bulunan Bayramali, Bayrammurad, Bayramgeldi vb. isimler verilir.

6. Ekim Devrimi sonrası verilen adlarda Türkmencede dini sözlükten alınan kelimeler temelinde yeni anlamlar içeren isimler ortaya çıktı. Yeni yaşam tarzına, sosyalist içeriğe uygun olarak şu gibi adlar kullanılmaya başlanmıştır.: Azat, Parahat, Rahat, Vatan, Arzuv, Ençiş, Kanageldiv, Bagtygeldi, Alım, Erkin, Erklik gibi. Bu tür adlar hâlâ da verilmeye devam etmektedir. Ekim Devrimi'nden sonraki dönemde, isimlerin içerdiği anlamlar değişmiş, Türkmence ad verme sisteminde yeni bir antroponimlik katman oluşmuştur. Bu isimler, Sovyet ideolojisinin etkisiyle şekillenmiş olup, bireyin toplum içindeki rolünü ve sosyalist düzenin değerlerini yansıtmayı hedeflemiştir. Örneğin, bireyin kolektif üretime katılımını simgeleyen isimler arasında şu kelimelerden türeyen adlar yer aldı: Bıknıyal (devrim), Maşyn, Traktor, Ekskawator, Kolhoz, Kolhozçy, Lampa (çırak), Dohood (gelir), Ferma, Zawod vb. Bu tür isimler dönemin değer yargılarını taşıyordu. Günümüzde bu isimlerin çoğu kullanılmasa da o dönemde bireyin yeni yaşam tarzını ve sosyalist yapıya uyumunu göstermek açısından önemli olduğu görülmüştür.

8. Türk halklarının tarihî olarak temas ettiği dillerin (Türk, Moğol, Tunguz-Mançu vb.) söz varlığında ortak kabul edilen bazı sözcüklere rastlanmaktadır. Örneğin: Altın, Bay, Buğa (Buka), Batır, Gök gibi kelimeler. Bu sözcükler hem kişi adlarında hem de yer adlarında günümüzde hâlâ etkin biçimde kullanılmaktadır. Bunlar, tarihî Türk dillerinde de yer aldığı için, bu kelimelerden türetilen kişi adları Türkmen antroponimisinde “evrensel kökenli adlar” olarak değerlendirilmektedir.

9. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde farklılık gösteren bir yazım özelliği de millet, boy ve unvan adlarının Türkmen Türkçesinde küçük harfle yazılıyor olmasıdır. Türkmen Türkçesinin yazım kuralları gereği millet, halk, boy, ay, gün, mevsim, yıl görev ve rütbe adları küçük harfle yazılır.

10. Türkiye Türkçesi ile farklılık gösteren bir diğer özellik kurum adlarının yazılış biçimidir. Bakanlıkların, kurumların, okul, fabrika, gazete ve dergi vs. isimlerinin ilk

sözcüğü büyük harfle başlar. Eğer bu adlandırmada diğer sözcüklerden biri özel isim ise onun da ilk harfi büyük olmalıdır.

11. Rusçada bir kurum veya kuruluş adı kişi adı taşıyor ise “Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова” (Lomonosov adındaki Moskova Devlet Üniversitesi) örneğinde olduğu gibi “imeni” (adına) sözcüğü ile kurulmaktadır. Türkmen Türkçesinde de bu yapı aynen alınıp “Magtymguly Adyndaky Türkmen Döwlet Uniwersiteti” örneğinde olduğu gibi “adındaki” sözcüğü ile kurulmaktadır. Bu yapılar Türkçede ise “Atatürk Üniversitesi” örneğinde olduğu gibi *belirtili isim tamlamaları* ile oluşturulmaktadır.

12. Türkmen kaynaklarında “*Ýedigen*” sözcüğü şu şekilde açıklanmıştır: “*Gökyüzünün kuzey tarafında yer alan iki yıldız kümesinin (Büyük ve Küçük Ayı) adı, Türk dillerinde şu şekilde geçmektedir: Ýedigen (Türkmen), Jezigen Yultuz (Salar Türkmenleri), Yedigir/Yediger/Yedigen (Türk), Yettegen, Çettegen (Altay, Teleüt), Çedi Han/Çedi Syldız (Tıva) vb. Bu iki yıldız kümesi, her biri 7 yıldızdan oluştuğu için bu isim verilmiştir. Ýedigen kelimesinin "gen" eki, küñç kelimesinin "kün" eki ile kökteştir ve "köşe, köşegen" anlamındaki eski bir Türkçe kelimedir (7 köşe oluşturan yıldızlar). Türkmen ailelerinde yedinci oğula verilen Ýedigen ismi de mevcuttur.*” Atanıyazov’un belirtmiş olduğu bu “küñç” sözcüğünden (küñç>gün>gen) türemiş olan “+gen” eki daha sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılarak “üçgen, dörtgen” gibi geometrik terimler üretmiştir. Ek hem ünlü hem de ünsüz uyumuna uydurulmadan kullanılmıştır.

13. Neşir adları, Türkmençe kaynaklarda “*Edara (kuruluş adları), gurama (kurum daire adları)*” başlığı içinde verilmiştir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise “Gazete, Dergi, Ansiklopedi, Kitap, Roman vb. Adları” başlığı altında verilmektedir.

14. Türkmen Türkçesini yazım kurallarına göre bakanlıkların, kurumların, okul, fabrika, gazete ve dergi vs. isimlerinin ilk neşir adları Türkmençe kaynaklarda “*Edara (kuruluş adları), gurama (kurum daire adları)*” başlığı içinde verilmiştir. Türkmen Türkçesini yazım kurallarına göre bakanlıkların, kurumların, okul, fabrika, gazete ve dergi vs. isimlerinin ilk sözcüğü büyük harfle başlar. Eğer bu adlandırmada diğer sözcüklerden biri özel isim ise onun da ilk harfi büyük olmalıdır.

15. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ortak olarak kullanılan ekler şunlardır: “Addan türemiş adlar” bölümünde ele alınan ekler şunlardır: +Ak, +CA,

+cAK, +cAğIz, +CI, +CU, +cIK, +cUK, +cIl, +cUl, +DAş, +IAK, +II, +IU, +IIK, +IUK, +mAn, +ImSI, +UmsU, +ImtIrAK, +UmtIrAK, +In, +Un, +IncI, +UncU, +rAK, +sAK, +sI, +sU, +sIz, +sUz, ++sIzlIk, +sUzlUk, +Iz, +Uz.

16. “Fiilden türemiş adlar” bölümünde ele alınan ekler: -AÇ, -AgAn, -AğAn, -AK, -An, -AnAK, -CA, -Ç, GA, -GAn, -gIÇ, -gUÇ, -GI, -GU, -GIn, -GUn, -I, -U, IcI, -UcU, -Ik, -Uk, -Im, -Um, -mA, -mE, -mAK, -mAcA, -mAÇ, -bAÇ, -mIK, -In, -Un, -It, -Ut, -(A)v, -az.

17. Türkmen Türkçesinde kullanılıp Türkiye Türkçesinde kullanılmayan yabancı kökenli ekler şunlardır:

Addan Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler: +hor, +keş, +dar, +dan, +zar.

Fiilden Ad Türeten Yabancı Kökenli Ekler: -ağān/-eğēn, -alğā/-elğē/-lğā/-lğā, -ğīr/-ğīr/-ğīr/-ğīr, -ğīt/-ğīt/-ğūt/-ğūt, yñdy/-indi/-undy/-üindi:), -vaç: vuk/-vük, -vul/-avul.

18. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *ilgi hâli* eklerinde az da olsa farklılık olduğu tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesinde +yñ/+in/+un/+ün/nyñ/+nin/+nun/+nün; Türkiye Türkçesinde +ın/+in/+un/+ün/ nın/+nin/+nun/+nün şeklinde kullanılmaktadır.

19. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *yükleme hâli* incelendiğinde ek yapısında farklılık olduğu tespit edilmiştir Türk lehçelerinin hepsinde kullanılan “+nı, +ni” yükleme hâli ekleri yalnızca Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde “+ı, +i” şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesinde yükleme hâli “*Ýeniş Düşüm*” olarak adlandırılır. Bu hâlin ekleri Türkiye Türkçesinde olduğundan farklı olarak “+nı, +ni” şeklindedir.

20. Türkmen Türkçesinde yönelme hâl ekine “*Ýöneliş Düşüm*” denilmektedir. Ekleri Türkiye Türkçesindeki gibi “+a, +e” bir de “+na+, +ne” şeklindedir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesine özgü olan aslî uzunluklar, yönelme halinde yerini alır. Kelimenin sonundaki ses yönelme hâl eki aldığı anda vokal ses uzun ünlüye dönüşür.

21. Türkmen Türkçesinde bulunma hâl ekine “*Vagt-Orun Düşüm*” denilmektedir. Aynı Türkiye Türkçesindeki gibi kelimenin üzerine gelip yer ve zaman açısından

bulunma durumunu bildirir Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *bulunma hâli* incelendiğinde ek yapısında denklik tespit edilmiştir. Ek, Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *+da +de* şeklindedir.

22. T Türkmen Türkçesinde ayrılma haline “*Çykyş Düşüm*” denilmektedir. Ekleri Türkiye Türkçesindeki gibi “*+den, +dan*” şeklindedir Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *ayrılma hâli* incelendiğinde ek yapısında denklik tespit edilmiştir.

23. Türkmen Türkçesinde vasıta hâli “*bilen*” edatı ile oluşturulmaktadır. Yıldırım vasıta hâlini şöyle açıklamaktadır: “*Türkmen Türkçesinde vasıta hâli isimlerden sonra gelen ve ayrı yazılan **bilen** edatı ile oluşturulur.*” Türkmen Türkçesinde “*bilen*” edatının Türkiye Türkçesinde eklenerek vasıta hâli ekine dönüştüğü görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde “*ile*” veya “*+la*” şeklinde kullanılır.

24. “*Türkmen Türkçesinde eşitlik anlamı, Türkiye Türkçesindeki benzer biçimde “+ça / +çe” ekiyle ifade edilir. Ayrıca bazı durumlarda “ýaly” eki de eşdeğerlik ve benzerlik bildiren yapılarda kullanılır. Bu bağlamda iki dil arasında benzerlik olduğu tespit edilmiştir.*

25. Hâl eklerindeki farklı kullanımları aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Türkmen Türkçesinde Adı	Türkiye Türkçesinde Adı	Türkmen Türkçesinde Sorusu	Türkiye Türkçesinde Sorusu	Türkmen Türkçesinde Aldığı Ek	Türkiye Türkçesinde Aldığı Ek
Baş Düşüm	Yalın hâl	Kim? Näme? Niresi?	Kim? Ne? Neresi?	(Ek almaz)	(Ek almaz)
Ýeniş Düşüm	Yükleme Hâli	kimi? nämeni? nireni?	<i>kimi?</i> <i>neyi?</i> <i>nereyi?</i>	+y/+i, +ny/ +ni	+ (y)ı / + (y)i / + (y)u / + (y)ü
Ýöneliş Düşüm	Yönelme Hâli	Kime? Nämä? Nirä?	Kime? Neye? Nereye?	+a/ +e , +a:/+ä:	+ (y)a / + (y)e
Vagt-Orun Düşüm	Bulunma Hâli	kimde? neyde?	kimde? neyde?	+da / +de	+da / +de /+ta / +te

		Nerede?	Nerede?		
Çykys Düşüm	Çıkma Hâli	kimden? neyden? Nereden?	kimden? neyden? Nereden?	+dan / +den	+dan / +den /+tan / +ten
Bilen edatı	Vasıta Hâli	Neyle? / Kimle?	Neyle? / Kimle?	bile(n)	+la / +le

26. Belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması ve zincirleme ad tamlamasının iki dilde de yapılan tanımlar ve verilen örnekler incelendiğinde tamlama kalıplarında denklik olduğu tespit edilmiştir. Takısız ad tamlamasında Türkmen Türkçesinde her kaynakta ele alınmadığı ve edinilen bilginin az olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde de her dil bilimcinin kaynağında bu başlığa yer vermediği görülmüştür. Ek olarak Türkmen Türkçesinde takısız ad tamlamasının tek kelimeden oluştuğu (*yarganat, dürdäne*) Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanım olmadığı tespit edilmiştir. (*Altın yüzük, aslan çocuk, yün çorap*).

KAYNAKÇA

- Ataniyazov, C. (1970). *Türkmenistanın Toponomik Sözlüğü*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- Ataniyazov, C. (1980). *Türkmenistanın Geografik Atlarının Düşündürişli Sözlüğü*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- Ataniyazov, S. (2004). *Türkmen Dilinin Sözlüğü*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- Ataniyazov, S. (2011). *Türkmenin Soy Ağacı*. Aşgabat: Ötüken Neşriyatı.
- Azımov, P. (1960). *Hezirki Zaman Türkmen Dili*. Aşgabat: Türkmen Dili Kafedrası.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. (4. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berdimuhammedov, G. (2016). *Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü*. Aşgabat: Türkmenistan Ilımlar Akademiyası Magtımguılı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Konya: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Delice, T. B. (2019). *Türkmen Türkçesi Yazım Kurallarına Dair Notlar*. İzmir: İksad Publications.
- Demir, T. (2013). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayın Dağıtım.
- Dinç, S. (2017). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. Kayseri: Fenomen Yayıncılık.
- Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- G. Kıyasova, A. G. (2016). *Türkmen Dilinin Orfografik Sözlüğü*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. New York: Routledge.
- Gürsoy, E., Naskali. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hengirmen, M. (2006) *Dilbilgisi ve Dilbilim Sözlüğü*: Ankara: Başkent Repro Yayınları.
- Kara, M. (2000). *Türkmençe*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, D. S. (2009). *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Lincom Europa
- Karahan, L. (2011). Türkçede Söz Dizimi (16 b.). Ankara: Akçağ.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili (1928–2000)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü-2. baskı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Johanson, L., & Csató, É. Á. (1998). *The Turkic Languages*. London: Routledge.
- Sarıyev, B. (1998). *Türkmençenin Grameri*. Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- Sinan Dinç, M. A. (2023). “Türkmen Türkçesinde Yönelme Hâli Ekinin "+yA" Şekli”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 12/2 2023, s. 496-517.
- Söyegow, M. (2000). *Türkmen Dilinin Grammatikasy*. Aşabat: Ruh.
- Yazıcı Ersoy, H. (2018). *Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Başkurt Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi.
- Yıldırım, H. (2017). *Türkmen Türkçesi Grameri*. İstanbul: Sonçağ Yayınları.
- Vardar, B. (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.
- Yılmaz, S. & Halylova, A. (2021). “Türkmenistan Halaç Şehri Geçiş Dönemi Ritüelleri”. Peler, G. Y. & Bozok, E. (Yrd. Ed Yılmaz, S.) (2021). *Türklük Bilimine Genç Bakışlar*, İstanbul: Hiper Yayın.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	